

МЕДИАЦИЯТА В РАЗЛИЧНИТЕ ОБЩЕСТВЕНИ СФЕРИ
THE MEDIATION IN THE DIFFERENT PUBLIC SPHERES

Сборник с доклади
Conference proceedings

**МЕДИАЦИЯТА
В РАЗЛИЧНИТЕ ОБЩЕСТВЕНИ СФЕРИ
Сборник с доклади**

**THE MEDIATION
IN THE DIFFERENT PUBLIC SPHERES
Conference proceedings**

Сборникът се издава като резултат от национална научна конференция „Медиацията в различните обществени сфери“, проведена на 11 май 2021 г. в Икономически университет – Варна. Научният форум е организиран от Университетски център по медиация – ИУ-Варна, Институт „Итера“ и Камара на медиаторите в България. Научният форум е проведен по проект НПК 294/2021 г. съгласно договор за частично финансиране на научен форум по реда на Наредба за условията и реда за оценката, планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художественотворческа дейност, обн. в ДВ, бр. 73 от 16.09.2016 г., в сила от 01.01.2017 г, приета с ПМС №233 от 10.09.2016 г.

Всички публикувани материали са рецензирани от утвърдени и водещи в съответната научна област специалисти, включени в Редакционния съвет. Авторите носят отговорност за съдържанието на предоставените доклади.

The book is published as a result of a national conference “The mediation in the different public spheres”, which took place at 11 May 2021 in the University of Economics – Varna. The scientific forum was organized by the Legal Studies Department, Institute “Itera” and Chamber of the mediators in Bulgaria. The scientific forum was carried out on project SPC –294/2021, pursuant to contract for partial financing of scientific forum according to Regulation for the conditions and order of evaluation, planning, distribution and spending of funds from the state budget for financing of the inherent for the state higher schools scientific or artistic activity, promulgated State Gazette 73/16.09.2016, effective of 01.01.2017, adopted by decree of the Council of ministers No233 /10.09.2016 г. All published reports are refereed by acknowledged and leading specialists in the respective scientific area, members of the Editorial board.

The authors are solely responsible for the content of the submitted reports.

Тази книга или нейните части не могат да бъдат възпроизвеждани или предавани под каквато и да е форма, или по какъвто и да е начин, електронен или механичен, и копирани без писменото разрешение на издателя.

This book or its parts may not be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, and copied without the written permission of the publisher.

© Издателство „Наука и икономика“,
Икономически университет – Варна, 2021.

© University publishing house „Science and Economics“
University of Economics –Varna, 2021.

ISSN 2738-8794

DOI: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021>

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Председател

Доц. д-р Андрияна Андреева – ръководител на Университетски център по медиация ИУ – Варна

Членове:

Лиляна Савова – председател на Камарата на медиаторите в България и Институт „Итера“

Венета Иванова – Камара на медиаторите в България и Институт „Итера“

Доц. д-р Галина Йолова – Университетски център по медиация ИУ – Варна

Гл. ас. д-р Диана Димитрова – Университетски център по медиация ИУ – Варна

Ивелина Тодорова – Университетски център по медиация ИУ – Варна

Милена Комитска – Университетски център по медиация ИУ – Варна

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Доц. д-р Андрияна Андреева – ръководител катедра „Правни науки“, ИУ – Варна

Доц. д-р Галина Йолова – катедра „Правни науки“, ИУ – Варна

Доц. д-р Андрей Александров – ИДП при БАН

КОНТАКТИ:

9002, гр. Варна, бул. „Княз Борис І“ №77

Икономически университет – Варна

Университетски център по медиация

E-mail: mediation@ue-varna.bg

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman:

Assoc. Prof. Andriyana Andreeva, PhD – Head of the University center for mediation University of Economics - Varna

Members:

Lilyana Savova – Chairman of the Chamber of Mediators in Bulgaria, Institute Itera

Veneta Ivanova - Chamber of Mediators in Bulgaria, Institute Itera

Assoc. Prof. Galina Yolova, PhD - University center for mediation UE-Varna

Chief Assist. Prof. Diana Dimitrova, PhD - University center for mediation UE-Varna

Ivelina Todorova - University center for mediation UE-Varna

Milena Komitska - University center for mediation UE-Varna

EDITORIAL BOARD

Assoc. Prof. Andriyana Andreeva, PhD – Head of “Legal sciences” Department, UE-Varna

Assoc. Prof. Galina Yolova, PhD – “Legal sciences” Department, UE-Varna

Assoc. Prof. Andrey Alexandrov, PhD - Institute for Legal Researches, BAS

CONTACTS:

9002, Varna, 77, Knyaz Boris I Blvd.

University of Economics - Varna

University center for mediation

E-mail: mediation@ue-varna.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Ана Джумалиева, ВСУ „Черноризец Храбър“ Възможности за приложение на медиацията в производството по дискриминация	11
2. Дарина Зиновиева, ИДП при БАН, ЮФ на ПУ „П. Хилендарски“ Медиация и медиатори в здравеопазването.....	24
3. Надежда Йонкова, ИДП при БАН Медиация и изкуствен интелект	38
4. Марин Маринов, Окръжен съд – Варна Медиацията като част от съдебната реформа.....	55
5. Галина Ковачева, ВСУ „Черноризец Храбър“ Конфликтът във взаимодействието между престъпника и жертвата и институтът на медиацията	61
6. Владимир Досев, ИУ – Варна Езикови особености на медиацията.....	72
7. Марияна Ширванян, Административен съд – Варна, Владимир Данев, докторант Русенски университет „Ангел Кънчев“ Медиацията в контекста на правото на ефективни вътрешноправни средства за защита	81
8. Владимир Данев, докторант Русенски университет „Ангел Кънчев“ Медиацията като алтернатива на дисциплинарното производство.....	89
9. Гургана Върбанова, Адвокатска колегия – Варна Дигитална трансформация в процеса на медиация.....	101
10. Виолета Влодова-Иванова, ИУ – Варна По някои въпроси за медиацията в търговските отношения ...	108

11. Даниела Петрова, ТУ – Варна	
Международноправна уредба на медиацията в ЕС.....	119
12. Станислава Касикова,	
Център за алтернативно решаване на спорове „Консенсус“	
Медиацията в решаването на потребителски спорове	
в публичния сектор – преглед на чуждестранния опит	
и възможностите пред българския модел	136
13. Никола Живков, Мариета Живкова, докторанти	
по „Политология“ при катедра „Политология, социология	
и културология“, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“	
За медиацията като нова култура за решаване на спорове.....	148
14. Андрияна Андреева, ИУ – Варна	
Приложение на методите на медиацията –	
от висшето образование до пазара на труда	158
15. Лиляна Савова, Институт „Итера“, докторант към БАН	
Модел за въвеждане на медиацията	
в предучилищното образование	169
16. Венета Иванова, докторант към МУ – Варна	
Концепция за развитие на емоционални компетентности	
и умения за управление на конфликти чрез методите	
на медиацията във възрастта 3-7 години.....	178
17. Диана Димитрова, ИУ – Варна	
Медиацията като учебна дисциплина	
във висшите училища.....	185
18. Недялка Александрова, ИУ – Варна	
Знанието за медиацията в международния бизнес.....	196
19. Жасмина Иванова Райкова, ИУ – Варна	
Медиация в образованието	207
20. Марчела Петрова, Детска градина №23 „Иглика“ – Варна	
Интегриране на медиацията	
в предучилищното образование.....	218

21. Галина Йолова, ИУ – Варна	
За някои възможни аспекти на медиацията при здравноосигурителните правоотношения.....	231
22. Даниела Петрова, ТУ – Варна	
Правна регламентация на здравния медиатор и неговото въздействие върху устойчивото развитие на социалния капитал.....	243

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПРИЛОЖЕНИЕ НА МЕДИАЦИЯТА В ПРОИЗВОДСТВОТО ПО ДИСКРИМИНАЦИЯ

Доц. д-р Ана Джумалиева, ВСУ „Черноризец Храбър“

OPPORTUNITIES FOR APPLICATION OF MEDIATION IN DISCRIMINATION PROCEEDINGS

Assoc. Prof. Ana Dzhumalieva, PhD, VFU “Chernorizets Hrabar”

Резюме: Докладът разглежда потенциалните възможности за прилагане на медиацията в производството по защита от дискриминация. С цел постигане на обективна оценка са разгледани, от една страна, българският Закон за защита от дискриминация и Комисията за защита от дискриминация като независим специализиран орган, а от друга страна, е разгледан опитът на близката по дейност Комисия за равни възможности за заетост в САЩ и на сходни органи във Великобритания

Ключови думи: *дискриминация, медиация, алтернативно решаване на спорове (APC), равенство*

Summary: The report examines the potential applications of mediation in anti-discrimination proceedings. In order to achieve an objective assessment, on one hand is considered the Bulgarian Protection against Discrimination Act and the Commission for Protection against Discrimination, as an independent specialized body, and on the other hand, the experience of the Equal Employment Opportunity Commission in the USA and the UK.

Key words: *discrimination, mediation, alternative dispute resolution (ADR), equality*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.1>

Оплакванията за дискриминация често са сложни и се занимават с много чувствителни въпроси. По българското законодателство жалба може да се подаде както пред съд, така и пред специализирания държавен орган за противодействие на дискриминацията – КЗД.

Комисията за защита от дискриминация (КЗД) е независим специализиран държавен орган за превенция, контрол и защита от дискриминация, осигуряване равенство във възможностите, със значими правомощия в тази насока, установени в чл. 47 от Закона за защита от дискриминация. Тя е специализиран орган за равенство по смисъла на антидискриминационното право на Европейския съюз. Създадена е и функционира в съответствие с Парижките принципи (Резолюция 1992/54 на Комисията на правата на човека, ООН) и Препоръка №2 на Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН) към Съвета на Европа. Съгласно европейските директиви страните членки трябва да делегират достатъчно правомощия на своите специализирани органи за равнопоставеност, така че те да могат да предоставят независима помощ на жертвите на дискриминация в разследването на техните жалби за дискриминация, да провеждат независими проучвания на дискриминацията, да публикуват независими доклади и да отправят препоръки по всички въпроси, свързани с дискриминацията. Статутът на КЗД като независим държавен орган представлява своеобразна гаранция за безпристрастно вземане на решенията в качеството ѝ на орган по равнопоставеност.

Законът за защита от дискриминация не предвижда изрично прилагането на медиация в административното производство. Все пак в производството пред КЗД съществува възможност за доброволно уреждане на спора чрез приканване на страните към споразумение¹. Преговорите по това споразумение, в случай че спорешите изразят воля за това, могат да се проведат както в изолирана обстановка и с участието само на страните, така и в залата и с помощта на

---

¹ В първото заседание председателят на състава поканва страните да се помирят. При изразено съгласие от страните той насрочва заседание за помирително производство. В случай че в помирителното производство бъде постигнато споразумение между страните на основата на равно третиране, комисията го одобрява с решение и прекратява преписката. Когато споразумението се отнася само за част от спора, производството продължава за частта, за която не е постигнато споразумение (чл. 62, ал. 1-3 3ЗДискр). Одобрено от комисията споразумение подлежи на принудително изпълнение, като комисията упражнява контрол за спазване на споразумението (чл. 62, ал. 4 3ЗДискр).

специализирания заседателен състав от КЗД².

От тази отправна точка можем да приемем, че медиацията в едно производство за защита от дискриминация може да бъде полезен и ефективен метод, който позволява на спорещите страни да разберат по-добре естеството на проблема, дискриминиращият да разбере ясно последиците, които е причинило неговото поведение, и тези въпроси да бъдат обсъждани в поверителна обстановка между двете страни.

За да приемем или отхвърлим тезата за едно потенциално въвеждане на медиацията в административното производство по защита от дискриминация, ще разгледаме практиката на сходни на българската комисия органи.

В САЩ функционира Комисия за равни възможности за заетост (Equal Employment Opportunity Commission – ЕЕОС)³, която е отговорна за прилагането на федералните закони относно дискриминирането на кандидати за работа или служители поради расата, цвета, религията, пола на човека (включително бременност, транссексуален статус и сексуална ориентация), национален произход, възраст (40 или повече), увреждане или генетична информация. Законите се прилагат за всички видове трудови спорове, свързани с дискриминация при наемане на работа, уволнения, повишения, тормоз, обучение, заплати и обезщетения и като цяло са насочени към работодатели с най-малко 15 служители, а при спорове по дела за дискриминация по признак възраст – 20 служители.

ЕЕОС има правомощието да разследва обвинения в дискриминация срещу работодатели, които са обхванати от закона. Ролята на тази комисия е чрез разследване да оцени справедливо и точно твърденията в обвинението в дискриминация и след това да направи констатация. Ако не успее, има правомощието да заведе дело за защита на правата на хората и интересите на обществеността. Когато решава да заведе дело, ЕЕОС взема предвид няколко фактора, като силата на

---

² Производството пред КЗД е административно, а съгл. чл. 9, ал. 4 от АПК Административният орган и съдът осъществяват процесуално съдействие на страните за законосъобразно и справедливо решаване на въпроса – предмет на производството, включително със споразумение.

³ <https://www.eeoc.gov/questions-and-answers-about-mediation>.

доказателствата, проблемите по делото и по-широкото въздействие на делото върху усилията на ЕЕОС за борба с дискриминацията на работното място.

Комисията, подобно на българската КЗД, работи и за предотвратяване на дискриминация, преди тя да се случи чрез програми за аутич, образование и техническа помощ. ЕЕОС осигурява ръководство и насоки на федералните агенции по всички аспекти на програмата за равни възможности за заетост на федералното правителство.

Медиацията, като форма на алтернативно разрешаване на спорове, се предлага от Американската комисия за равни възможности за заетост (ЕЕОС) като алтернатива на традиционните разследващи и съдебни процеси. Медиацията е неформален процес, при който обучен медиатор помага на страните да постигнат договорено решение на обвинение в дискриминация. Медиаторът не решава кой е прав или не и няма правомощия да налага споразумение на страните. Вместо това медиаторът помага на страните да изследват и да примирят своите разногласия.

Участието в програмата за посредничество на ЕЕОС не е задължително и е напълно доброволно. Ако някоя от страните откаже да участва в медиация, обвинението се обработва по общия ред както всяко друго обвинение.

Тук е важно да подчертаем квалификацията на медиаторите, които имат право да посредничат в производството пред ЕЕОС. **Те трябва да** имат опит и да са обучени както в медиацията, така и по законодателството за равни възможности. Друг важен момент е, че ЕЕОС разполага със собствен персонал от обучени медиатори, което обаче не изключва възможността да се ползват и външни медиатори. Комисията сключва договори с професионални външни медиатори за посредничество по обвинения, заведени пред ЕЕОС. Всички медиатори на ЕЕОС, независимо дали са вътрешен персонал, или външни медиатори, са неутрални безпристрастни професионалисти.

От процесуална гледна точка медиацията в производството пред ЕЕОС обикновено се извършва в началото на административния процес преди разследване на обвинението. Предлагането на медиация на страните преди разследване спестява ресурси на Комисията, като се избягва разследването на обвинение, което може да бъде подходящо

разрешено чрез медиация. В допълнение, медиацията преди разследване предотвратява втвърдяването на позициите, които могат да възникнат по време на продължително разследване.

Американският модел е интересен и с това, че медиация се предлага и **по време на разследване, както и по време на помирителния процес**. За да увеличи възможностите за медиация, ЕЕОС постепенно разширява списъка на обвиненията, които отговарят на условията за медиация, и към момента медиацията е достъпна и на етапа на помирение, след като е констатирано установяване на дискриминация, в подходящи случаи.

Ако медиацията се реализира на помирителния етап, ЕЕОС се явява като участник –заедно с обвиняващата страна и ответника – с независим медиатор, който е неутрален.

ЕЕОС запазва строга поверителност в своята програма за медиация. Медиаторът и страните трябва да подпишат споразумения, че ще пазят в тайна всичко, което се разкрие по време на медиацията. Сесиите за медиация не се записват. Бележките, направени по време на медиацията от медиатора, се унищожават. Освен това, за да се гарантира поверителност, програмата за медиация е изолирана от разследващите и съдебните функции на ЕЕОС. Медиаторите на ЕЕОС посредничат само за обвинения. Те не могат да изпълняват каквито и да било други функции, свързани с разследването или съдебното производство по обвинения.

Не всички случаи обаче са подходящи за медиация. ЕЕОС оценява всяко обвинение, за да определи дали е подходящо за медиация, като се вземат предвид фактори, като естеството на делото, взаимоотношенията на страните, размерът и сложността на делото и облекчението, търсено от обвиняващата страна. Обвиненията, които ЕЕОС е определил като неоснователни, не отговарят на условията за медиация.

Ако спорът не бъде разрешен по време на процеса на медиация, жалбата се връща на разследващо звено и се обработва както всяко друго обвинение. Важно е да се подчертае, че **информацията, разкритата по време на сесия за медиация, не може да се използва по време на разследване, ако обвинението не бъде разрешено по време на сесията по медиация**. Причината е, че целият процес на

медиация е строго поверителен, информацията, разкрита по време на медиационната сесия, не може да бъде разкрита на никого, включително на друг персонал на ЕЕОС. Следователно материалите не може да се използват по време на последващо разследване.

Интерес представлява и въпросът за последиците, ако дадена страна не спази споразумение, постигнато при медиация. Споразумението, постигнато по време на медиацията, е изпълнимо в съда, както всяко друго споразумение за уреждане, разрешаващо обвинение за дискриминация, подадено пред ЕЕОС.

В САЩ очевидно медиацията в областта на дискриминацията на работното място се счита за подходящ способ, който осигурява неутрална и поверителна обстановка, при която и двете страни могат открито да обсъждат информация за основния спор. Чрез подобрена комуникация медиацията може да насърчи подобряване на работните взаимоотношения и по-добро разбиране на факторите, които могат да повлияят на цялостното работно място.

В Обединеното кралство след реформа в законодателството, проведена преди 11 години, Законът за равенството (от 2010 г.) обедини над 116 отделни законодателни акта, свързани с насърчаването на равенството и жалби за дискриминация. Например Законът за дискриминацията по полов признак, Законът за равното заплащане, Законът за дискриминация на хората с увреждания, Законът за расовите отношения и Правилникът за заетост относно сексуалната ориентация и религия и убеждения. Новото⁴ за Обединеното кралство всъщност е въвеждането на признаци, така както е в българското законодателство. Претърпелите дискриминация могат да подадат жалба до Трибунала по заетостта или до шерифския съд.

Комисията за правата на хората с увреждания например е

---

⁴ Сега Законът за равенството говори за забранени характеристики. Те варират леко в зависимост от това дали става дума за ситуация в сферата на заетостта, или предоставяне на услуга. Има девет характеристики за заетост: увреждане, смяна на пола, брак или гражданско партньорство, бременност или майчинство, раса, религия или убеждения, сексуална ориентация, пол (пол) и възраст.

Има осем характеристики за предоставяне на услуги: увреждане, пол (пол), смяна на пола, бременност или майчинство, раса, религия или убеждения, сексуална ориентация и възраст (само над 18 години и от 2012 г.).

разработила помирителна служба, към която всяка жалба, произтичаща от предполагаемо непродаване на стоки или услуги по недискриминационен начин съгласно Закона за дискриминация на хората с увреждания, може да бъде отнесена за разрешаване.

Комисията по равнопоставеността и правата на човека (Комисията) е задължителен орган в Обединеното кралство, създаден съгласно Закона за равенството от 2006 г. Комисията е създадена на 1 октомври 2007 г. след сливането на бившата Комисия за равни възможности, Комисията за расово равенство и Комисията за правата на хората с увреждания. Комисията работи независимо, за да насърчава равенството и многообразието, да премахва незаконната дискриминация и да защитава и насърчава правата на човека. Комисията за равенство и права на човека прилага законодателството за равенство по отношение на възрастта, уврежданията, смяната на пола, брака и гражданското партньорство, бременността и майчинството, расата, религията или убежденията, пола и сексуалната ориентация. Тя насърчава спазването на Закона за правата на човека от 1998 г. и е акредитирана от ООН като Национален институт по правата на човека със статут „А“. Ролята на Комисията е да превърне тези права и свободи в реалност за всички. За целта използва редица правомощия, като предоставяме съвети и насоки на физически лица, работодатели и други организации, преглеждаме ефективността на закона и предприемаме действия по правоприлагане за изясняване на закона и справяне със значителни нарушения на правата.

Комисията по равенствата и правата на човека (EHRC) може да отнесе спорове относно дискриминация за помирение. EHRC, докато търси силен и проактивен отговор на жалби за дискриминация, също така препоръчва използването на алтернативни методи за разрешаване на спорове, за да се опита да разреши жалбите.⁵

С тези няколко примера илюстрираме, че използването на медиация може да бъде много ефективно средство, за да се даде възможност на онези, които се оплакват от дискриминация, и на тези, срещу които се оплакват, да разберат естеството на причиненото. Медиацията предоставя открито и поверително пространство за проучване на

---

⁵ <http://www.kathleenboltmediation.co.uk/discrimination.html>.

жалбата на ранен етап или след подходящо разследване. Също така в разгледаните случаи в САЩ и Обединеното кралство може да се говори между страните, че те задържат процедура за оплакване или процедура за подаване на жалби, за да позволят провеждането на медиация, оставяйки всички законови права непокътнати.

В разгледаните случаи медиацията осигурява форум⁶, в който участниците могат да се вслушат в перспективата на другия и да получат разбиране за това кои са най-важните въпроси и притеснения за всяка страна. Това включва как всъщност жалбоподателят се отнася към случилото се. След това страните могат да работят за разрешаване на своите разногласия и опасения по творчески начин, с уговорен резултат. Това може да включва действия и възможности, които са напълно извън правомощията на съда или трибунала. Този подход предоставя на жалбоподателя възможност да повлияе и да допринесе за резултата от жалбата. В много случаи жалбоподателят по жалба за дискриминация иска да гарантира, че нещо е спечелено от техния опит и трудностите, с които може да се сблъска при разглеждане на жалба. Той предлага на работодателя или доставчика на услуги, срещу когото е подадена жалбата, шанс да разбере какво наистина иска жалбоподателят и да обмисли как те биха могли да отговорят на това. Предоставя им възможност да сложат край на това, което може да бъде трудно, чувствително и отнемащо време в спорове. Ефективното разрешаване на спор по жалба за дискриминация чрез медиация може да запази взаимоотношенията и да позволи на хората да продължат напред с постигнати договорени резултати.

Доброволното уреждане на подобен спор в двете разгледани държави би донесло значителни ползи за ответната страна, тъй като в тези общества, ако едно лице е посочено в административен или съдебен акт като дискриминатор, това би имало тежки последици за неговото бъдещо професионално и обществено развитие. Възможно е подобен акт да постави край на кариерно развитие. Вероятно това е една от причините, поради които работодателите се включват в процедури по медиация и доброволно уреждане на спорове за дискриминация.

---

⁶ <http://www.kathleenboltmediation.co.uk/discrimination.html>.

Дискриминационните прояви поначало са трудни за доказване. Съответно за лицето, което е било дискриминирано, а не разполага с достатъчно доказателства, също е приемливо да участва в помирителна процедура, която да реши неговия проблем. Едни от най-трудните за доказване и установяване случаи са тези на скритата и неосъзнатата дискриминация⁷, а някои автори вече говорят и за така наречената „фина дискриминация“⁸ и именно към тези случаи би било подходящо да се прилагат медиация и алтернативно решаване на спорове.

Във връзка с потенциалното прилагане на медиация в производство за дискриминация е от изключителна важност медиаторът да е подготвен добре и в областта на дискриминацията. Сама по себе си дискриминацията е достатъчно сложно социално явление и е предизвикателство за професионалистите. Интерес в тази насока представлява проведеното през 2005 г. проучване сред медиатори и адвокати относно тяхното възприемане на наличието на дискриминация или предразсъдъци при медиацията, проведено от Жозефина Рендън⁹ и представено на конференцията на Тексаската асоциация на

---

⁷ Йонкова, Н. (2016). Скрита и неосъзната дискриминация. Защита от дискриминация в България и Европа, АМБР, с. 143-156. Вж. също Йонкова, Н. (2014). Скрита и неосъзната дискриминация в гражданските правоотношения: идентифициране и противодействие. // Социология и икономика, №4, Колеж по икономика и администрация; Yonkova, N. (2017). Identification and counteraction of the hidden and unconscious discrimination. // HUMAN RIGHTS: THEORY AND PRACTICE, International Academy of Science and Higher Education (IASHE), pp. 5-7.

⁸ Stallworth L. E., Rute L., McPherson T. (2001). Discrimination in the workplace: how mediation can help. // Dispute resolution journal, Vol. 56, №1 (<https://arbitrationlaw.com/library/discrimination-workplace-how-mediation-can-help-dispute-resolution-journal-vol-56-no-1>).

⁹ Медиатор от 1993 г., съдия Жозефина Рендън е посредник в над 1500 спора в различни области, включително семейството, заетостта, нараняванията и много други области на правото. В продължение на почти 4 години тя преподава преговори и посредничи за американските ВВС, армията и флота. Била е съдия в общинския съд, гостуващ съдия в Съда на мирните съдилища и съдия в гражданския район в Хюстън, Тексас. Съдия Рендон е настоящ член на Международния съвет за онлайн разрешаване на спорове. Тя е и бивш президент на Асоциацията за разрешаване на конфликти – Хюстън (ACRH) и на Тексаската асоциация на медиаторите (TAM).

медиаторите през 2007 г. в Сан Антонио, Тексас.¹⁰ Вероятно, ако в бъдеще се пристъпи към законодателно уреждане на прилагането на медиация в България, ще е добре наред с оценката на въздействието да се проведе и изследване сред медиаторите в България. Вероятно ще е наложително и провеждане на специализирани обучения за медиатори във връзка с дискриминацията.

Стив Хиндмарш, един от водещите обучители по медиация във Великобритания, критикува¹¹ подценяването на знанията в областта на дискриминацията от страна на медиаторите и фокусирането им единствено върху способите на медиацията. Според него в Обединеното кралство *„много обучения по медиация, особено 5-дневни курсове или по-кратки, просто нямат достатъчно време, за да обхванат материята, свързана с умения как да медиат проблемите на различията, предразсъдъците и дискриминацията. По-голямата част от медиаторите от Обединеното кралство са опасно неqualified, когато става въпрос за посредничество по такива въпроси. За щастие, има няколко ангажирани личности и организации, които поставят равенството, многообразието и приобщаването в основата на своята практика и ценности“*¹².

Медиацията е неформален съдебен процес и винаги е схващана като една по-широка и по-дълбока алтернатива на закона. Решението за добро и лошо по закон е тясно средство за решаване на проблеми, учене и усещане за справедливост. Способността на медиацията да се справи с много по-широк кръг от въпроси и емоции води до резултати, които могат да предложат много по-голяма дълбочина на удовлетворение. В един официален процес жалбата може да ограничи и поляризира проблемите, докато медиацията често преработва проблемите на по-подходящо междуличностно ниво.

Според някои английски автори официалните или правните медиатори предлагат това, което се нарича разрешаване на спорове или уреждане на спорове. Тези подходи не са предназначени за справяне

---

¹⁰ Rendón, J. (2005). Under the Justice Radar?: Prejudice in Mediation and Settlement Negotiations, 30 T. Marshall L. Rev. 347 (<https://www.mediate.com/articles/rendon3.cfm>).

¹¹ <https://www.stevehindmarsh.co.uk/help-and-advice/mediating-race-and-discrimination/>.

¹² <https://www.stevehindmarsh.co.uk/help-and-advice/mediating-race-and-discrimination/>.

или разрешаване на конфликт в отношенията. Те са управлявани от резултатите процеси, фокусирани върху конкретни, практически или финансови въпроси. Това са компромисни модели и не се вписват в проблемите на социалната справедливост¹³. Прилагането на модели за търговско уреждане по въпроси на идентичността и различията в контекста на връзката **рисува виктимизация, злоупотреба и вреда**. Необходими са процеси за разрешаване на конфликти, които са фокусирани върху взаимоотношенията и човешките елементи, генерирайки стойност за всички участващи.

Заклучение

В заключение, за да отговорим на въпроса подходяща ли е медиацията в производството по дискриминация, трябва да отчетем както нейните положителни страни, така и потенциалните рискове.

Медиацията е процес за задоволяване на интересите и нуждите чрез диалог. На хората не трябва да им се налага да водят преговори за правата си чрез неформален процес на правосъдие като медиация. Всяко преговаряне по въпроси, основани на права, трябва да бъде подкрепено със съвети и насоки или указания за търсене на правен съвет, преди окончателно да се ангажира жертвата със споразумение. Съветите и подкрепата относно правата на човека трябва да са от съществено значение преди да се пристъпи към медиация по въпроси, свързани с предразсъдъците и дискриминацията. Към прилагането на медиацията в производството по защита от дискриминация трябва да се подхожда с изключително внимание, тъй като едно добро по своята природа средство за решаване на спорове именно поради своята неформалност може да се използва за потискане или прикриване на трудни или чувствителни въпроси. Медиацията често може да даде много по-голямо чувство на удовлетворение, учене и справедливост, отколкото тесният фокус на едно съдебно или административно производство. Но следва да отчитаме, че медиацията се фокусира върху взаимоотношения, поведение и комуникация. Помага на хората да

---

¹³ Вж. по въпроса за социалната справедливост Хюсеинов, Б. (2017). Етническа дискриминация и социална несправедливост. // Морал и етика на справедливостта в съвременното общество, София, с. 294.

общуват, да решават проблеми и да преговарят за интереси и нужди. Това включва работа с емоции, възприятия и мислене. Има обхват и потенциал за диалог, обмен на информация, образование, разбиране, връзка, признание, извинение и изцеление. Всички тези елементи обаче са отворени за фини форми на манипулация и злоупотреба, които могат да накарат хората, които са различни, да се чувстват отново жертви. За безопасен процес се изискват медиатори със специфичен набор от умения, ценности¹⁴, опит и принципи. Там, където това е налице, има широк спектър от лични, професионални, здравни и организационни ползи както за отделните хора, така и за културата на организацията. Разбира се, медиацията предлага голям потенциал. Освен разбирането, връзката и състраданието, това може да бъде и процес на извинение, поемане на отговорност. Организациите могат да демонстрират поемане на отговорност, като гарантират, че междуличностната медиация се използва заедно със странични действия, които постигат промяна на структурно ниво. Също така е важно към проблемите на дискриминацията да не се подхожда като към търговски договори, а при евентуално споразумение да се държи сметка дали компромисите не са добре съчетани с предразсъдъци, дискриминация, равенство и многообразие. Защото и най-високото финансово обезщетение няма да реши проблем с дискриминация и тя отново ще се повтори, ако деецът не е осъзнал грешката си и не се е поправил.

Използвана литература

1. Йонкова, Н. (2014). Скрита и неосъзната дискриминация в гражданските правоотношения: идентифициране и противодействие. // Социология и икономика, №4, Колеж по икономика и администрация.
2. Йонкова, Н. (2016) Скрита и неосъзната дискриминация. Защита от дискриминация в България и Европа, АМВР.
3. Кънчевски, Т. (2021). България във външната политика на Европейския съюз

---

¹⁴ Вж. по въпроса за ценностите Кънчевски, Т. (2021). България във външната политика на Европейския съюз след 2007 г. София, с. 20 и сл.

след 2007 г. София, с. 20 и сл.

4. Хюсеинов, Б. (2017). Етническа дискриминация и социална несправедливост. // Морал и етика на справедливостта в съвременното общество, София, с. 294.
5. Rendón, J. (2005). Under the Justice Radar?: Prejudice in Mediation and Settlement Negotiations, 30 T. Marshall L. Rev. 347 (<https://www.mediate.com/articles/rendon3.cfm>).
6. Stallworth, L. E., Rute, L., McPherson, T. (2001) Discrimination in the workplace: how mediation can help. // Dispute resolution journal, Vol. 56, №1 (<https://arbitrationlaw.com/library/discrimination-workplace-how-mediation-can-help-dispute-resolution-journal-vol-56-no-1>).
7. Yonkova. N. (2017). Identification and counteraction of the hidden and unconscious discrimination. // Human rights: theory and practice, International Academy of Science and Higher Education (IASHE), pp. 5-7.
8. <https://www.eeoc.gov/questions-and-answers-about-mediation>.
9. <http://www.kathleenboltmediation.co.uk/discrimination.html>.
10. <http://www.kathleenboltmediation.co.uk/discrimination.html>.
11. <https://www.stevehindmarsh.co.uk/help-and-advice/mediating-race-and-discrimination/>.
12. <https://www.stevehindmarsh.co.uk/help-and-advice/mediating-race-and-discrimination/>.

За контакти:

Доц. д-р Ана Джумалиева
ВСУ „Черноризец Храбър“
ana.dzhumalieva@kzd.bg

МЕДИАЦИЯ И МЕДИАТОРИ В ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО

*Професор д-р Дарина Зиновиева
Институт за държавата и правото – БАН
и в Юридически факултет на ПУ „П. Хилендарски”*

MEDIATION AND MEDIATORS IN THE HEALTHCARE

*Prof. Darina Zinovieva, PhD
Institute for the State and the Law, Bulgarian Academy of Science
and the Law Faculty of University of Plovdiv “P. Hilendarski”*

Резюме: Разглежда се как е регулирана медиацията в широк смисъл като извънсъдебен способ за споразумяване на две спорещи страни в системата на здравеопазването. За целта е направен анализ на актуалните общи и специални закони, според които може да се реализира такова споразумение. Представени са и практически въпроси, свързани с проблеми при реализиране на споразумение, с оглед спецификата на споровете в сектора здравеопазване. Анализира се новата правна фигура на „здравен медиатор”, правата и задълженията, които нормативно са регламентирани, ползите и нуждите от оптимизиране на регулацията. Обобщени са резултатите от анализа и са предложени конкретни изводи „de lege ferenda”.

Ключови думи: медиация, здравеопазване, пациент, лечебно заведение, спор, здравен медиатор, здравен омбудсман, закон за пациента

Abstract: It is considered how mediation is regulated as an out-of-court way of agreement between two disputing parties in the healthcare system. For this purpose, an analysis of the current general and special laws, according to which such an agreement can be implemented, has been made. Practical issues related to problems in the implementation of the agreement are also presented, in view of the specifics of the disputes in the healthcare sector. The new legal figure of a “health mediator” is analyzed, the rights and obligations that are normatively regulated, the benefits and the needs for optimization of the regulation. The results of

the analysis are summarized and specific conclusions "de lege ferenda" are proposed.

Key words: *mediation, healthcare, patient, medical institution, dispute, health mediator, health ombudsman, patient Act.*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.2>

Въведение

Сферата на здравеопазването се характеризира с правоотношения между субекти, свързани с основни човешки права – правото на здраве (чл.52, ал.3) и правото на живот (чл.4, ал.2) от Конституцията на Република България. Това предпоставя наличие на правна регулация на обществените отношения, която да е прецизна и да осигурява реализирането и защитата на тези конституционни права¹⁵. В системата на здравеопазване нормативните актове са в изключително голям обем и това се обяснява с детайлната правна уредба на различни обществени отношения, които се реализират при опазване здравето на индивида. В същото време системата на правната уредба в този отрасъл на управление е често променяща се, което безспорно усложнява прилагането в практиката, тъй като изисква непрекъсната актуализация на познанията, както и правилна корелативност при тълкуването. Така напр. в спорове по административни въпроси се прилага сравнително новата правна фигура на административния договор¹⁶ между НЗОК и лечебните заведения в чл.45 от Закона за здравното осигуряване, във връзка с чл.19 от АПК. Налице са актуални проблеми при прилагане на Закона за лечебните заведения (напр. издаване на разрешения за откриване на лечебни заведения), при прилагане на Закона за лекарствата и аптеките в хуманната медицина (издаване актове на административни органи, свързани с регулиране на цените на лекарствата), спорове по Закона за здравето (напр. принудителните мерки, свързани с пандемията от Ковид-19), както и прилагането на редица други норми на административно-правния

---

¹⁵ Вж. За правото на здраве като „субективно материално право” Гайдов, Л. „Гост на броя” в списание „Медицинско право и здравеопазване”, брой 2/2020 г., с. 18-19.

¹⁶ За административния договор в ЗЗО вж. Зиновиева, Д. (2018). Административният договор в правоприлагането след измененията в Административно-процесуалния кодекс от 2018 г. // Сборник ЮФ на ПУ „П.Хилендарски”.

отрасъл.¹⁷

При спорове относно качеството на оказаната медицинска помощ, изискване, уредено в чл.6 от Закона за здравето, се прилагат Наредбите за медицинските стандарти, регулиращи алгоритъма на необходимите действия, които следва да се спазят при лечение на заболяване и/или конкретна медицинска интервенция. Отделно съсловните организации приемат Правила за добра медицинска практика. При гражданските и наказателноправните спорове обикновено се назначава медицинска експертиза, за да се произнесе напр. дали медицинският стандарт и правилата за добра медицинска практика са спазени.

Това са част от предпоставките за наличието на усложнения в производствата, свързани със спорове за некачествена или ненавременна медицинска помощ между пациент и медицински специалист (лечебно заведение¹⁸). Допълнително взаимовръзката между няколко правни субекта, които оказват медицинска помощ в целия процес, усложнява доказването в съдебното производство. Също така усложнение в съдопроизводството е безспорното установяване на точния елемент от всички правоотношения, представляващ именно причинно-следствената връзка при евентуален неблагоприятен резултат от лечение или неоказана медицинска помощ, за които едно лице претендира, че са в резултат напр. на небрежност от отсрещната страна.

Достъпът до медицинска помощ е обусловен от социални, административни и организационни предпоставки, което също добавяме към усложненията при реализиране на медицинската помощ. По тези причини съдебните спорове са юридически сложни и придружени с негативно емоционално натоварване на всяка страна в процеса. Всичко дотук показва нуждата от способности, които са алтернативни на съдебните производства в сферата на здравеопазването. Така заместването на съдебното решение със споразумение между страните е по-добър вариант с оглед скъсяване периода на съдебната процедура.

---

¹⁷ Вж. за актуалните проблеми в административните съдебни спорове в здравеопазването Гайдов, Л. „Медицинско право и здравеопазване“, брой 2/2020 г.

¹⁸ За видовете лечебни заведения и класификацията им според предмета на медицинска дейност и организация виж. „Медицинско право“, 2016, с. 54 и сл.

Новата правна фигура на „здравен медиатор“ и приложимостта ѝ в практиката също представлява интерес като нова законодателна регулация.

1. Медиация по Закона за медиацията

В Закона за медиацията чл.2, ал.3 изрично се предвижда, че „медиация не се провежда, ако закон или друг нормативен акт предвижда друг ред за сключване на споразумение“.

При съдебни спорове, свързани с неоказана медицинска помощ, с некачествена медицинска помощ, или спорове между административен орган (здравната каса) и лечебно заведение съдебните дела са с гражданскоправен характер, с наказателноправен характер, с административнонаказателен или административноправен характер.¹⁹

В отделна точка по-надолу ще се спрем на споразуменията, които могат да се сключват по силата на специална законова уредба, различна от Закона за медиацията, като ги разпределим в две категории: споразумения преди и вместо съдебен спор и споразумения по време на висящ съдебен спор.

В Закона за медиацията (ЗМ) принципните законови изисквания са приложими за спорове в здравеопазването и затова няма да се спираме на тях в детайли. Ще подчертаем спецификите, които могат да възникнат в практиката. В правната доктрина са изразени становища за приложимостта на медиацията.

Особеност при медиацията по см. на Закона за медиацията е, че медиаторът е независимо трето лице по отношение на двете спорещи страни. В практиката често се смесват с адвокатската инициатива на едната страна (бъдещ ищец) към другата – лечебно заведение (бъдещ ответник), когато се предложи на лечебното заведение да се сключи договор за изплащане на обезщетение за претърпяна вреда. Считаме, че в този случай е възможно адвокат на едната страна (напр. на пациент) да предложи на другата страна (лечебното заведение) своите аргументи и да се сключи споразумение за обезщетяване на вреди, претърпени от пациента. Нещо повече, възможно е да се направи становище от лица със съответната компетентност (тип експертиза),

---

¹⁹ Повече Зиновиева, Д. (2016). Медицинско право. София, с. 176.

което становище да е изследвало евентуалната причинно-следствена връзка между данните от реализираната медицинска помощ и претърпяната вреда от пациента. Ако лечебното заведение приеме становището за релевантно и е съгласно с изводите в него, то би могло да се сключи извънсъдебно споразумение с цел обезщетяване на пациента.

Изобщо по въпроса за взаимовръзката между участието на адвокати в медиацията, както и за участието на адвокати в съдопроизводството и евентуалното смесване на части от правата и задълженията им мнението на изследователи в сферата е, че трябва да се уредят изрично в закон редица практически въпроси.²⁰

Също така се твърди, че следва да се отрази дискусията относно относимостта на медиацията с достъпа да ефективно правосъдие. Считаме, че мненията заслужават интерес изобщо в прилагането на медиаторното производство, като касаят и сферата на здравеопазване.²¹

2. Здравни медиатори по смисъла на Закона за здравето

В закона за здравето през 2019 г. се регламентира правната фигура на т. нар. „здравен медиатор” (ЗМ). Целта на дейността на ЗМ е свързана с планиране, разработване и провеждане на политика, която е насочена към опазване здравето на гражданите чрез осигуряване на здравословна жизнена среда, обучение за здравословен начин на живот и здравна профилактика.

Преследвайки тази законова цел, ЗЗ регламентира и насочеността на дейностите, които извършва ЗМ – здравната профилактика сред населението и като част от дейността на лекарите, както и предоставянето на медицинска помощ да се подпомага от здравни медиатори. Специално разпоредбата на чл.29, ал.2 изрично натоварва общините с тази цел. Видно и от Наредбата именно на общините се възлага организацията и финансирането на дейността на ЗМ.

---

²⁰ Вж. повече Пенова, Ал. (2021). Трябва ли само натовареността на съда да определя въвеждането на задължителен опит за медиация? // Лекс. бг.

²¹ Вж. за препоръките в Европейски наръчник за законодателство в медиацията на СЕРЕJ и коментарите в Пенова, Ал. Цит. съч.

Единствено наредбата, която определя условията за придобиване на статут ЗМ и реда за дейността, се издава от централен орган, а именно – министъра на здравеопазването. Компетентността на министъра е обяснима с оглед централния контрол и с оглед отговорността на министъра за тези дейности, регламентирани в чл.3 от Закона за здравето.

Чл.29 от ЗЗ допълва и възможност на юридически лица с нестопанска цел да участват в дейността на ЗМ, като изискването към тези ЮЛНЦ е да имат опит, определен и в наредбата – над 10 години. Начинът на подпомагане дейността на ЗМ от тези ЮЛНЦ се детайлизира в наредбата.

Здравните медиатори по см. на чл.29 от ЗЗ действително извършват посредничество между пациент и лекар, като „подпомагат достъпа до медицинска помощ на лица от уязвими групи”. След това се детайлизират дейностите в конкретни хипотези, като информиране и разясняване на правата и задълженията на пациента; информиране за здравните дейности, гарантирани от бюджета на Националната здравноосигурителна каса); придружаване до общопрактикуващ лекар и/или друг/и медицински специалист/и; при необходимост оказване на съдействие при изготвяне на необходими документи – за възстановяване на здравноосигурителни права; при настаняване и/или изписване от лечебно заведение; за извършване експертиза на временната неработоспособност, експертиза на вида и степента на увреждане и експертиза на трайно намалената работоспособност; за заплащане от дирекция „Социално подпомагане“ на оказана болнична медицинска помощ за диагностика и лечение; за получаване на помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия по Закона за хората с увреждания (ЗУХ) и др.; оказване на съдействие за закупуване на лекарствени продукти и медицински изделия; подпомагане дейността по **превенция на насилието над медицински специалисти**; информиране и разясняване на ползата от ваксинопрофилактиката, рисковете от ваксинапредотвратимите инфекциозни заболявания и техните усложнения.

Особено съществено значение има дейността на ЗМ при т. нар. в закона „съдействие на РЗИ при провеждане на планови имунизации и имунизационни кампании“. В тези законови хипотези ЗМ

осъществява посредничество между административен орган и пациент. Това са случаите в т.2 от Наредбата, когато РЗИ се свързва със здравния медиатор със списък на лица, а ЗМ трябва да издири и насочи към общопрактикуващия лекар. Също така при това съдействие изрично е регламентирана хипотеза в Наредбата за задължение на ЗМ да провери правилното отразяване на поставената ваксина в имунизационния календар на пациента, което е описано с конкретни реквизити в специално приложение към наредбата.

В обобщение: ЗМ е в списъка на професиите, т.е. призната професия в класификатора с изисквания за обучение и придобиване на съответни познания. Все още е нова професия, тъй като до момента са налице обучени и действащи ЗМ, но по проекти и програми, като целта им е да се отчете нуждата от тяхната дейност, както и практическата реализация на възможните казуси и хипотези. Съществени моменти са финансирането и редът, по който се осъществява дейността на ЗМ. Общината сключва договор със ЗМ при предварително определен бюджет за заплащане на дейностите на ЗМ. Така за 2021 г. в страната действащи са 290 ЗМ в конкретни общини²². В сравнение с 2020 г. те са се увеличили с 30 души (през 2020 г. са работили 260 ЗМ).²³ Следователно нуждата е безспорна, дейността им е полезна и търсена, а във времето ще се проследи развитието на професията ЗМ в този регламентиран вид.

Също в обобщението трябва да подчертаем извода, че ЗМ са специфичен вид посредници, които не решават възникнал правен спор между лица по смисъла на Закона за медиацията, а осъществяват практическа връзка и съдействие за реализиране на здравна и социална услуга към пациента, за която услуга пациентът или няма нужната информация, или няма финансови средства, или физическа възможност, а се нуждае от такава. В този смисъл Законът за здравето

---

²² <http://www.zdravenmediator.net/pic/articles/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8A%D0%BA%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20-%20%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%20%202021.pdf>.

²³ <http://www.zdravenmediator.net/pic/articles/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8A%D0%BA%20%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%20%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%202020.pdf>.

с разпоредбата на чл.29 гарантира пациентът да получи такава помощ в нужните обем и качество. Затова може да се твърди, че ЗМ е посредник между следните субекти – пациент и лечебно заведение, пациент и административен орган, а в определени моменти е посредник между две физически лица или физическо лице и административен орган, с цел да се постигне като краен резултат достъпна и качествена медицинска помощ. Видно от казуистиката, която е описана като усложнени казуси от сдружението по здравна медиация, ЗМ се намесва преди да възникне правен спор за неправилен отказ от медицинска помощ или за липса на достъп до медицинска услуга, гарантирани от чл.6 в ЗЗ и чл.52, ал.3 от КРБ. Обикновено ЗМ посредничи между пациент и лечебно заведение. Случаите, в които ЗМ съдейства за извършване на друга услуга, различна от достъп до медицинска помощ или до социална услуга при хора с увреждания, са свързани с „условна преюдициалност” на съдействие за получаване на административна услуга, от която ще зависи последващият достъп до медицинска помощ. Напр. ЗМ съдейства на дете без акт за раждане и ЕГН в България да получи същите по законосъобразните процедури, след което да бъде вписано в листа на пациенти на общопрактикуващ лекар. Друг казус, отчетен от сдружението, е съдействие на ЗМ двама души (брат и сестра, които са глухонemi и нямат лични документи) да се освидетелстват в ТЕЛК за неработоспособност и за получаването на съответни помощи. **В друг коментиран казус ЗМ посредничи между МБАЛ и лице с мозъчен инфаркт, което е с прекъснати здравноосигурителни права.** Следователно в случая ЗМ трябва да посредничи между пациента и здравната каса с цел установяване здравноосигурителния статус на лицето и едва след това да съдейства за хоспитализирането на лицето.

3. Правната фигура на здравен омбудсман

Общата норма в чл. 2 от Закона за омбудсмана регламентира компетентност на този орган, когато с действие или бездействие се засягат или нарушават правата и свободите на гражданите от държавните и общинските органи и техните администрации, както и от лицата, на които е възложено да предоставят обществени услуги. По-

конкретно омбудсманът изпълнява функциите си чрез правомощията, конкретизирани в закона, но тук ще упоменем само тези, които са аналог на медиативно решение на възникнал спор. Такива са правомощията на омбудсмана да приема и разглежда жалби и сигнали за нарушения на права и свободи от държавните и общинските органи и техните администрации, както и от лицата, на които е възложено да предоставят обществени услуги; да прави предложения и препоръки за възстановяване на нарушените права и свободи пред съответните органи и техните администрации, да посредничи между административните органи и засегнатите лица за преодоляване на допуснатите нарушения и примирява позициите им; да прави предложения и препоръки за отстраняване на причините и условията, които създават предпоставки за нарушения на правата и свободите.

Следователно някои от компетенциите на омбудсмана изрично предвиждат посредничество между спорещи страни, като едната е възможно да е пациент, а другата – лечебно заведение при предоставянето на медицинска помощ. Различието от типичната медиация е в процесуалното развитие на производството – липсва възможност за формално писмено споразумение, което се изисква напр. в Закона за медиацията. Превалира повече напътстващата и съветстващата роля на омбудсмана относно правата на пострадалото лице. Превалира произнасянето по молби и жалби на тези лица и евентуално сезиране от страна на омбудсмана на компетентните органи при наличие на данни за престъпление. Именно затова в обществото е известен с неформалното наименование „обществен посредник“.

В сферата на здравеопазването са реализирани пилотни проекти за въвеждане фигурата на „здравен омбудсман“ в общините. Но повечето общини с правилници на общинските съвети приемат регламентация на местен омбудсман по всякакви въпроси, свързани с управлението на всички сфери, а не на специализиран в здравеопазването омбудсман.²⁴ Мнението ни е, че законодателството в България, свързано със защита правата на пациента, като и на медицинския специалист, е разпокъсано и се свежда до правни възможности за

---

²⁴ Вж. например правомощията на Обществения посредник на Столична община в електронна страница www.sofiaombudsman.bg.

подаване на жалби и сигнали до местните РЗИ, до РЗОК, търсене на съответната отговорност гражданска, наказателна, административнонаказателна) по общия законов ред.

Все още липсва закон за правата на пациента, независимо че са налице три проекта в НС, внесени отпреди около десет години. В такъв закон би се уредило и специализирано производство по извънсъдебна медиация, което да отразява спецификите, възникващи в споровете в сферата на здравеопазването.

4. Други закони, свързани с прилагане на извънсъдебни способности

4.1. Сравнително нов институт е сключването на споразумение по чл.20 и чл.178 от Административнопроцесуалния кодекс (АПК).

Споразумение може да се сключи в процеса на висящо административно производство по издаване на административен акт или обжалване пред горестоящ административен орган. И в двата случая се постига взаимно договорен вариант на административен акт, който трябва да е законосъобразен и да се потвърди по формален начин от административния орган. С оглед на факта, че тази правна фигура е регламентирана в публичното право, оттам идва и по-формализирания характер на производството по сключването му и на проверката за неговата законосъобразност и съобразяването му с всички реквизити на чл.146, ал.1, т.1-5 от АПК. В практиката сключените споразумения на основание чл.20 от АПК не са често срещани в сравнение със сключените споразумения в съдебни производства при оспорване на административен акт пред административен съд. Споровете в здравеопазването, по които може да се приложи сключване на административно споразумение в здравеопазването, са свързани с административни договори между лечебно заведение и изпълнител на медицинска помощ. Такъв е примерът с оспорване на отказ на НЗОК да сключи договор с лечебно заведение за финансиране на определен вид медицински дейности, за които лечебното заведение желае да кандидатства. Също така е възможно да се сключи споразумение по отношение на т. нар. неустойки за неоснователно получени суми, които се налагат на лечебните заведения с административен акт от

НЗОК по реда на чл.76 от Закона за здравното осигуряване.

По отношение споразумението, което се сключва на основание чл.20 от АПК, в доктрината и практиката уместно се обобщава, че „Едновременно със създаването на административно правоотношение и предизвикването по този начин на материалноправни последици, споразумението изпълнява и една допълнителна функция – **предотвратява** евентуален правен спор, който евентуално би възникнал, ако въпросът беше решен едностранно с административен акт. Класическият начин за решаването на въпроса едностранно с издаването на административен акт съдържа по-голяма вероятност да предизвика правен спор. Участвайки в споразумението и изявявайки воля относно съдържанието на споразумението, страната се съгласява и приема предварително правните последици, правната промяна, която то предизвиква, и изпълнява доброволно задълженията, които възникват за нея. Така се свежда до минимум възможността да бъде повдигнат правен спор, тъй като в хода на преговорите всички спорни моменти между страните и административния орган са предварително съгласувани и преодолені.“²⁵

4.2. В медикоправните доктрина и практика се обосновава прилагането на Закона за международен търговски арбитраж, в случаите когато спорът има за предмет имуществени вреди. Така авторите Анели Чобанова, Христина Николова и д-р Стойчо Кацаров казват: „Тъй като в разпоредбата на ГПК се съдържа ограничение за разглеждане на спорове за нарушени потребителски права, то предвид че в по-голямата си част от тук анализирани спорове са инициирани от пациенти за нарушени права при търсене и получаване на здравна услуга, ЗМТА се явява неприложим към спорове за неимуществени вреди или за имуществени такива, които произтичат от потребител към доставчик на здравна услуга. ЗМТА би могъл да се прилага единствено в хипотезите на имуществени претенции между лечебни заведения и/или лекари, упражняващи индивидуална практика, или на

---

²⁵ Марев, М. Споразумението по АПК като способ за разрешаване и предотвратяване на административни спорове. // Правна мисъл.

търговско дружество към лечебни заведения или към лекар/лекари, упражняващи индивидуална практика.²⁶

4.3. Споразумения в хода на висящи производства в различни закони

4.3.1. При гражданскоправните съдебни производства е възможно да се приложи извънсъдебно разрешаване на спора чрез медиация, като на основание чл.145, ал.3 от ГПК служебно съдът указва на страните да решат спора чрез споразумение.

4.3.2. В наказателното производство е възможно да бъде сключено споразумение по НПК както в досъдебна, така и в съдебна фаза. Особеност на наказателното производство е, че НПК въвежда ограничения за вида престъпления, по които не може да се сключи такова. Следователно принципът е, че ако престъплението не попада в ограничителните разпоредби на НПК, то споразумение е възможно да бъде сключено.

4.3.3 Споразумение се предвижда и в Закона за защита от дискриминацията. Чести спорове възникват във връзка с права на хора с увреждания по повод дискриминация, свързана с достъп до медицинска помощ. Видно от годишния отчет за дейността на Комисията за защита от дискриминация през 2019 г. практиката на комисията е обобщена на два принципа: 1) компетентен състав; 2) изход от образуваното производство.²⁷ От данните в отчета става ясно каква е статистиката на сключените споразумения по време на висящо производство според предмета на спора. Така напр. в практиката на Втори СПЗС (пол, човешки геном, защита при упражняване право на труд, синдикална принадлежност) осем процента от преписките са приключили с постигнати между страните споразумения.²⁸ В практиката на Трети СПЗС (лично положение, народност, гражданство, произход, религия и вяра) четири процента от преписките са прекратени поради постигнато споразумение.²⁹ Примерите са представени, без да се коментира дали споразуменията са във връзка с казус в

---

²⁶ Чобанова, А., Николова, Хр., Кацаров, С. Проучване на нормативна уредба и анализ на съдебна практика по дела, свързани със сферата на здравеопазването. Пак там.

²⁷ <https://www.kzd-nondiscrimination.com/layout/images/stories/2015/otchet/ot4et2703.pdf>.

²⁸ Стр. 25 от отчета.

²⁹ Стр. 35 от отчета.

здравеопазването, а имат общ илюстративен характер за специално внимание върху сключени споразумения. Общият извод е, че КЗД е преценила важноста на начина, по който е решен спорът и е представила данни за това, включвайки процесуалното споразумение като един от начините. По този пример би следвало да се представят данните във всички институции, в които спорът е решен чрез алтернативен на съдебното решение способ.

Заклучение

Медиацията в здравеопазването трябва да се регламентира в специален закон или в част от специален закон, който е свързан с основен предмет в сферата на здравеопазването – напр. Закон за медиацията в здравеопазването, в част от Закон за защита правата на пациента и др. В световната доктрина се набляга на прякото обезщетение на пациента от застрахователен фонд при неблагоприятен медицински резултат, тъй като тази правна система е изключително бърза, обезщетява пациента веднага и не се доказва вина, а директно при установяването на фактите лицето получава финансово обезщетение.³⁰

В България, докато се въведе евентуално тази „обезщетителна правна система”, считаме, че медиация в здравеопазването все пак е подходяща.

Също така считаме, че следва да се поощрява такава форма на статистика, в която да се отчитат броят и предметът на медиаторните производства, които касаят спорове, свързани със сферата на здравеопазването. Вярно е, че с оглед тайната на спора и данните по него няма как да се изнесат отчетни данни от страна на медиатори, но в бъдеще в регистъра на медиаторите в страната е удачно да се отчетат годишно колко извънсъдебни споразумения са сключени по данни на медиаторите.

Видно от публикуваните отчети на контролните органи в системата на здравеопазването (Изпълнителната агенция за медицински одит преди преобразуването ѝ в Изпълнителна агенция за медицински надзор) няма данни за извънсъдебно решени спорове както чрез

---

³⁰ Вж. системата на Швеция в Зиновиева, Д. (2016). Медицинско право, с. 174.

медиация, така и чрез процесуални споразумения в административни или съдебни производства.

Единствено Комисията по защита от дискриминация в годишния си отчет е предоставила публична информация.

С оглед развитието на извънсъдебните алтернативни способи следва да се поощрява публичната им отчетност от всяка институция в здравеопазването, която има компетентност да се произнася по жалби, свързани с правни проблеми при предоставяне на медицинската помощ.

За контакти:

Проф. д-р Дарина Зиновиева
Институт за държавата и правото при БАН
darina.z@abv.bg

МЕДИАЦИЯ И ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ

доц. д-р Надежда Йонкова

Институт за държавата и правото при БАН

MEDIATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Assoc. Prof. Nadezhda Yonkova, PhD,

Institute for the State and the Law - Bulgarian Academy of Sciences

Резюме: Докладът разглежда ползите и рисковете от прилагането на изкуствен интелект в медиацията през призмата на въведения във Франция модел.

Ключови думи: *медиация, изкуствен интелект (ИИ), конфликт, алтернативно решаване на спорове (APC), онлайн решаване на спорове (OPC)*

Summary: The report examines the benefits and risks of using artificial intelligence in mediation through the prism of the model introduced in France.

Key words: *mediation, Artificial Intelligence (AI), Alternative Dispute Resolution (ADR), Online Dispute Resolution (ODR)*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.3>

Претовареността на съдилищата мотивира френското правителство да вземе решение да насърчи развитието на приятелски методи за разрешаване на спорове. В резултат е въведено задължително прилагане на медиация или помирителна процедура за спорове на стойност под 5000 евро като задължителна процесуална предпоставка. Без опит за доброволно уреждане на спора делото не може да се разглежда в съда (Закон №2019-222 от 23 март 2019 г. относно програмирането и реформата в областта на правосъдието 2018-2022). Указът за прилагане на този закон е публикуван на 12 декември 2019 г. и е в сила от 1 януари 2020 г. Няколко месеца преди това (юли 2019 г.) в Сената е представен доклад, посветен на трудовоправните спорове,

в който се препоръчва при спорове между работодатели и служители да се насърчават приятелски начини за разрешаване на спорове, и по-специално медиация. Така считано от 1 януари 2020 г. спорите за суми, по-малки от 5000 евро, задължително трябва да бъдат медиирани, преди да приключат в съда, ако няма споразумение.

Първата насока, обявена от Закона за програмиране на правосъдието за периода 2018-2022 г. (член 2 и сл.), е да се развие културата на приятелско уреждане на спорове. Като такива са определени различни мерки, включително осигуряване на правна рамка за *онлайн офертата за алтернативно разрешаване на спорове*.

Френският Граждански процесуален кодекс (чл. 1530) определя конвенционалната медиация като „всеки структуриран процес, чрез който две или повече страни се опитват да постигнат споразумение, извън която и да е правна процедура с оглед на приятелското разрешаване на техните спорове, с помощта на трета страна, избрана от тях, която изпълнява мисията си безпристрастно, компетентно и старателно“. Кодексът не коментира конкретните условия за неговото прилагане и по този начин не препятства прилагането на новите технологии в областта.

Прилагането на новите технологии в медиацията във Франция вече е факт. От края на януари 2020 г. френският стартап Justice.cool оповестява за старта на едноименната си платформа, използваща

изкуствен интелект³¹. Според създателите на Justice.cool платформата се ръководи както от очакванията на гражданите за улеснен достъп до правосъдие, така и от новия Закон за програмиране на правосъдието.

Първо, след като влезе в сайта, кандидатът отговаря на въпросник по своя спор. На този етап Justice.cool се занимава само със спорове, свързани с трудовото и транспортното право (закъснения, анулиране или загуба на багаж). Например ако за полет, забавен с повече от 4 часа, клиентът е трябвало да понесе разходи за хотели и ресторанти, сайтът ще вземе под внимание всички елементи и ще сравни искането на клиента със съдебни решения за подобни случаи. Накрая той ще получи резултат за медиация, включващ информация относно вероятността да успее. Ако тази вероятност е висока, клиентът се насърчава да продължи. На следващ етап платформата организира контакт между двете страни. След това заявителят заплаща такса в

---

³¹ Системите с изкуствен интелект (ИИ) са софтуерни (а вероятно и хардуерни) системи, създадени от хора, които с оглед на дадена сложна цел действат в рамките на физическото или цифровото измерение, като възприемат заобикалящата ги среда чрез събиране на данни, тълкуване на събраните структурирани или неструктурирани данни, обосноваване въз основа на знание или обработване на информацията, получена от тези данни, и вземане на решение за предприемане на най-доброто/добрите действие/действия за постигане на дадената цел. Системите с ИИ могат или да използват символно представени правила, или да усвояват цифров модел и могат да адаптират поведението си, като анализират начина, по който средата е засегната от предишни техни действия. Като научна дисциплина ИИ включва няколко подхода и техники, като например машинно самообучение (специфични примери за което са дълбокото самообучение и обучението с утвърждение), машинно разсъждение (което включва планиране, изготвяне на график, представяне на знание и обосноваване, търсене и оптимизация) и роботика (която включва контрол, възприятие, сензори и задвижващи механизми, както и интегрирането на всички други техники в киберфизически системи). Вж. Насоки относно етичните аспекти за надежден ИИ. Експертна група на високо равнище по въпросите на изкуствения интелект, Брюксел, 2019, с. 50.

Системата за ИИ според Експертната група за ИИ на ОИСР (AIGO) е машинно базирана система, която може, за даден набор от дефинирани от човека цели, да прави прогнози, препоръки или решения, влияещи на реална или виртуална среда. Той използва машинни и/или базирани на човека входове за възприемане на реална и/или виртуална среда; абстрахирайте подобни възприятия в модели (по автоматизиран начин, напр. с ML или ръчно); и използвайте извода за модел, за да формулирате варианти за информация или действие. AI системите са проектирани да работят с различни нива на автономност. Вж. OECD, Artificial Intelligence in Society, OECD Publishing, Paris, 2019.

размер на 36 евро на сайта, който ще бъде използван за посредничество. Ако противникът приеме, преговорите ще започнат чрез размяна на съобщения. Изкуственият интелект ще се намеси в тази комуникация, като анализира съобщенията и филтрира всичко, което може да обърка комуникацията и добрия тон в нея, като изрази на гняв и агресивност, за да остави само фактически обмен. Ако някоя от страните е агресивна, изкуственият интелект ще я помоли да промени текста си. В края на преговорите, ако има споразумение, платформата съставя договор и го изпраща на двете страни. Също така се предоставя платформа за плащане. Ако няма споразумение, се изпраща доказателство за опит за медиация. С този документ ищещът може след това да се обърне към съда, за да уреди спора си.³²

Justice.cool предизвиква интерес, тъй като е първата френска платформа за медиация, подпомагана от ИИ. По същество това е един малък съдебен процес, протичащ изцяло онлайн и който използва изкуствен интелект, за да позволи на страните да постигнат приетелско споразумение.

Според проучване, проведено от Justice.cool въз основа на 3000 съдебни решения с материален интерес на иска под 5 000 €, средният размер на разноските по делото присъдени от съда, които следва да заплати загубилата страна възлиза на 1 600 евро. Съвсем естествено това може да възпира гражданите да търсят правата си в съда, особено при малки спорове, тъй като, ако не успеят да спечелят, те биха се натоварили с допълнителни разноски извън тези, които вече са направили, за да организират своята защита. Създателите на платформата считат, че подпомагат решаването на този проблем, както и преодоляването на бавността на един съдебен процес.

Иновацията на Justice.cool се състои в използването на техники за изкуствен интелект, утвърдени и контролирани от експерти. Този подход дава възможност да се анализира контекстът на случая и предвидените от закона разпоредби, за да се осигури на двете страни набор от статистически показатели, които им позволяват да разберат по-добре проблемите. Ако са добре информирани, страните са по-

---

³² <https://www.rtl.fr/actu/sciences-tech/une-intelligence-artificielle-pour-regler-les-conflits-du-quotidiens-7799989107>.

склонни да проявят повече разум и по този начин да постигнат споразумение, което смятат за справедливо. В допълнение, цифровите технологии позволяват да се предоставят функционалности, като електронни подписи, автоматично редактиране на документи, онлайн плащане и други автоматизирани процедури, които позволяват голяма плавност и драстично намаляване на административните ограничения, свързани с разрешаването на спора им. Всичко това в съчетание с пандемията от Ковид-19, както и ниската цена са предимства в полза на Justice.cool. Медиациите на Justice.cool се основават на прост пакетен модел от 36 евро с включен данък (30 евро без данък) за целия процес на медиация. Създателите очевидно са убедени в ефективността на своята иновация, тъй като обещават възстановяване на таксата, ако клиентите не са доволни от резултата³³.

Сред предимствата, сочени от създателите, е, че обменът на информация между страните по спора посредством изкуствен интелект елиминира вредното емоционално натоварване, което води до постигането на резултат.

Схематично можем да представим процеса така:

---

³³ <https://www.justice.cool/justice-cool-la-premiere-plateforme-de-mediation-assistee-par-intelligence-artificielle-est-en-ligne/>.

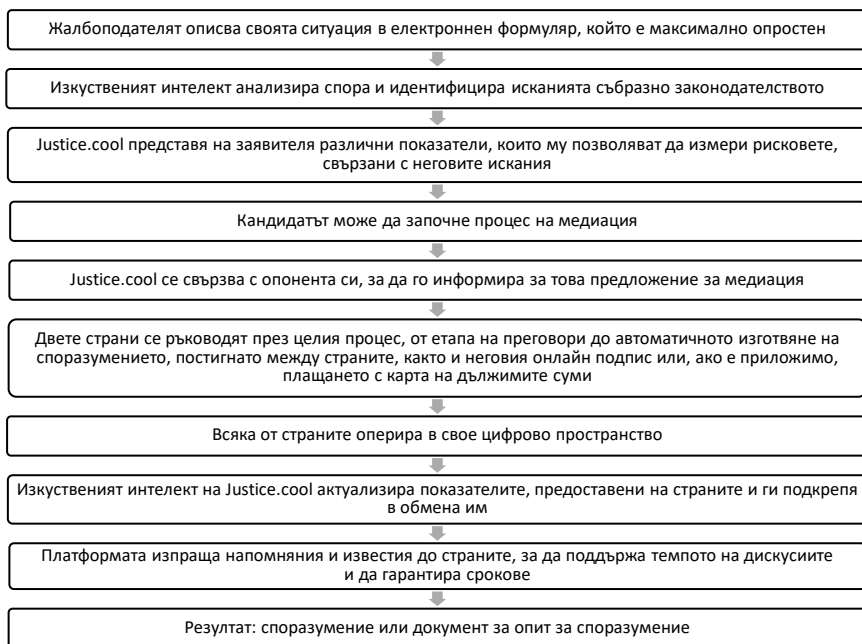

Схема 1

Процесът е организиран от алгоритми, но контролиран от хората. Създателите твърдят, че всички модели и функции в платформата са валидирани от колегия от експерти и контролирани от специален екип и че Justice.cool работи с юристи, научни работници, адвокати, магистрати и медиатори, за да валидира всички модели.

Това уточнение не е случайно, а е в изпълнение на чл.3 от Закона за програмиране на правосъдието за периода 2018-2022 г.³⁴, който гласи следното:

„Помирението, посредничеството или онлайн арбитражът **не могат да бъдат резултат единствено от обработка по алгоритъм или от автоматизирана обработка**. Когато се предлага помирение, посредничество или арбитраж с използване на алгоритмична обработка, заинтересованата страна трябва да бъде информирана **чрез**

³⁴ <https://www.cnb.avocat.fr/sites/default/files/documents/1806695r-exp-28.03.18.pdf>.

изрично споменаване и трябва да даде изрично съгласие за това. Правилата, определящи тази обработка, както и основните характеристики на нейното изпълнение се съобщават на заинтересованата страна, която я изисква. Тази обработка прилага подходящи мерки за защита на правата и свободите“.

Както видяхме, роботите посредници са факт, а не научна фантастика. Всъщност подобни платформи се прилагат в САЩ и Канада³⁵, а процесът се нарича онлайн решаване на спорове (ОРС). Разбира се, че тази практика има своите предимства, защото дава възможност да се решат спорове и конфликти с ниска стойност и по този начин да се насърчи достъпът до правосъдие.

Наред с посочените предимства, прекомерното използване на онлайн решаването на спорове може да доведе до рискове. Ведно с нормите на закона съдебните решения са необходим елемент от правния свят. Както подчертава Лора Виаут, осигуряването на справедливост е основна функция на държавата и поради тази причина съществува публична съдебна служба, включваща органи и персонал, предназначени да я задействат³⁶. Вярно е, че винаги са съществували алтернативни начини, насочени към разрешаване на конфликти в една общност. Ако отделянето на държавата от правосъдието е реален факт и е засвидетелстван днес и вероятно утежнен чрез частни платформи за приятелско уреждане на спорове³⁷, това не е основният риск от ОРС. **Основният проблем е дехуманизацията на правосъдието.** ОРС платформите, които използват алгоритми, задържат човешката намеса или дори я премахват. Това е репресия на

---

³⁵ Неотдавна канадските специалисти по електронни преговори iCan Systems станаха първата компания, която разреши спор в публичен съд в Англия и Уелс, използвайки „робот посредник“. Smartsettle ONE (<https://www.smartsettle.com/>), инструмент за изкуствен интелект, замени човешки медиатор и за по-малко от час, използвайки вид механизъм за сляпо оферирание, уреди тримесечен спор за неплатена сметка от 2000 британски лири. Вж. Beioley, K. (2019). Robots and AI threaten to mediate disputes better than lawyers. // Financial Times (<https://www.ft.com/content/187525d2-9e6e-11e9-9c06-a4640c9feebb>).

³⁶ Viaut, L. (2020). Quand l'algorithme devient médiateur... Les enjeux de la dématérialisation du règlement amiable des différends (<https://www.actu-juridique.fr/>).

³⁷ Koulu, R. (2014). Disintegration of the State Monopoly on Dispute Resolution. How Should We Perceive State Sovereignty in the ODR Era ?, IODR, p. 125; Ferrand, F., Gautier, P.-Y. (2018) Honneur et devoir de juger, D., p. 951.

човешкото³⁸.

Основната задача на медиатора³⁹ е да подпомага и ръководи страните в осъзнаването на собствените им слабости и потенциалните предимства на другия. Сред най-съществените негови права и задължения е открояването на важните съставни елементи на спора, като поставя ударение върху по-доброто разбиране на личните интереси на страните в производството по медиация. Медиаторът има за задача да фокусира вниманието на страните по спора върху фактите и действията, които са от съществено значение за постигане на съгласие, както и върху последиците, които биха настъпили, ако те не се споразумеят по своя спор⁴⁰. През цялото време на производството по медиация неотклонно медиаторът следва да полага всестранни грижи за намаляване и преодоляване на грубите, агресивни, а понякога и злобни взаимоотношения между спорещите и да ги предпазва от липсата на разбирателство и комуникация, като елиминира крайните позиции на преговарящите страни⁴¹.

За да се изясни в пълнота същността на медиацията, е необходимо да се изясни понятието „спор“ от правно-социологическа гледна точка. Правните характеристики на спора са предмет на изучаване от различните отраслови правни науки, като особено значение тук има действащото законодателство. От правно-социологическа гледна точка спорът е проявна форма на конфликта в сферата на обществените отношения⁴².

В основата на правните спорове невинаги лежи едно или друго правонарушение. Невинаги е налице дори нежелание да се изпълнят изискванията на правната норма. Във всеки случай обаче при тях е

---

³⁸ Racine, J.-B. (2018). La résolution amiable des différends en ligne ou la figure de l'algorithmé médiateur, D., p. 1700.

³⁹ Манев, М. (2004). Медиацията и гражданския процес. София, с. 43.

⁴⁰ Пак там.

⁴¹ Пак там.

⁴² Наумова, Ст. (2019). Социология на правото. Исторически традиции и перспективи на развитие. София: БАН; Вж. Aubert, V. (1963). Competition and dissensus: two types of conflict Resolutions. // Journal of Conflict Resolution, Vol. 7, pp. 26-42; Eckoff, T. (1966). The mediator, the judge and the administrator in conflict-resolution. // Acta Sociologica, №10, pp. 148-172; Fuszara, M. (1978). The criminal proceeding with private accusation as an instrument of interpersonal disputes' treatment. // Polish Sociology of Law Newsletter, pp. 16-170.

налице едно „...външно проявено противоречие (несъвпадане) на правните убеждения на насрещните субекти на правоотношението“⁴³

Според Кудрявцев конфликтът е противоборство на два или няколко субекта, обусловено от противоположността на техните интереси, потребности, ценностни системи или знания⁴⁴. Конфликтите, независимо дали са юридически, или не, винаги са противоречия между хора, а не между норми, правни актове или институции и това дава предимство именно на алтернативните способи за решаване на спорове, а не на държавното правосъдие при тяхното разрешаване. С други думи, извънсъдебните форми са генетично присъщи на процедурите по разрешаване на конфликти, тъй като те боравят с интересите на носителите на конфликта, а не дават предимство на правните норми и актове или на правните институти. Конфликтът започва извън и независимо от правните норми или правоотношения и в последствие придобива юридически характер⁴⁵.

Да се изброят всички фактори, които пораждат конфликти, е практически невъзможно. Често конфликтът бива предизвикан от различната интерпретация на едни и същи процеси или явления от действителността. Различната гледна точка, различието в мисленето на всеки човек обуславя нееднаквите оценка и подход към даден проблем или ситуация. Разрешаването му съответно ще изисква също така нееднакъв, различен подход, защото хората не са еднакви. Един и същ конфликт може да има много решения в зависимост от спорещите страни, а уменията на медиатора са от изключителна важност.

И тук се поставя въпросът за съотношението между човешкия интелект и изкуствения интелект. Все още е спорно дали емоционалната интелигентност е неразделна част от човешката интелигентност.

Все пак във френския случай законодателят е предвидил, че онлайн посредничеството не може да бъде резултат само от обработка на алгоритми или от автоматизирана обработка. Въпреки тази

---

⁴³ Наумова, Ст. Цит. съч.; Сталев, Ж. (1970). Българско гражданско процесуално право. София, с. 22; Kurczewski, J. (1979). Spór i jego rozwiązanie. // Prace IPSiR UW, Vol. 4, pp. 3-34.

⁴⁴ Кудрявцев, В. Н. (1995). Юридическая конфликтология. Москва.

⁴⁵ Пак там.

предпазна мярка, която е напълно възможно да е само временна, изкуственият интелект е поканен на масата на медиаторите.

Съвсем естествено, освен подкрепа, онлайн решаването на спорове има и критици. Според тях това законодателно решение произтича от дълбоко неразбиране на същността на медиацията. Делфин Бреси-Ренш⁴⁶, френски адвокат и медиатор, посочва, че емоцията и осъзнаването стоят в основата на медиацията. Алтернативните методи за разрешаване на спорове, и по-конкретно медиацията, имат за цел да организират едно защитено пространство, където хората могат да изразят себе си и да намерят своето място като участници в настоящето и бъдещето си.

Делфин Бреси-Ренш е на мнение, че сега действащият френски модел на автоматизирана медиация по своята същност не е медиация, защото е извън човешкото⁴⁷, а решението е вътре в нас, защото имаме физически усещания и емоции, които единствено са в основата на конфликта. Според Ренш без емоции няма конфликт. Несъгласието се превръща в конфликт само защото има емоция.

Медиацията обаче ни връща точно към емоционалната интелигентност, където правилото достига своите граници. Именно защото невинаги е възможно да се противопостави правило или норма на поверените за решаване въпроси на спорещите страни, медиаторът трябва да се потопи в човешкото. Способността да се осигури допускането, техническото изпълнение и акредитацията на доставчиците на онлайн медиация не може да изключи наложителната необходимост от задълбочен размисъл върху мястото, което утрешното правосъдие възнамерява да запази за хората⁴⁸.

Следва да отчетем и разликите на споровете, нуждаещи се от медиация. Паричните спорове обикновено се разрешават по-лесно от тези, свързани с разпадането на отношенията и неизпълнението на

---

⁴⁶ Delphine Bressy-Ränsch (<https://www.bressyransch.com/fr/mediation/des-robots-mediateurs-nous-y-sommes>).

⁴⁷ Джеймс Фрийман, арбитражен партньор в Allen & Overy, също е на мнение, че „Процесът на медиация по своята същност е човешки“. Вж. Beioley, K. (2019). Robots and AI threaten to mediate disputes better than lawyers. // Financial Times (<https://www.ft.com/content/187525d2-9e6e-11e9-9c06-a4640c9fee9b>).

⁴⁸ Delphine Bressy-Ränsch (<https://www.bressyransch.com/fr/mediation/des-robots-mediateurs-nous-y-sommes>).

задължения.

Живеем във времето на големите данни и всеки ден милиони потребители правят покупки онлайн. Съвсем логично при този вид търговия възникват и спорове. В тези случаи изкуственият интелект може да бъде полезен за извънсъдебното уреждане на споровете. В противен случай административните и съдебните органи може да не успеят своевременно да се произнесат по спорове в областта на електронната търговия поради техния обем.

ЕС също полага усилия за намиране на решения в областта на онлайн пазаруването. Регламент⁴⁹ (ЕС) №524/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2013 година относно онлайн решаване на потребителски спорове и за изменение на Регламент (ЕО) №2006/2004 и Директива 2009/22/ЕО (Регламент за ОРС за потребители)⁵⁰ има за цел да се създаде европейска платформа за онлайн решаване на спорове (ОРС). От 2016 г. функционира Европейската платформа за онлайн решаване на спорове (ОРС), която се предоставя от Европейската комисия, за да се гарантира по-безопасно и по-справедливо онлайн пазаруване чрез достъп до качествени инструменти за решаване на спорове. Тя е предназначена за потребителите в ЕС, Норвегия, Исландия и Лихтенщайн⁵¹.

Важно в случая е да се уточни, че регламентът не засяга Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 г. относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси.

Онлайн решаването на спорове между потребители и търговци обаче не използва изкуствен интелект, а насочва онлайн подадената

---

⁴⁹ Регламентът се прилага за извънсъдебното решаване на спорове, инициирани от потребители, пребиваващи в Съюза, срещу търговци, установени в Съюза, които са предмет на Директива 2013/11/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2013 г. за алтернативно решаване на потребителски спорове (Директива за APC за потребители), както и за извънсъдебното решаване на спорове, инициирани от търговци срещу потребители, когато съответните процедури за APC се предлагат от структури за APC, включени в списъка съгласно член 20, параграф 2 от Директива 2013/11/ЕС. Прилагането на настоящия регламент към такива спорове следва да не поражда задължение за държавите членки да направят необходимите структурите за APC да предлагат такива процедури.

⁵⁰ OJ L 165, 18.6.2013, p. 1-12.

⁵¹ <https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/?event=main.home2.show>.

жалба към съответните структури за APC. Все пак, базирайки се на френския опит, можем да прогнозираме, че е възможно в недалечно бъдеще изкуствен интелект да медиира подобни спорове.

Когато обаче става дума за спор в областта на семейното право или при възстановителното правосъдие, на този етап не е подходящо да бъдат медиирани от изкуствен интелект. Една от причините е, че все още не е създаден изкуствен интелект, надарен със съзнание и вътрешен живот, който да разбира в дълбочина човешките емоции, последното не изключва вероятността това да се случи в недалечно бъдеще⁵². Ако бъде създаден, то евентуално би имал предимство, доколкото не би страдал от когнитивни пристрастия и съответно решението, взето с помощта на ИИ, би било по-рационално.

В допълнение, към рисковете от прилагането на изкуствен интелект в медиацията следва да отнесем и стандартните рискове на дигиталния свят, като политиките за поверителност. В медиацията, както и в арбитража, поверителността е приоритет. Изкуственият интелект се базира изцяло на интелектуалните алгоритми и софтуерното програмиране, разработени от програмист, и малцина имат пълен достъп до онези алгоритми, които в случая биха могли да предоставят окончателното решение. Програмирането на софтуера е възможно да бъде обект на хакерство. Съществува вероятност поверителната информация на страните да се компрометира чрез хакване. Всяка актуализация на системата също представлява заплаха от вируси и други сложни технически проблеми⁵³.

От друга страна, е все по-трудно да се направи разлика между чувствителни и нечувствителни данни, например в контекста на Общия регламент за защита на данните (GDPR) на Европейския съюз. Някои алгоритми могат да изведат чувствителна информация от

---

⁵² Има два вида изкуствен интелект – силен и слаб. Слабият имитира човешките способности да мисли и да разсъждава. Той не се учи сам и използва само предварително програмираните човешки способности, за да функционира. От друга страна, силният изкуствен интелект може независимо да мисли и разсъждава като хората. Той използва човешките възможности, предварително програмирани, но за да създаде свои разсъждения. Вж. по този въпрос: Sunaina Jain, Pros and cons of artificial intelligence in ADR (<https://viamediationcentre.org/readnews/NTE5/PROS-AND-CONS-OF-ARTIFICIAL-INTELLIGENCE-IN-ADR>).

⁵³ Пак там.

„нечувствителни“ данни⁵⁴, като например оценка на емоционалното състояние на индивида въз основа на неговия модел на писане на клавиатурата⁵⁵.

Описаните рискове не подценяват ползите от технологиите в медиацията, като например способността да се анализират големи количества данни, да се идентифицират и да се даде приоритет на ранния преглед на ключови документи чрез използването на технологичен софтуер за преглед (който класифицира и дава приоритет на документите) и да се постигне бързо заключение по съществото на делото чрез процес на ранна оценка на случая. Инструменти като Brainspace⁵⁶ откриват и сортират уникални фрази в големи масиви от данни, позволявайки например да разгледат набор от 2.7 милиона документа само за два часа⁵⁷.

При така установените ползи и рискове можем да заключим, че безспорно медиацията е свързана с хора и междуличностни отношения, а същността на медиацията не може да се промени само по причина, че се прилагат технологиите в нейната област. Инструментите с изкуствен интелект обаче могат да бъдат добър помощник на медиатора. Важен детайл в тази насока е, че е препоръчително да се използват само ако медиаторът има достатъчно ясна представа за качеството на алгоритъма. Затова е важно да има правила и процедури относно допустимостта на алгоритмичните експерти, каквито съществуват относно допустимостта на човешките експерти.

В Европейската етична харта за използване на изкуствения интелект в съдебните системи и тяхната среда се предоставя рамка на принципите, които могат да ръководят създаващите политика лица, законодателите и професионалистите в областта на правосъдието, „когато те се борят да не изостанат от бързото развитие на изкуствения интелект в националните правосъдни процеси. Гледната точка на

---

⁵⁴ OECD (2019). Artificial Intelligence in Society. Paris: OECD Publishing (<https://doi.org/10.1787/eedfee77-en>).

⁵⁵ Privacy International and Article 19, Privacy and Freedom of Expression in the Age of Artificial Intelligence, 2018 (<https://www.article19.org/wp-content/uploads/2018/04/Privacy-and-Freedom-of-Expression-In-the-Age-of-Artificial-Intelligence-1.pdf>).

⁵⁶ <https://brainspace.revealddata.com>.

⁵⁷ Beioley, K. (2019). Robots and AI threaten to mediate disputes better than lawyers. // Financial Times (<https://www.ft.com/content/187525d2-9e6e-11e9-9c06-a4640c9feebb>).

СЕРЕЈ е, че приложението на изкуствения интелект в областта на правосъдието може да допринесе за подобряването на ефективността и качеството. Той трябва да се прилага по един отговорен начин, който е в съответствие с основните права, гарантирани по-специално в Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ) и Конвенцията на Съвета на Европа за защита на личните данни⁵⁸. От съществено значение е да се гарантира, че изкуственият интелект остава инструмент в служба на общия интерес и използването му да зачита правата на лицата. Хартата определя пет основни принципа, които трябва да бъдат зачитани в областта на изкуствения интелект и правораздаването: зачитане на основните права; недискриминация⁵⁹; качество и сигурност; прозрачност, безпристрастност и справедливост; „под контрола на потребителя”.

Заклучение

В съвременното глобално общество на Big data социалната реалност вече е разширена чрез виртуалното пространство, т. е. говорим за една нова глобална виртуална социална реалност. Тази нова реалност ни поднася и нови предизвикателства. Поставя се въпросът дали връзките, характерни за традиционните социални общности, са безвъзвратно разрушени, или просто са променени или разширени чрез новата реалност. Традиционните социални групи отдавна са пренесени и във виртуалното пространство, някои от тях битуват само там, а други имат паралелен живот. Почти всяка група (професионална, по интереси, партийна и др.) освен в реалния свят съществува и във виртуалния. Отделната личност също съществува паралелно и в двете измерения на съвременното общество – виртуално и реално. Изкуственият интелект е спътник в живота ни и се развива

---

⁵⁸ Вж. по въпроса Кънчевски, Т. (2021). България във външната политика на Европейския съюз след 2007 г. София: СНОУМОД, с. 146.

⁵⁹ Вж. Джумалиева, А. Правна антидискриминационна рамка в Република България: Ролята на Комисията за защита от дискриминация в България. // Сборник доклади от годишна научна университетска конференция 1-2 юни 2017. НБУ „Васил Левски“ – Велико Търново, с. 9. Вж. също Хюсеинов, Б. (2014). Защита на правата на човека и ролята на Комисията за защита от дискриминация. // Хармония в различията, София, с. 85.

много бързо. Новата социална реалност ще произведе нови конфликти и спорове, чието решаване ще се нуждае от медиатори. По всички тези причини и много други, които вероятно възникват в момента, се налага медиаторите да успеят да се „споразумеят“ с технологиите, за да си сътрудничат в полза на хората.

Използвана литература:

1. Джумалиева, А. (2017). Правна антидискриминационна рамка в Република България: Ролята на Комисията за защита от дискриминация в България. // Сборник доклади от годишна научна университетска конференция. Велико Търново: НВУ „Васил Левски“, с. 9.
2. Кудрявцев, В. Н. (1995). Юридическая конфликтология. Москва.
3. Кънчевски, Т. (2021). България във външната политика на Европейския съюз след 2007 г. София: СНОУМОД, с. 146.
4. Манев, М. (2004). Медиацията и гражданския процес. София, с. 43.
5. Насоки относно етичните аспекти за надежден ИИ, Експертна група на високо равнище по въпросите на изкуствения интелект, Брюксел, 2019, с. 50.
6. Наумова, Ст. (2019). Социология на правото. Исторически традиции и перспективи на развитие. София: БАН.
7. Сталев, Ж. (1970). Българско гражданско процесуално право. София, с. 22.
8. Хюсеинов, Б. (2014). Защита на правата на човека и ролята на Комисията за защита от дискриминация. // „Хармония в различията“, София, с. 85.
9. Aubert, V. (1963). Competition and dissensus: two types of conflict Resolutions. // Journal of Conflict Resolution. Vol. 7, pp. 26-42.
10. Beioley, K. (2019). Robots and AI threaten to mediate disputes better than lawyers. // Financial Times.
11. Beioley, K. (2019). Robots and AI threaten to mediate disputes better than lawyers. // Financial Times (<https://www.ft.com/content/187525d2-9e6e-11e9-9c06-a4640c9feebb>).
12. Delphine Bressy-Ränsch (<https://www.bressyransch.com/fr/>

- mediation/des-robots-mediateurs-nous-y-sommes).
13. Eckoff, T. (1966). The mediator, the judge and the administrator in conflict-resolution. // *Acta Sociologica*, №10, pp. 148-172.
  14. Fuszara M. (1978). The criminal proceeding with private accusation as an instrument of interpersonal disputes' treatment. // *Polish Sociology of Law Newsletter*, pp. 16-170.
  15. Ferrand F. et Gautier P.-Y. (2018). Honneur et devoir de juger, D., p. 951.
  16. Koulu R. (2014). Disintegration of the State Monopoly on Dispute Resolution. How Should We Perceive State Sovereignty in the ODR Era? *IODR*, p. 125.
  17. Kurczewski, J. (1979). Spór i jego rozwiązanie. // *Prace IPSiR UW*, Vol. 4, pp. 3-34.
  18. OECD (2019). *Artificial Intelligence in Society*. Paris: OECD Publishing.
  19. OECD, *Artificial Intelligence in Society*, OECD Publishing, Paris, 2019 (<https://doi.org/10.1787/eedfee77-en>).
  20. OJ L 165, 18.6.2013, pp. 1-12.
  21. Privacy International and Article 19, *Privacy and Freedom of Expression in the Age of Artificial Intelligence*, 2018 (<https://www.article19.org/wp-content/uploads/2018/04/Privacy-and-Freedom-of-Expression-In-the-Age-of-Artificial-Intelligence-1.pdf>).
  22. Racine, J.-B. (2018). La résolution amiable des différends en ligne ou la figure de l'algorithme médiateur, D., p. 1700.
  23. Sunaina Jain. Pros and cons of artificial intelligence in ADR (<https://viamediationcentre.org/readnews/NTE5/PROS-AND-CONS-OF-ARTIFICIAL-INTELLIGENCE-IN-ADR>).
  24. Viaut, L. (2020). Quand l'algorithme devient médiateur... Les enjeux de la dématérialisation du règlement amiable des différends (<https://www.actu-juridique.fr/>).
  25. <https://www.rtl.fr/actu/sciences-tech/une-intelligence-artificielle-pour-regler-les-conflits-du-quotidiens-7799989107>.
  26. <https://www.justice.cool/justice-cool-la-premiere-plateforme-de-mediation-assistee-par-intelligence-artificielle-est-en-ligne/>.
  27. <https://www.cnb.avocat.fr/sites/default/files/documents/1806695r-exp-28.03.18.pdf>.

28. <https://www.smartsettle.com/>.
29. <https://www.ft.com/content/187525d2-9e6e-11e9-9c06-a4640c9feebb>.
30. <https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/?event=main.home2.show>.
31. <https://brainspace.revealdata.com>.

За контакти:

Доц. д-р Надежда Йонкова
Институт за държавата и правото при БАН
ngyonkova@gmail.com

МЕДИАЦИЯТА КАТО ЧАСТ ОТ СЪДЕБНАТА РЕФОРМА

*Съдия Марин Маринов
Окръжен съд – Варна*

MEDIATION AS PART OF JUDICIAL REFORM

*Judge Marin Marinov
Varna District Court*

Резюме: Докладът разглежда медиацията като част от съдебната реформа в България. Във фокуса на материала са поставени изградените съдебни центрове и потребността да бъдат създадени подобни във всички останали областни центрове или окръжни съдилища.

Ключови думи: *медиация, съдебна реформа, съдебна медиация, съдебни центрове*

Summary: The report examines mediation as part of the judicial reform in Bulgaria. The focus of the material is on the established judicial centers and the need to create similar ones in all other regional centers or district courts.

Key words: *mediation, judicial reform, judicial mediation, judicial centers*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.4>

Въведение

Развитието на демократични навици в Република България през последните 3 десетилетия логично доведе и до нови очаквания към работата на държавните институции. Докато законодателната и изпълнителната власти бяха повлияни от бурните политически реалности, довели до много диаметрални промени в политиките и законодателството, то в съдебната власт процесите се случваха на пръв поглед по-плавно и бяха водени от идеите за оптимизиране структурата на системата и облекчаване на съдебните процедури. След дълги години говорене за съдебни реформи в България тя заема едно

от челните места в Европа по брой съдии на глава от населението, което идва да ни покаже, че усилията на законодателите не могат да се отличат с особен успех.

За добро или по-добро започнахме да свикваме с верността на максимата, че „Единственото постоянно нещо в живота е промяната“. Поне за съдебните институции в България, редовните (на моменти дори и доста необясними за професионалната общност) промени станаха традиция. Единственото, което не се променя, е говоренето за съдебна реформа, каквото и съдържание да се влагаше в това през годините. През същите тези години съдийската общност рядко имаше възможност да изразява мнение за насоката по оптимизиране на работата ѝ, а промените се предприемаха основно с политически аргументи.

Цел на настоящия доклад е да представи медиацията като част от съдебната реформа в България. Във фокуса на материала са поставени изградените съдебни центрове и потребността да бъдат създадени подобни във всички останали областни центрове или окръжни съдилища.

Изложение

Личното ми мнение, че за да е успешна реформата в съдебната система, са необходими промени на три нива:

- 1) оптимизация на структурата;
- 2) развитие на правилата за подбор на кадрите и професионалното им развитие;
- 3) оптимизация и модернизирание на работните процеси.

Първите две нива са в правомощията на Висшия съдебен съвет и законодателната власт, докато третото е в правомощията на отделните съдебни структури, като пряко зависи от креативността и визията на административните ръководители.

Постоянно поставяните проблеми с неравномерното натоварване на магистратите в страната наложи търсенето на алтернативни способи за разрешаване на съдебните спорове в най-натоварените институции. Един от способите за разтоварване на съда бе да се заложи на медиацията, която да поеме на първо място най-безкон-

фликтните случаи, както и онези, в които страните имат традиционни отношения – лични или бизнес. При липсата на традиции за прилагане на алтернативни процедури в съдопроизводството въвеждането им в практиката на съдилищата бе дело на иновативното мислене на отделни административни ръководители. Постоянното увеличаване на делата в основни за страната съдебни институции доведе до организиране на първите центрове именно в най-натоварените съдилища в страната.

Идеята да се търси алтернативно разрешаване на споровете, отнесени до съдилищата, сякаш бе продиктувана от умората да се отчитат все по-голям брой дела и все по-разширен щат на съдебните институции. Не е тайна, че всяка умора неизменно води до рационална промяна в поведението. Възприетият екстензивен подход за „решаване на проблема“ с увеличени брой дела в големите съдилища доведе до неконтролируемо раздуване на техния щат без ясна визия от Висшия съдебен съвет или от законодателя. Това не само доведе до бързо изчерпване на сградния фонд в тези институции, до бюджетни предизвикателства, но и до професионално изхбяване на магистратите, породено от свръхнатоварване.

В годините, следващи финансовата криза от 2008 г., съдът се превърна в основно средство за потушаване на правните проблеми, породени от икономическите неудачи на хората и бизнеса. Към днешна дата усещането е за предстоящи идентични предизвикателства, породени от пандемията. Увеличилият се брой правни спорове в търговската дейност доведе и до други алтернативи за разрешаването им, като естествено основна част от конфликтите се решаваха в съда.

За повече от 15 години от съществуването на Закона за медиацията у нас всички конкретни и систематизирани данни за по-масово провеждани препращания по съдебни дела и провеждани процедури по медиация, които могат да бъдат база за статистика, идваха от съдебните центрове към съдилищата в България. С което съдебната власт се превърна в единствената държавна власт, подкрепила на практика популяризирането на медиацията сред широката общественост, като се започна от препращането на отделни съдебни производства, продължи се в създаването на съдебни центрове и споделяне на полезния опит от разрешаването на делата чрез медиация.

Стана ясно, че без намесата на държавата развитието и популяризирането на медиацията като способ няма перспективи за развитие. Към днешна дата можем да отбележим, че има създаден електронен портал към Министерството на правосъдието, регистър на медиаторите, а се предприе разширяване на мрежата от съществуващите съдебни центрове в страната. Към настоящия момент изградени помещения за провеждане на процедури по медиация има в 13 съда в България, но реално работещите центрове са не повече от пет. Липсата на ангажираност от страна на ВСС до 2016 г. доведе до развитието на съдебната медиация досега предимно на базата на ентузиазма, споделянето на опита и новаторското мислене в отделни органи, но и създаде предпоставки за несигурност относно бъдещото развитие на този модерен способ за решаване на споровете, по отношение на случаите, отнесени към съда.

Няма спор сред общността от ангажирани лица, че налагането на медиацията като култура за разрешаване на конфликти трябва да бъде провеждана преди отнасянето на споровете в съда. Но изнасянето на медиацията „преди съда“ не изключва съществуването на съдебни центрове за онези спорове, които са в съда и по някаква причина още могат да бъдат решени с намесата на медиатор. От години говорим, че за да стане възможно това, е необходима съответната инфраструктура в съдилищата, която да поеме реализацията на идеята за задължителна медиация по определени категории дела. Преди години тези предложения се приемаха предимно за екзотика при липсата на воля за държавна намеса в процеса по регулиране на медиацията. Предприетите през последните години стъпки от Министерството на правосъдието и Висшия съдебен съвет по регулиране на част от процесите и разширяване на инфраструктурата в съда дават насоки, че приближава моментът за нормативни предложения за промяна на режима по препращане.

Необходимо е към съществуващите 13 съдебни центъра (от които реално функционират около пет) да бъдат създадени подобни във всички останали областни центрове или окръжни съдилища. Нужно е същите да бъдат обезпечени кадрово и организационно, за да се гарантира еднаквост и устойчивост за цялата система. Това би осигурило минималната инфраструктура за гарантиране възможностите за

провеждане на медиационни процедури по препращане от съдилищата. Когато това се случи, ще има база да се разработва конкретен унифициран модел за страната.

Съдиите са основните фактори в процеса на съдебната медиация, но за да се получи той, са нужни и съответните организационни промени и инструменти. Очевидно е, че вече усилията следва да се насочат към гарантиране на механизми по препращане, което сочи нуждата от адекватни законови промени.

Адвокатите са друга важна категория, като следва да се отбележи, че благодарение на активната роля на ръководството на Висшия адвокатски съвет в последните две години и ангажираността на едни от най-големите адвокатски колективи – тези в София и Варна, се формира ново отношение на адвокатурата в България към медиацията и все повече адвокати активно участват в процесите по препращане и разрешаване на спорове. Практиката на първите два успешни съдебни центъра – в София и Варна, сочи, че работещи там на добра воля адвокати-медиатори са с основна заслуга за положителните резултати.

Икономическият ефект от функционирането на съдебни центрове се изразява и в създаване на нагласи у страните да разрешават споровете си с доброволни способности. Опитът на съдебните центрове по медиация показва, че хората са все по-склонни да се доверят на медиатор в разрешаването не само на лични конфликти, но и на имуществени спорове за сериозни материални интереси. Например благодарение на проведени успешни медиации в съдебния център в гр. Варна бяха разрешени окончателно имуществени конфликти за близо 1 милион и 400 хиляди лева (1 389 041 лева) основно по първоинстанционни дела. Тези цифри дават сериозна имуществена обясновка на идеята за по-широко прилагане на медиацията в съда. Въпреки икономическите аргументи успехът на медиацията предполага наличието дори на минимална нагласа у страните за цивилизовано разрешаване на проблемите в общуването и познаване на метода.

Заклучение

В обобщение считам, че разпространеното разбиране за „достъп до правосъдие“, намерило израз в редица законодателни разрешения, доведе до дефицита на инструментални и финансови филтри в нормативната уредба, благодарение на които съдът беше ангажиран с много формализирани производства. Те наред с ограничените електронни услуги и тромави правила за кадрово попълване на щата доведоха до претоварване на основните съдилища с дела, които със същия успех могат да се възложат за алтернативно решаване.

Взаимстването на опита от съдебните институции се превърна в българския модел за медиация и може да се впише успешно в Модел 4 за структурна реформа, разработван от ВСС. Това ще изисква координирани усилия с останалите органи на власт (законодателна и изпълнителна). Министерството на правосъдието и Висшият съдебен съвет показаха вече синхрон за развитие на медиацията. Ефектът не само за икономиката, но и в обществената сфера ще бъде директен, доколкото в голямата си част правосъдните проблеми се дължат на неправилни нагласи за общуване. Това е и генералната превантивна задача на правосъдието – промяна на нагласите.

За контакти:

Марин Маринов
Окръжен съд – Варна
president@vos.bg

КОНФЛИКТЪТ ВЪВ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО МЕЖДУ ПРЕСТЪПНИКА И ЖЕРТВАТА И ИНСТИТУТЪТ НА МЕДИАЦИЯТА

*Доц. д-р Галина Ковачева
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър”,
Юридически факултет,
катедра „Правни науки”*

THE CONFLICT IN THE INTERACTION BETWEEN THE CRIMINAL AND THE VICTIM AND THE INSTITUTE OF MEDIATION

*Assoc. Prof. Galina Kovacheva, PhD
Varna Free University “Chernorizets Hrabar”, Faculty of Law,
Department of Legal Sciences*

Резюме: Настоящият доклад представя взаимодействието между престъпника и жертвата в криминогенната ситуация и някои способи за предотвратяване и разрешаване на конфликтите. Разгледана е медиацията в сравнителен план с други подходи, насочени към предпазване на жертвите на престъпления, защита на техните права и ограничаване на престъпността.

Ключови думи: *конфликт, криминогенна ситуация, медиация, компенсация, ситуационна превенция на престъпността.*

Abstract: The current paper presents the offender-victim interaction in the criminogenic situation and some ways to prevent and resolve the conflicts. Mediation is considered in comparative plan with other approaches aimed at protecting victims of crime, protection of their rights and crime reduction.

Keywords: *conflict, criminogenic situation, mediation, compensation, situational crime prevention.*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.5>

Въведение

От средата на миналия век, когато проблемът за взаимодействието между престъпника и жертвата е поставен на научна основа (Hentig 1948), изследванията, посветени на това взаимодействие, се фокусират върху конфликта, неговото възникване и разрешаване. Този конфликт има предистория, свързана с конкретната криминогенна ситуация, обусловила извършването на престъплението⁶⁰. В много от случаите обаче престъпният акт не поставя края на конфликта, а само го пренася на едно ново ниво, свързано с нарастване на болката и страданието, причинени от взаимодействието.

В съдържанието на криминогенната ситуация жертвата се изучава като важен елемент, който с поведението си влияе върху конфликта и неговото разрешаване (Станков 2006; Панев 1995; Антонян 2004; Криминология: Учебник (под ред. Н. Ф. Кузнецова, В. В. Лунеева) 2004). Криминологичните изследвания установяват, че значима част от престъпленията са обусловени от поведението на самата жертва, и по-конкретно: от особеностите на ситуационното състояние на жертвата, състоянието на здравето или особеното психическо състояние, свързани с неадекватни действия в обичайна ситуация; небрежното отношение на жертвата към безопасността на собствената личност, чест, достойнство и опазване на имуществото; лекомисленото отношение към правилата, охраняващи обществения ред; встъпването в незаконна сделка; провокиращото поведение и т.н. (Чуфаровский 2014). Ситуационният анализ показва, че понякога случайността, породена от динамиката на взаимоотношенията в конкретната криминогенна ситуация, определя коя от страните ще бъде жертва и коя – престъпник. В други случаи бъдещата жертва може да приведе престъпника в състояние на афект, обуславящ рязката ескалация на конфликта.

---

⁶⁰ Терминологично понятието произлиза от лат. *crimen* (*criminis*) – престъпление и гръц. *genos* – род, произход. В буквалното си значение „криминогенен“ означава „пораждащ, обуславящ извършването на престъплението“.

Изложение

От гледна точка на участието и поведението на жертвата в тях ситуациите, предшествващи престъплението, могат да бъдат: провокиращи; непредпазливи; ситуации с правомерно поведение на пострадалия, предизвикващи противоправното поведение на престъпника, и ситуации, в които действията на пострадалия не отговарят на изискванията за предпазливост и предвиждане на възможните неблагоприятни последици от поведението.

От особено криминологично значение са провокиращите ситуации и ситуациите, в които действията на пострадалия не отговарят на изискванията за предпазливост – професионална, техническа и т.н. При провокиращите ситуации взаимодействието между престъпника и бъдещата жертва може да е продължително, както е в случаите на семейно-битови конфликти, и да е породено както от пасивното, така и от активното поведение на жертвата. Преобладават активните форми на поведение на жертвата, а оттам и активното взаимодействие между нея и престъпника в криминогенната ситуация. Нередки са случаите обаче и на несъзнателна провокация, когато например бъдещата жертва отправя забележка за поведението на лице, което извършва хулиганска проява, не спазва тишина и т.н. В тези случаи поведението на жертвата не е неправомерно, нито е насочено към задълбочаване на възникнал и предхождащ ситуацията конфликт. Престъпникът постъпва в съответствие със субективната си оценка на ситуацията и съобразно изградената си антисоциална нагласа.

В частност, при извършването на кражби и грабежи виктимното поведение на пострадалия от престъплението може да се изразява в невземане на необходимите мерки за опазване на собствеността или собствените живот и здраве. За разлика от кражбите обаче, където случаите на директно взаимодействие между престъпника и жертвата са по-редки, то при грабежите, поради упражняваното насилие, възникват нови елементи в ситуацията, свързани с непредпазливостта и виктимността. Това могат да са такива елементи, като: времето, в което се срещат престъпникът и жертвата – тъмните часове от денонощието; мястото – безлюдни улици в градовете или местности в покрайнините на града, неосветени паркове, входи и т.н.;

употребата на упойващи вещества (алкохол или наркотици) от жертвата, които снижават бдителността ѝ или водят до провокация в поведението ѝ.

Нерядко ситуацията се усложнява и от това, че по силата на създадените обстоятелства жертвата и престъпникът са принудени да продължават общуването си, какъвто е случаят при конфликтите на битова основа в семейната среда. В тези случаи криминогенната ситуация е само етап от динамичната последователност от ситуации на конфликтно взаимодействие, където конфликтността продължава да съществува. Такова развитие на събитията се наблюдава в случаите, когато престъплението не е заявено в полицията или дори когато е заявено, не са взети необходимите мерки за разрешаване на конфликта и защита на жертвата.

Традиционният механизъм на държавна реакция по отношение на конфликтите, породени от престъпления, намира израз в политиката на наказателно правосъдие. Практиката обаче показва, че тя невинаги е ефикасна за разрешаването на конфликтите, възстановяването на правата на жертвите и превъзпитанието и възпирането на правонарушителите от последващо извършване на престъпление. Наказателната репресия като че ли се оказва откъсната от идентификацията на реалните потребности на пострадалите и техните близки, а обезщетенията, присъждани в рамките на наказателния процес, не удовлетворяват и възстановяват изконното чувство за справедливост, което е накърнено с престъпния акт. Остава недостатъчно изследван и ефектът от осъществяването на индивидуалната превенция спрямо престъпниците посредством наложените наказания. В частност, изследването на стигматизацията сред младите извършители на престъпления в България показва, че неадекватната институционална и социална реакция само задълбочава конфликтността и криминогенните нагласи у правонарушителите (Ковачева 2018). При планиране на превантивните стратегии не се отчитат особеностите на криминогенната ситуация, довели до извършването на престъплението. В този смисъл детайлният анализ на публикуваните присъди по наказателни дела показва някои специфики на криминогенните ситуации при конвенционалните престъпления, които могат да послужат за планиране на ефективни антивиктимогенни стратегии,

насочени към предпазване на гражданите и опазване на частната собственост (Ковачева 2020: 179-189). Тези особености могат също така да се използват и с цел прогнозиране на рисковете от възникване на конфликти между потенциалните извършители на престъпления и жертви и осигуряване на реална възможност за тяхното неутрализиране или ограничаване.

Посочените ефекти, породени от конфликтността във взаимодействието между престъпника и жертвата, са само част от сложните проблеми, изискващи адекватна законодателна и социална реакция. Те показват потребността от нови подходи, които наред с репресията, осъществявана по пътя на традиционното наказателно правосъдие, да предлагат различни фокусни точки към проблемите на социалните взаимодействия и престъпността. В отговор на необходимостта от реформа, през втората половина на миналия век възникват нови наказателноправни институти и превантивни стратегии, насочващи към извода, че е необходим комплексен подход в противодействието на съвременната престъпност. Той включва: удовлетворяване правата на жертвите на престъпления; наказване, но и интеграция на престъпниците; разрешаването на конфликтите, породени от престъпления; анализ и въздействие върху ситуациите, обуславящи престъпленията за ограничаване на възможностите за възникване на конфликти.

Сред изброените фокусни точки ключово място заема защитата на жертвите на престъпления. Основополагащ акт, представящ международната политика в посочената област, е Декларацията за основните принципи на правосъдие, за жертвите на престъпления и злоупотребата с власт, приета от Генералната асамблея на ООН през 1985 г. Тя предвижда различни процедури за удовлетворяване на правата и интересите на жертвите на престъпления. Така например съгласно чл. 7 се насърчават неформалните механизми за разрешаване на спорове, включително медиация, арбитраж, обичайно правосъдие и други възстановителни практики за осигуряване на помирение и обезщетяване на жертвите. А по смисъла на чл. 8 от Декларацията престъпниците или трети лица, отговорни за тяхното поведение, трябва, когато е уместно, да предоставят справедливо възстановяване на вредите на жертвите и техните семейства. Такава реституция

трябва да включва връщане на имущество или обезщетяване на претърпените вреди и загуби, възстановяване на разходите, направени в резултат на виктимизацията, предоставяне на услуги и възстановяване на права.

Сред посочените в Декларацията подходи важно място заема политиката на компенсация на пострадали от престъпления, възникнала в резултат от нарастването на дела на тежката насилствена и организирана престъпност през миналия век. Сред първите европейски държави, които въвеждат този правен институт, е Норвегия. През 1976 г. там е установен специален механизъм за компенсация на пострадали от насилствени престъпления (Ананиан, Малаховский 2002). При този подход за правна защита на жертвите държавата осигурява финансова компенсация в размер на определена парична сума, която се предоставя като правило на пострадали от тежки умишлени престъпления. Компенсацията намира приложение и в държави като Нова Зеландия, САЩ, Австрия, Дания, Германия, Ирландия, Холандия, Швеция и др. В България институтът е регламентиран в специалния Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления⁶¹. Ако се анализира в съдържателно отношение институтът на компенсацията, като положителна страна от неговото прилагане от гледна точка на жертвите може да се посочи възможността за предоставяне от държавата на определена парична сума на пострадалия или неговите наследници, която в повечето случаи покрива основно медицински разходи, разходи за погребение и други базови разходи, произтичащи от настъпилите от престъплението последици за живота и здравето. От гледна точка на държавата компенсацията е механизъм за полагане на грижа към пострадалите от тежки престъпления и произтича от принципите на „обществения договор“. По същността си обаче компенсацията, подобно на обезщетението, е насочена към възмездяване на икономическата цена на престъпността, но не и към моралната и социалната цена. Тя не възстановява емоционалните вреди, причинените болка и страдание от пострадалите и не въздейства върху конфликта между престъпника и жертвата по

---

⁶¹ Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления.
// ДВ, №105, 2006, в сила от 01.01.2007 г.

посока на неговото разрешаване. При нея жертвата остава откъсната от последиците от конфликта, възстановяването на нейните права се свежда до поемане преди всичко на направените разходи и загуби, произтекли от престъплението, а не реално възмездяване и възстановяване на чувството за справедливост.

За разлика от компенсацията, възстановителното правосъдие е съсредоточено преди всичко към отношенията между хората в конфликт, а не толкова върху самия конфликт. Неговата основна цел е да се постигнат решения, насочени към интеграция и съвместно бъдеще в общността. В основата на този подход е теорията за реинтегративния срам на Дж. Брейтуейт. Според него „общество, което пренебрегва необходимостта от засрамване на престъпното поведение, е общество, което насърчава гражданите си да извършват аморални посегателства върху свободата на другите” (Braithwaite 1989). При този подход засрамването, оказващо възпиращо въздействие върху извършителя на престъпление, се реализира в най-близката му среда, а конфликтите се решават с активното участие на страните в него – престъпник и жертва. Така се избягва възможната стигматизация и криминализация на правонарушителите и се обръща еднакво внимание на престъпника и жертвата като основни участници в конфликта.

Сред възстановителните практики водещо място заема медиацията между жертвата и извършителя на престъплението, която е институт на европейската наказателна политика (Council of Europe 1999). Тя е особено подходяща за разрешаване на конфликти, породени от битови престъпления, престъпления на непълнолетни и престъпления по транспорта. Някои изследвания показват нагласите на европейските граждани към прилагането на процедурите по медиация вместо или по време на наказателния процес. Така например резултатите от проучване, проведено в края на миналия век в Хамбург, Германия, показват, че в повече от 50% от случаите респондентите заявяват готовност да постигнат споразумение при решаване на конфликта със или без медиатор. Тук се отнасят конфликти, породени от престъпления с ниска степен на обществена опасност. Но част от респондентите възприемат възстановяването и по отношение на някои престъпления, които се оценяват като сериозни, като например: телесни повреди, грабежи, кражба в жилище (Boers, K., Sessar, K.

1991). Статистическите данни от проведените процедури по медиация в Австрия показват, че 86% от извършителите и 84% от жертвите се съгласяват да участват в тях. Случаите са основно по дела за престъпления, извършени от непълнолетни или от пълнолетни лица, които са ситуационни, свързани с възникнали конфликти между приятели или в семейната среда (Чанкова 2002). Анализът на медиацията показва че нейната насоченост е не толкова към настъпилите минали обективни събития, свързани с конфликтността и извършването на престъплението, а към бъдещето – неутрализирането и окончателното разрешаване на конфликта между престъпника и жертвата. Следователно медиацията като подход на съвременната наказателна политика има подчертано превантивен характер. Може да се каже, че тя не само не конкурира наказателния процес, а разширява неговите възможности за въздействие спрямо участниците в конфликта. Ето защо медиацията може и следва да заеме своето заслужено място в съвременната наказателна политика на България, като средство за помирение между извършителя на престъплението и пострадалия преди или по време на наказателния процес.

Друг нетрадиционен подход, способстващ предотвратяването на потенциални конфликти, е ситуационната превенция на престъпността. Тя се свързва с редуциране на възможностите за извършване на специфични видове престъпления (Shariati, A., Guerette R. 2017). Превантивната дейност при този подход включва управление, проектиране и въздействие върху непосредствената среда (Clarke 1983). Планирането и анализът са по отношение на специфични криминогенни ситуации. Особеността произтича от това, че ситуационната превенция не е ориентирана пряко към извършителите на престъпления, нито към жертвите на престъпни посегателства, макар че съдържа значим антивиктимогенен потенциал. Ситуационната превенция е свързана с въздействие върху ситуацията с цел ограничаване на възможностите за извършване на престъпления, а оттам – ограничаване на конфликтността и виктимизацията. Доколкото престъпникът и жертвата са елементи от съдържанието на една криминогенна ситуация, то ситуационната превенция по индиректен начин въздейства върху тяхното поведение. Ако медиацията е подходящ инструмент за разрешаване на вече възникналите конфликти от

престъпления, техниките на ситуационната превенция подсказват по какъв начин могат да се избегнат тези конфликти. Приликата между медиацията и ситуационната превенция се изразява в тяхната насоченост към неутрализиране на конфликтите. За разлика от ситуационната превенция обаче, медиацията осигурява поле за разрешаване на конфликтите и препятства тяхното задълбочаване.

Заклучение

В заключение, настоящото изложение представлява опит да се представи един интегративен, комплексен подход към предотвратяването и разрешаването на конфликтите, възникващи от взаимодействието между престъпника и жертвата. То не претендира за изчерпателност на възможните подходи, а по-скоро е илюстрация на обстоятелството, че както престъпността е отражение на социалната действителност, така и подходите за нейното противодействие могат да се почерпят от същата тази действителност. В контекста на разрешаването на конфликта между престъпника и жертвата медиацията е най-директният и предпочитан способ за въздействие и ангажиране на личната отговорност на участващите в конфликта лица.

Използвана литература

1. Ананиан, Л., Малаховский, В. (2002). Преступность, преступник и жертва преступления. Москва: РАН.
(Ananian, L. & Malahovskii, V. (2002). Prestupnost, prestupnik i jertva prestuplenia. Moskva: RAN).
2. Антонян, Ю. (2004). Криминология. Избранные лекции. Москва: Логос.
(Antonian, U. (2004). Kriminologia. Izbrannie lekicii. Moskva: "Logos").
3. Ковачева, Г. (2018). Стигматизация и криминална кариера. Варна: ВСУ Черноризец Храбър.
(Kovacheva, G. (2018). Stigmatizacia i kriminalna cariera. Varna: VSU "Chernorizets Hrabar").
4. Ковачева, Г. (2020). Нови подходи за противодействие на престъпността в дигиталната ера. // Икономическа наука, образование

- и реална икономика: развитие и взаимодействия в дигиталната епоха. Сборник с доклади от Юбилейна международна научна конференция в чест на 100-годишнината от основаването на Икономически университет – Варна, том IV, Варна: Наука и икономика, с. 179-189.
- (Kovacheva, G. (2020). Novi podhodi za protivodeistvie na prestupnostta v digitalnata era. Ikonomicheska nauka, obrazovanie i realna ikonomika: razvitie i vzaimodeistvia v digitalnata epoha. Sbornik s dokladi ot Ubileina mejdunarodna nauchna konferencia v chest na 100-godishninata ot osnovavaneto na Ikonomicheski universitet – Varna, tom IV, Varna: Nauka i ikonomika, s. 179-189).
5. Криминология: Учебник (под ред. Н. Ф. Кузнецова, В. В. Лунева). Москва: Волтерс Клувер, 2004.
(Kriminologia: Uchebnik /pod red. H. F. Kuznecova, V.V. Luneva/ (2004) 2-e izd., pererab. i dop. Moskva: “Volters Kluver”).
6. Панев, Б. (1995). Криминология. Бургас: БСУ.
(Panев, B. (1995). Kriminologia /vtoro aktualizirano izdanie/. Burgas: Univ. Izdatelstvo BSU).
7. Станков, Б. (2006). Непълнолетният и престъплението. Психология на отклоняващото се поведение. // Психология на престъплението: Избрани текстове. София: Албатрос.
(Stankov, B. Nepulnoletniat i prestuplenieto. Psihologia na otkloniavashtoto se povedenie. Psihologia na prestuplenieto: Izbrani tekstove. Sofia: “Albatros”).
8. Чанкова, Д. (2002). Медиацията между жертвата и извършителя на престъплението. София: Фенея.
(Chankova, D. (2002). Mediaciata mejdu jertvata i izvurshitelia na prestuplenieto. Sofia: “Feneia”).
9. Чуфаровский, Ю. (2014). Криминология в вопросах и ответах. Москва: Проспект.
(Chufarovskii, U. (2014). Kriminologia v voprosah i otvetah. Moskva: “Prospekt”).
10. Boers, K., Sessar, K. (1991). Do People Really Want Punishment? On the Relationship between Acceptance of Restitution, Needs for Punishment, and Fear of Crime. // Developments in Crime and Crime Control Research: German Studies of Victims, Offenders and the

Public. Springer-Verlag.

11. Braithwaite, J. (1989). Crime, Shame and Reintegration. Cambridge University Press.
12. Clarke, R. (1983). Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope. // Crime and Justice: An Annual Review of Research, Vol. 4, University of Chicago Press.
13. Hentig, H. (1948). The criminal & his victim: Studies in the sociobiology of crime. Yale University Press.
14. Shariati, A., Guerette, R. (2017). Situational Crime Prevention. Preventing Crime and Violence. (https://www.researchgate.net/publication/311251189_Situational_Crime_Prevention/link/).
15. 5ad4c75b458515c60f545b0b/download.

За контакти:

Доц. д-р Галина Ковачева
ВСУ „Черноризец Храбър”
galya.kovacheva@vfu.bg

ЕЗИКОВИ ОСОБЕНОСТИ НА МЕДИАЦИЯТА

Доц. д-р Владимир Досев
Икономически университет – Варна

LANGUAGE FEATURES OF MEDIATION

Assoc. Prof. Vladimir Dosev, Ph. D.
University of Economics – Varna

Резюме: По своята същност медиацията представлява подпомогнат комуникационен процес, в който независима трета страна (медиатор), чрез употребата на различни езикови техники, подпомага спорещите страни при разрешаването на конфликт. Поради факта че медиацията се базира на комуникацията, медиаторът трябва да притежава различни езикови умения. Този доклад коментира някои от най-важните езикови особености на медиацията

Ключови думи: *медиация, комуникация, лингвистика*

Abstract: In its essence mediation is a facilitating communication process where an impartial third party (mediator) assists disputing parties in resolving conflict through the use of various language techniques. Due to the fact that mediation is based on communication, the mediator must have various language skills. This paper examines some of the most important language features of mediation.

Keywords: *mediation, communication, linguistics*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.6>

Въведение

В чл. 2 на Закона за медиацията е дадено следното тълкуване на понятието *медиация*: „медиацията е доброволна и поверителна процедура за извънсъдебно разрешаване на спорове, при която трето лице – медиатор, подпомага спорещите страни да постигнат споразумение”. По своята същност медиацията е комуникационен процес, при който независима трета страна (медиатор), чрез употребата на

различни (вкл. лингвистични) техники, подпомага спорещите страни при разрешаването на конфликт. Поради факта че медиацията се базира на комуникацията, медиаторът трябва да притежава различни езикови умения. В доклада разглеждаме някои от най-важните езикови особености на медиационния процес. Медиаторите преминават през задължителен сертифициращ курс, в който се обучават по учебен план, изготвен съгласно с наредба на министъра на правосъдието на Република България. Цел на този доклад е да обърне внимание на езиковите характеристики на медиационния процес, които трябва да бъдат отчитани от медиаторите, и те да бъдат адекватно включени както в обучението по медиация, така и в нормативните документи.

Най-общо езиковите характеристики на медиацията могат да бъдат обособени в две групи. Първата група включва особености на медиационния процес, когато двете или едната страна не владеят добре български език. Към тази група можем да отнесем споровете, наречени „презгранични“ в Закона за медиацията или „трансгранични“ (crossborder) в преводните документи от европейските институции⁶². Към тази група можем да отнесем и медиацията, в която спореща страна са български граждани, за които българският език не е майчин език. Дори когато българският език е майчин и за двете страни, съществуват различни лингвистични особености, които биха могли да възпрепятстват или пък да подпомогнат комуникацията. Към втората група спадат различни езикови характеристики на медиационния процес, към които се отнасят както различните нива на образование на участниците в медиацията, така и езикови фактори, като функционалните стилове, регистрите, различните диалекти, идиолекти и т.н. В това отношение считаме, че познания по социолингвистика биха били от полза при обучението на бъдещите медиатори. Според Михаил Виденов „социолингвистиката е съвременно лингвистично направление, което изучава езика в неговия естествен социален контекст“ (Виденов 2000: 75).

---

⁶² https://e-justice.europa.eu/content_legal_context_of_crossborder_mediation-386-bg.do, 24.04.2021.

Изложение

Първо ще обърнем внимание на особеностите на медиацията, когато двете спорещи страни говорят различни (майчини) езици. В тази група могат да бъдат обособени следните подгрупи:

- спор между две страни с различна националност на различни езици;
- спор между две страни с различна националност на един и същ език;
- спор между страни с еднаква националност, но с различен произход на един и същ език;
- спор между страни с еднаква националност, с различен произход и на различни езици.

Само по отношение на езиковото владение също могат да възникнат различни

ситуации: едната страна комуникира на майчиния си език, а другата – на чужд език; двете страни комуникират на чужд език, който владеят; нито една страна не ползва чужд език, а майчините им езици са различни. Представените ситуации са пряко свързани с процеса на разбирането. Очевидно е, че комуникиращият на майчиния си език ще има предимство както в разбирането, така и в аргументирането на своята позиция. От друга страна, вземайки предвид често стресовата ситуация, в която протича извънсъдебната медиация, е възможно страна, владееща добре чуждия език, да предпочете да говори на своя майчин. Основен принцип в такива случаи на медиация е да се осигури в максимална степен възможността на двете страни да ползват език, който предпочитат. В идеалния случай медиаторът трябва да владее на много високо ниво езиците, на които протича медиационният процес. Според Европейския портал за електронно правосъдие: „важно предимство за медиатора е да говори езика на двете страни или поне техния общ език (ако двойката има такъв). В случаи на двукултурна съвместна медиация може да е достатъчно медиаторът да говори езика на едната страна и да разбира езика на другата, ако не може да бъде намерено друго решение. Страните трябва да могат да разбират всички правни понятия. Смисълът в това да се намери медиатор, който говори езика на страните, не се състои единствено в

ограничаването на разходите, тъй като не се налага устен превод. Съществуват също така психологическият аспект и необходимостта страните да разбират това, с което се съгласяват”⁶³.

Възможни са и други варианти – напр. включването на втори медиатор или ползването на устен преводач. При всички случаи обаче владението на различните езици от медиатора или преводача трябва да е на много високо ниво и да се познава много добре контекстът, в които се използват различните понятия. Според Йовка Тишева „контекстът е динамичен, а не статичен концепт. Разбиран като обкръжението (в най-широк смисъл), което дава възможност на участниците да влязат във взаимодействие, той се изгражда от лицата (говорещ и слушател), мястото и кода за комуникативно взаимодействие” (Тишева 2014: 13). Например думата *спор* в българския език има две значения: „1. Словесно разискване, в което всеки отстоява различно мнение. *Участвам в спор. Възникна спор. Научен спор. Напр. разни спорове.* 2. Разпра, кавга, неразбирателство. *Имат спор около наследството. Имуществени спорове.*” (Вж. Буров и др. 1994: 828). Понятието *спор* на английски може да бъде преведено с лексемите: *dispute, argument, contest, controversy, contention, strife, disputation, altercation, contestation, polemic, argumentation, dissension, words* и др. Само от този пример ясно се вижда значението на контекста в медиацията, осъществявана с помощта на чужд език. Всички тези лексеми имат и допълнителни конотативни значения и изборът на конкретна дума от страна на медиатора е от изключително важно значение за успеха на мисията му. Тук трябва да се отчитат и възможностите на медиатора в стресовата ситуация на устен превод веднага да реагира и да подбира възможно най-точните за контекста лексеми. Ситуацията се усложнява допълнително от страна на спорещите страни при лошо произношение, диалектна или разговорна реч, употреба на идиоми. За да се гарантират равните права на спорещите страни е необходимо медиаторът (или преводачът) да умее да реагира светкавично, да владее в детайли езика и да познава добре контекста. „Във всеки случай, най-важното правило при многоезична медиация е

---

⁶³ https://e-justice.europa.eu/content_particularities_of_crossborder_mediation-384-bg.do?clang=bg, 24.04.2021.

страните да имат възможност свободно да се изразяват и изцяло да разбират другите. Това означава, че те следва или да говорят един общ език (достатъчно свободно), или да използват превод. Полезно е медиаторът да разбира езиците на всички страни, но това не е определящо условие за една успешна медиация” (Тросен, Александрова, Комитова 2012: 128). В много случаи при трансграничната медиация се налага използването на преводач, но при всички случаи отговорността за равноправните условия за двете спорещи страни се носи от медиатора. Една от най-важните задачи пред него е да осигури на страните възможността да разбират, да бъдат чути и разбрани. „За тази цел ще бъдат полезни всички инструменти от инструментариума на медиатора за проверка, разбиране и улесняване на комуникацията, особено парафразирането (въведено с фрази като „Чух ви да казвате ...”, „Нека проверя дали правилно разбирам какво казахте”), обобщаване, отразяване и задаване на въпроси, за да бъде потвърдено правилното разбиране, като „Правилно ли разбирам, че казвате ...?” „Дали имате предвид, че...”, поясняващи въпроси като „Можете ли да ми кажете повече за (къде и кога точно се срещнахте)?” (Тросен, Александрова, Комитова 2012: 128).

Голяма част от вече коментираните езикови характеристики при трансграничната комуникация се отнасят и за комуникацията, която се осъществява само на български език. Тук също основна цел на медиатора е да осигури максимално комфортна езикова среда за провеждане на комуникационния процес. В изследването си използваме израза *майчин език*, защото се среща в различни европейски документи, но трябва да внесем някои уточнения за него. „Той не е научен. В социолингвистиката се работи с названия като *първи език*, *втори език* и т.н. Има се предвид последователността на усвояването им от индивидите” (Виденев 2013: 179). Очевидно е, че групите (тук спадат и децата на български емигранти), за които българският език е втори, ще имат по-големи проблеми при употребата му. Все по-често в медийни публикации се изказва твърдението, че за големи групи от първокласници българският език не е майчин. Според министъра на образованието Красимир Вълчев за учебната 2019-2020 г. това са една трета от децата, постъпващи в първи клас. Според публикация на сайта на телевизия Btv от 60 000 първокласници през

2019 г. 20 000 имат проблем с комуникацията на български език⁶⁴.

От друга страна, медиаторът трябва да отчита и да е в състояние да работи с различни особености на устната реч на хора, които добре говорят официалния език в страната. Тук можем да отнесем диалектните особености, професионалните говори и жаргонът. Според Йовка Тишева за описанието им са важни „характеристиките на лицата, които ги използват, напр. месторождение, местоживеене за идентифициране на диалекта; пол, възраст, занимания, професия – за определяне на професионалния или груповия говор” (Тишева 2013). Важна е и способността на двете страни да общува на един същ езиков регистър. Тишева твърди, че „езиковите регистри са езикови подсистеми, при които е важен начинът, по който се използват езиковите средства в конкретната ситуация, а не характеристиките на лицето, което ги използва. В случая от решаващо значение е това, че говорещият трябва да разполага със система от езикови варианти, за да може да избира между тях в различни комуникативни ситуации” (пак там). Приема се, че медиацията протича в значително по-неформална среда от комуникацията в съдебна зала. От медиатора зависи в най-голяма степен да определи степента на неформалност и езиковия регистър, в който ще протече медиационният процес.

Друго езиково понятие, свързано с медиацията, е понятието идиолект. Под идиолект се разбират индивидуалните речеви особености на отделната личност. Всеки човек има различни произносителни, диалектни, социолектни особености. Устната реч на всеки човек се отличава с характерна интонация, тембър, скорост. Хората активно владеят и ползват различен брой думи. Медиаторът трябва да се съобразява с всичко това и да успява да комуникира по такъв начин, че да не ощетява някоя от спорещите страни (т.е. в някакъв смисъл да изравнява комуникацията между тях).

От друга страна, е необходимо да се коментират и езиковите характеристики на самия медиатор. Той има няколко важни комуникационни задачи – да води разговора, да задава въпроси, да прави перифрази и обобщения. Необходимо е при обучението си медиаторите

---

⁶⁴ <https://btvnovinite.bg/bulgaria/raste-brojat-na-parvoklasnicite-za-koito-balgarskijat-ne-majchin-ezik.html>, 24.04.2021.

да работят върху своите дискурсивни похвати, а също така и да усъвършенстват собствената си реч, така че да внасят доверие и уважение у спорещите страни. Това включва обучение по лингвистика, актьорско майсторство, обучение по реторика. Може би най-известният учебнически пример за корекция на езиковото поведение на политик е този с британския премиер Маргарет Тачър. По предложение на пиар съветника си – журналиста Гордън Рийс – Тачър решава, че е необходимо да направи гласа си по-нисък, а интонацията – по-уверена и спокойна. Счита се, че по-ниският глас, по-увереното и спокойно говорене внушават на избирателите чувство за сигурност. Според политическите пиар експерти хората са по-склонни да вярват на хора с по-нисък тембър и по-уверена реч. Първоначално гласът на Тачър е определян като писклив и по-скоро подходящ за домакия, отколкото за влиятелен политик. Маргарет Тачър започва работа с лингвисти и театрални актьори (включително и с Лорънс Оливие) и постига наистина невероятни резултати – успява да понижи чувствително тембъра си. Успява също да коригира интонацията си по такъв начин, че да внушава сигурност и увереност чрез забавяне на речта. Забелязват се и някои лексикални промени в речта ѝ. За поколения наред политическата кариера на Маргарет Тачър се свързва до голяма степен с обработения ѝ и уверен нисък глас.

В този доклад не коментираме невербалното поведение на медиатора, което също е от значение за желаното протичане на медиационния процес и също трябва да бъде тренирано и обработвано. Паралингвистиката е клон на лингвистиката, занимаваща се с невербалната комуникация. По отношение на значението на невербалното поведение на медиатора в българската практика вече има редица публикации – напр. дисертационния труд на Десислава Каменова „Медиация и невербална комуникация”.

Заклучение

В заключение можем да обобщим, че голяма част от работата на медиатора е свързана с употребата на езика. От една страна, възможно е двете спорещи страни да ползват различни езици по време на медиацията. От друга страна, трябва да се отчитат и различните

лингвистични и културологични особености на двете страни, участващи в комуникацията. Работа на медиатора е да създаде възможно най-добрата комуникация и да изравни позициите на двете страни (вкл. и в езиково отношение). От трета страна, медиаторът трябва да притежава различни езикови и дискурсивни умения, които да му позволяват да работи с хора с различно образование, а също и с различни диалекти, социолекти, произносителни стилове и регистри. В това отношение много би му помогнало, ако в обучителните му курсове са предвидени и часове по социолингвистика. Необходимо е и правно да бъдат регламентирани някои особени случаи по отношение на езиците, използвани по време на медиация, както и да се унифицират използваните в юридически документи понятия (напр. *трансгранична и презгранична медиация*).

Използвана литература

1. Буров, Ст. и др. (1994). Съвременен тълковен речник на българския език с илюстрации и приложения. Велико Търново: Елпис.
(Burov, St. et al. (1994). Savremenen talkoven rechnik na balgarskiya ezik s iliyustratsii i prilozheniya. Veliko Tarnovo: Elpis.)
2. Виденов, М. (2013). Езиковедски щрихи и етюди. София: Международно социолингвистическо дружество.
(Videnov, M. (2013). Ezikovedski shtrihi i etyudi. Sofiya: Mezhdunarodno sotsiolingvisticheskoto druzhestvo.)
3. Виденов, М. (2000). Увод в социолингвистиката. София: Делфи.
(Videnov, M. (2000). Uvod v sotsiolingvistikata. Sofiya: Delfi.)
4. Каменова, Д. (2021). Медиация и невербална комуникация. София: Труд.
(Kamenova, D. (2021). Mediatsiya i neverbalna komunikatsiya. Sofiya: Trud.)
5. Тишева, Й. (2013). Езикови стандарти, езикови регистри и медийна комуникация. // Реторика и комуникации, №9 (<http://rhetoric.bg>).
(Tisheva, Y. (2013). Ezikovi standarti, ezikovi registri i mediyna komunikatsiya. Retorika i komunikatsii, №9 (<http://rhetoric.bg>).

6. Тишева, Й. (2012). Прагматика и устна реч. Том 2. София: Фонд научни изследвания.
(Tisheva, Y. (2012). Pragmatika i ustna rech. Tom 2. Sofiya: Fond nauchni izsledvaniya.)
7. Тросен, А., Александрова, С., Комитова, А. (2012). Трансгранична медиация. Медиация при трансгранични конфликти. Наръчник за международна и межкултурна медиация. София: Професионална асоциация на медиаторите в България.
(Trosen, A., Aleksandrova, S. & Komitova, A. (2012). Transgranichna mediatsiya. Mediatsiya pri transgranichni konflikti. Narachnik za mezhhdunarodna i mezhdukulturna mediatsiya. Sofiya: Profesionalna asotsiatsiya na mediatorite v Balgariya.)
8. Закон за медиацията. Обн. ДВ, бр.110 от 17 декември 2004 г., изм. ДВ, бр.86 от 24 октомври 2006 г., изм. ДВ, бр.9 от 28 януари 2011 г., изм. ДВ, бр.27 от 1 април 2011 г., изм. и доп. ДВ, бр.77 от 18 септември 2018 г., изм. ДВ. бр.17 от 26 февруари 2019 г.

За контакти:

доц. д-р Владимир Досев
Икономически университет – Варна
vl_dosev@ue-varna.bg

МЕДИАЦИЯТА В КОНТЕКСТА НА ПРАВОТО НА ЕФЕКТИВНИ ВЪТРЕШНОПРАВНИ СРЕДСТВА ЗА ЗАЩИТА

Марияна Ширванян
Съдия, Административен съд – Варна
Владимир Данев
Докторант, Русенски университет „Ангел Кънчев“

MEDIATION IN THE CONTEXT OF THE RIGHT OF EFFECTIVE DOMESTIC LAW PROTECTION MEANS

Mariyana Shirvanyan
Judge in the Administrative court Varna
Vladimir Danev
PhD student Russe University “Angel Kanchev”

Резюме: В настоящия доклад е разгледана медиацията като правен институт, даващ допълнителни, освен съдебните процедури, възможности за разрешаването на конфликти и в този аспект, гарантиращ защитата на правата на лицата.

Ключови думи: *медиация, защита на правата на човека*

Abstract: This report examines mediation as a legal institution that provides additional, in addition to judicial procedures, opportunities for resolving conflicts and in this aspect guarantees the protection of the rights of individuals.

Key words: *mediation, protection of human rights*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.7>

Въведение

Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ, Конвенцията) регламентира защитата на правата на човека в гражданско-правен и политически аспект чрез международни механизми,

въведени на национално ниво в правния ред на държавите членки по нея. Предвидено е прякото ѝ приложение чрез инкорпориране на нейните принципи и разпоредби в националните правни системи. Един от въведените правно значими в Конвенцията принципи е задължението на държавите членки по нея да регламентират ефективни вътрешноправни средства за защита на правата на пребиваващите на техните територии лица. В този контекст ще бъде разгледана предвидената по нормативен път възможност за провеждане на медиация при решаването на спорове от правен и неправилен характер в законодателството на Република България.

Цел на доклада е да се анализира уредбата на института на медиацията в съответствието на правната му регламентация с изискването, поставено от ЕКПЧ, за въвеждане в националното законодателство на държавите членки по нея на ефективни вътрешноправни средства за защита. Предвид реализацията на поставената цел се извеждат и основните задачи:

1. Анализиране спецификите на медиацията с присъщите ѝ принципи, инструментариум и тенденции на прилагане.
2. Извеждане на изводи относно ефективността ѝ като средство за разрешаване на правни и неправни спорове (средство за защита на правата на лицата, пребиваващи на територията на Република България).

За осъществяване на поставената цел се използват комплексно традиционните за правните изследвания методи – нормативен анализ, индукция, обобщение.

Изложение

Република България е държава членка по ЕКПЧ от 1992 г. В това качество е предприела на ниво национално законодателство законодателни промени за въвеждане на принципите и разпоредбите на Конвенцията за защита на субективните права на човека чрез закрепването им в Конституцията и правила – юридически гаранции за реализацията на субективните права на ниво закони и подзаконов нормативни актове (Петров 1997; Куманова 2019). Регламентирани са съдебни процедури за спорове, които на предходен етап са

разрешавани от органи, които не са били част от съдебната система (например при някои трудови спорове, които са били разглеждани от помирителни комисии). Въвеждането на възможност за достъп до съд е едно от ефективните вътрешноправни средства за защита на правата на гражданите, предвидено в чл.13 от Конвенцията. Достъпът до съд не изчерпва изискването на посочената разпоредба на ЕКПЧ за създаване на ефективни вътрешноправни средства за защита на субективните права на гражданите, изведени в Конвенцията и Конституцията на Република България. Съгласно разпоредбата на чл.13 ЕКПЧ „Всеки, чиито права и свободи, предвидени в тази конвенция, са нарушени, трябва да разполага с ефикасни вътрешноправни средства за тяхната защита от съответната национална институция дори и нарушението да е извършено от лица, действащи в качеството си на представители на официалните власти.” Това налага изследването на възможност за регламентирането на други ефективни средства за защита на правата на лицата, освен възможността за достъп до съд. Други възможни средства за защита на правата на гражданите са и правото на жалба до различни по компетентност органи, чиито актове са задължителни за страните по спора (горестоящ орган на органа издал оспорения акт; Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда” чрез териториалните ѝ звена във връзка с оплаквания за нарушаване на трудовото законодателство (Андреева, Димитрова 2019) (Димитрова 2020) от страна на работодателя и правото на разглеждане на спора от арбитраж.

В последните години като възможен механизъм за решаване на спорове се разглежда процедурата по медиация както във фазата на съдебното производство, така и като предшествваща съдебното производство или напълно отделена от него. Възможността за провеждане на процедури по медиация е нормативно установена в приетия през 2004 г. в Р България Закон за медиацията. В него са уредени отношенията, свързани с медиацията, като алтернативен способ за разрешаване на правни и неправни спорове. Медиацията е процедура, при провеждането на която се спазват следните принципи – доброволност и равнопоставеност, неутралност и безпристрастност, поверителност и изпълняемост на постигнатото споразумение. Тези принципи предпоставят:

✓ **Първо – доброволност, което води и до равни възможности** на страните за участие в процедурата по медиация. Участието им по тяхна воля в процедурата гарантира спазването на установените в началото на процедурата правила, както и възможност по всяко време да се оттеглят.

✓ **Второ – медиаторът не проявява пристрастие** и не налага решение по спора. Поставено е изискване всички въпроси да се уреждат след обсъждането им между страните и по взаимното им съгласие.

✓ **Трето – разискванията във връзка със спора, по който се провежда процедурата по медиация, са поверителни.** Всички участници в процедурата по медиация имат нормативно въведено задължение да пазят в тайна всички обстоятелства, факти и документи, които са им станали известни. Предвидено е, че медиаторът не може да свидетелства за обстоятелства, доверени му от участниците и имащи значение за решаването на спора – предмет на медиацията, освен с изричното съгласие на участника, който ги е доверил.

✓ **Четвърто – споразумението, постигнато в процедура по медиация, има силата на съдебна спогодба** и подлежи на одобрение от районните съдилища в страната.

От формалните принципи, изведени по-горе, като тяхна функция (пряка последица) възникват важни неформални принципи, които са с не по-малка значимост и ефективност, както следва:

✓ **Първо – своєвременност,** доколкото чрез процедура по медиация е възможно да се разреши спор дори при провеждане на една среща, а времето за приключване на съдебно дело може да отнеме значително време, дори години.

✓ **Второ – икономичност,** предвид обстоятелството, че към настоящия момент към голяма част от съдебните райони по линия на проекти има разкрити центрове за медиация, като е заложено безплатно за страните провеждане на медиация при тях, за разлика от съдебните дела, за образуването на които се дължат разноски понякога в не малък размер.

✓ **Трето – откритост,** тъй като всичката информация при общите срещи и индивидуалните срещи в производството по медиация е поверителна и не може да се използва от страните в друго

производство. Ето защо откритостта е функция на поверителността, доколкото страните са свободни да изложат онова, което е истина, което е премис, за да мотивира страните да постигнат разбирателство. Обратно. В съдебния процес всяка страна с оглед изградената от нея процесуална защита е възможно да прецени кои и какви осъществили се или не от обективната истина обстоятелства да изнесе пред съда, за да ги докаже с цел постановяване на изгоден за съответната страна съдебен акт.

✓ **Четвърто – разбирателство**, тъй като при провеждане на срещи (общи или индивидуални) между страните, дори да не се постигне първоначално споразумение, е възможно да се подобрят отношенията им. Това е предпоставка диалогът между тях да се поднови в кратко време след приключване на процедурата по медиация. В този случай дори при първо приключило производство по медиация без споразумение, но при подобрени отношения между страните, следва да се приеме, че и двете страни са направили стъпка напред, за да разрешат създадената между тях ситуация, което може да се приеме за успешна процедура по медиация.

✓ **Пето – неформалност** (без обсъждане на доказателства), защото медиаторът не е съдия и не дава правни съвети и не изследва доказателства – такива, каквито страните представят в едно съдебно производство, за да бъдат оценени и съобразени от решаващия съдебен състав. Причината за това е принципът на доброволността, който презумира, че явилите се страни в производството по медиация знаят точно и ясно какви са в действителност отношенията им и не са необходими документи (например страна „Б“, знае, че е получила от страна „А“ в заем парична сума, но тя решава дали да признае този факт в процедурата по медиация и не е необходимо да се представят доказателства за това). Продукт на този принцип е и възможността медиаторът да не бъде лице с юридическо образование.

На следващо място в Закона за медиация са въведени изискванията относно квалификацията на медиаторите, предвидени са задълженията им и правомощията им. Императивно на медиатора е поставено ограничение за провеждане на процедура по медиация – той може да приеме да участва в нея само ако може да гарантира своята независимост, безпристрастност и неутралност. Регламентирани са

по нормативен ред задължения от морален и етичен характер на медиатора – при осъществяване на дейността си той следва да е не само добросъвестен и да спазва закона, но и поведението му да съответства на добрите нрави и да съобразява процедурните и етичните правила за поведение.

Процедурата по медиация е предвидена като възможност за разрешаване на широк кръг спорове, като дадените примери не са изчерпателни – граждански (делба на наследство), търговски (спор за изпълнението на търговски договори), трудови (спорове относно размера на наложени дисциплинарни наказания), семейни (спорове за родителски права) и административни спорове, свързани с права на потребители, и други спорове между физически и/или юридически лица, включително и когато са презгранични, както и в случаите, предвидени в Наказателно-процесуалния кодекс.

Специфично при решаването на споровете при провеждането на процедура по медиация е и въздействието върху нагласите на страните по отношение на спорното право. Решението постановено в съдебно производство може да не удовлетвори страните, тъй като съдията при постановяване на съдебния акт се ръководи от установените в хода на процеса факти и от приложимия закон. Споразумението постигнато в хода на процедурата по медиация следва да отчита и интересите и потребностите на страните, както и възможностите за изпълнението му. **Това му придава по-висока степен на ефективност в аспекта на защитата на правата на лицата в сравнение със съдебните решения, което е израз на изведения по-горе неправилен принцип „разбирателство“.**

Проблем, свързан с провеждането на процедурите по медиация, е финансовото им осигуряване. В закона не е предвидена възможност за провеждане на процедура по медиация, която да е безплатна за страните (по подобие на адвокатската защита чрез **Националното бюро за правна помощ**). **Заплащането на възнаграждения (такси) на медиатора може да доведе до затруднения и отказ от провеждане на процедури** по медиация за лицата с ниски доходи. Проектите, провеждани в рамките на различни съдебни районни с предоставяне на безплатни медиационни процедури, не са достатъчни (не покриват територията на цялата държава) и в аспекта на периодите на изпълнение

на проектите не са устойчиви, така че да създадат дълготрайно ефективно приложение на медиационните процедури при решаването на правните конфликти между лицата. Въпреки това, доколкото процедурата по медиация е все още един нетрадиционен за нагласата на обществото ни способ за доброволно уреждане на спор, то възможността за безплатност по направление само на гореспоменатите проекти е предпоставка за нейното популяризиране и утвърждаване, което би довело до разкриване на действителния ѝ голям потенциал – не само като средство за уреждане на спор между две страни, **а като способ за подобряване на отношенията между две несъгласни страни**, който би допринесъл за хармонизация помежду им, което от своя страна би повлияло и на околните им при бъдещ спор първо да се опитат да го разрешат по доброволен ред – чрез медиация. По този начин настроенятия в социума ни биха се позитивирали, а това ще даде положителни отражения в много направления от живота ни (здравословен статус, финанси, общуване, морал, етика и т.н.).

Заклучение

Европейският съд по правата на човека е дал тълкуване, съгласно което при преценката за въвеждане на ефективно средство за защита по смисъла на член 13 от ЕКПЧ в националното законодателство следва да се вземат предвид кумулирането на възможните средства за защита в националната правна система, а не някоя или всяка от процедурите да се разглежда поотделно (Харис и др. 2015: 925). В този контекст се извежда извод, че регламентираната възможност за провеждане на процедура по медиация и изпълняемостта на постигнатото в нея споразумение от страните може да се разглежда като въведено на национално ниво в законодателството ефективно средство за защита на правата на гражданите.

Наличието на ефективно средство за защита на правата на гражданите в националното законодателство не означава, че то се използва. Необходимо е разясняването на тази процедура за решаване на спорове и промяна на нагласите на лицата за използването ѝ, както и предвиждане *de lege ferenda* безплатност на процедурите по медиация за определени лица по определен кръг от спорове (напр.

родителски права, делби на СИО и наследства, уволнения, включително и дисциплинарни).

Използвана литература

1. Андреева, А., Димитрова, Д. (2019). Специфики на контрола на изпълнителна агенция главна инспекция по труда в контекста на гаранциите за изплащане на трудовото възнаграждение. // Годишник на БСУ, Бургас: Бургаски свободен университет, 40, с. 243-258.
2. Димитрова, Д. (2020). По някои въпроси на административноправната защита на правото на труд. // Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник с доклади от 3-та Национална научна конференция, 13 ноември 2020 г., Варна: Наука и икономика, с. 254-262.
3. Куманова, Е. (2019). Защита на субективните права в българското трудово право. // Сборник с доклади от 1-ва Национална научна конференция „Правото и бизнесът в съвременното общество, Актуални правни предизвикателства в икономиката“, Варна: Наука и икономика, с. 65-73.
4. Петров, Т. (1997). Въведение в политологията, книга втора. Система на основните права на гражданите в демократичната държава. Варна: ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“, с. 29-31.
5. Харис и др. (2015). Право на Европейската конвенция за правата на човека. София: Сиела.

За контакти:

Марияна Ширванян
Административен съд – Варна
irgo@abv.bg
Владимир Данев
Адвокатска колегия, гр.Силистра
lawyer.danev@abv.bg

МЕДИАЦИЯТА КАТО АЛТЕРНАТИВА НА ДИСЦИПЛИНАРНОТО ПРОИЗВОДСТВО

*Докторант Владимир Данев
Русенски университет „Ангел Кънчев“*

MEDIATION AS AN ALTERNATIVE TO DISCIPLINARY PROCEEDINGS

*Vladimir Danev, PhD student
„Angel Kanchev” University of Ruse*

Резюме: В доклада се прави изследване на процедурата по медиация в контекста на дисциплинарното производство по Кодекса на труда. На база на анализ на трудовоправните норми, както и съществуваща юридическа доктрина и практика се анализира възможността за провеждане на процедурата по медиация при и по повод дисциплинарното производство. В заключение се правят изводи за полезността на медиацията в приложението ѝ при ангажиране на дисциплинарна отговорност на работник или служител, на основата на което се извежда предложение de lege ferenda.

Ключови думи: медиация, дисциплинарно наказание, работодател, работник или служител, трудова дисциплина, дисциплинарна отговорност, дисциплинарна власт, дисциплинарно производство.

Abstract: The report examines the mediation procedure in the context of disciplinary proceedings under the Labor Code. Based on an analysis of the labor law norms, as well as the existing legal doctrine and practice, the possibility for conducting the mediation procedure during and on the occasion of the disciplinary proceedings is analyzed. In conclusion, conclusions are made about the usefulness of mediation in its application in engaging disciplinary liability of an employee, on the basis of which a proposal de lege ferenda is made.

Key words: mediation, disciplinary action, employer, employee, labor discipline, disciplinary liability, disciplinary authority, disciplinary proceedings.

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.8>

Въведение

Сключвайки трудов договор, за работника или служителя възниква подчиненост спрямо работодателя. Подчинеността има различни проявни форми, най-съществените от които са: 1) задължение за съобразяване с трудовата дисциплина, установена при конкретния работодател; 2) носене на дисциплинарна отговорност.

Дисциплинарната отговорност на работника или служителя (чрез налагане на предвидени санкции – наказания) се ангажира от лице, имащо дисциплинарна власт, за да окаже въздействие както на извършителя, така и спрямо останалите членове на трудовия колектив. Тя се реализира в нарочно производство – дисциплинарно, по правила, изрично уредени в КТ.

Медиацията е доброволна извънсъдебна процедура, ръководена от специално обучено лице, която има за цел да подпомогне две и повече страни, водени от техните интереси да уредят възникнал помежду им спор.

Актуалността на настоящото научно изследване е продиктувано от обстоятелството, че медиацията все още не се възприема и използва като полезно средство за уреждане на отношения между работник или служител, нарушили трудовата дисциплина, и дисциплинарният орган, въпреки наличието на законова възможност за това и съществуващи в доктрината научни разработки, обуславящи практичността ѝ.

Целта на настоящият доклад е да изследва приложимостта на медиацията в дисциплинарното производство по КТ. На база на проведеното изследване се правят изводи, обобщения и се отправят препоръки с теоретична и практическа насоченост.

Предмет на изследване е нормативната уредба на КТ относно ангажирането на дисциплинарна отговорност на работника или служителя както и законовата уредба на Закона за медиацията.

Поставени задачи: 1) да се анализира действащата нормативна уредба относно установяване на полезност и практичност за използване на медиацията в дисциплинарното производство по КТ, като в доклада се поставя ограничение за обсъждане на основните моменти от правната им същност; 2) формулиране на изводи и конкретни

предложения за евентуално усъвършенстване на приложимото законодателство.

Методологията на изследването включва комплексното прилагане на методи, традиционни за юридическите: нормативен, сравнителноправен, индукция и дедукция.

Докладът е съобразен с действащото национално законодателство – КТ и ЗМ към 30 април 2021 г.

Изложение

Със Закона за медиацията, приет през 2004 г., се установи непознат до този момент правен способ, приложим както за защита на индивидуални права на физическо лице и на юридическо лице, така и за защита на комплексни права – търговски взаимоотношения или отношения в образователната сфера – между юридически и физически лица или образувания от лица и т.н., за доброволно уреждане на спор между две и повече страни чрез провеждане на общи срещи между страните или индивидуални срещи – с всяка една от тях, оформен в процедура, ръководена от независимо, но специално обучено лице – медиатор, именувана **медиация**.

Установяването на нормативна рамка за приложението на медиацията спрямо защитата на индивидуалните права на физическо лице може да се възприеме като друг вътрешноправен метод за защита на индивидуални права по смисъла на чл. 13 от Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ, Конвенцията) с цел да се осигури в достатъчна степен възможност за едно лице да защити свои нарушени права.

Действително медиацията получи публичност чрез формализирането ѝ – обличане в законови разпоредби, но незадължителният ѝ характер за уреждане на един възникнал спор обуславя на този етап нейната непопулярност сред обществото ни. Въпреки нетрадиционността на медиацията, от законодателната ѝ уредба се извличат характерни за нея икономични специфики, които биха ѝ дали съществено преимущество при една прагматично ориентирана обществена нагласа, като: (Александров, А. Извънсъдебни способи за решаване на трудови спорове. // Актуални проблеми на трудовото и

осигурителното право, том 7. София: Св. Кл. Охридски, 2015, с. 231-246.)

Икономия на време – съдебното разрешаване на възникнал спор има възможност да премине през няколко нива – инстанции, в зависимост от неговия предмет, което в много случаи потребява значително време – от месеци до години. Обратно – в процедурата по медиация е налице възможност спор между страните да се разреши дори и при осъществяване само на една среща – в един ден.

Икономия на финанси – при отнасяне на спор между две и повече лица до съд преимуществено се заплаща държавна такса. Освен това, за водене на дело всяка от страните понася и допълнителни разходи – депозит за вещо лице, адвокатско възнаграждение, депозит за свидетел и прочие. Към настоящия момент общият размер на финансовата обезпеченост, която трябва да притежава едната страна по възникнал спор, необходима за водене на съдебно дело, в много случаи надвишава в пъти размера на една минимална работна заплата, установена за съответната календарна година с Постановление на Министерския съвет. Поначало в процедурата по медиация се дължи възнаграждение на медиатора⁶⁵ в определен от него размер, приет от страните. От друга страна, в момента по направление на проекти, свързани с даване на публичност и утвърждаване на процедурата по медиация, към по-крупните съдебни райони на територията на България⁶⁶ са създадени центрове по медиация, като лицата, насочени към тях, не заплащат такси.

Икономия на емоции – съдебният спор, предвид установената му процедурна усложненост и, но не само, значителната му продължителност, е премис междуличностните отношения между страните в психологически аспект допълнително да се усложнят. Нещо повече. Освен помежду си, участващите в съдебно дело могат да влязат във взаимоотношения с трети лица – адвокати, съдебни деловодители. Най-после очакването за постановяване на съдебен акт и несигурността от неговия изход е предпоставка да създаде допълнителен стрес между участващите в съдебното дело страни и трети лица –

---

⁶⁵ Чл.34, ал.1 от Наредба №2 от 15 март 2007 г.

⁶⁶ <https://vos.bg/court/mediation-centre>.

колеги от трудов колектив, работодател, близки, роднини. В противовес на това развитие производството по медиация се гради на няколко основни принципа, осигуряващи нейната правна рамка, като един от тях е **този на доброволността**. Следва, че участието на страни по една спорна ситуация в процедура по медиация е първата стъпка, даваща възможност за подобряване на отношенията между тях. Хармонизацията помежду участващите в спора е съществено условие същите да постигнат удовлетворяващо ги разрешение. Вярно е, че невинаги при медиация страните постигат първоначално споразумение, но веднъж вече подобрени отношенията им в много случаи води до макар и отложено, но последващо възобновяване и окончателно удовлетворяващо уреждане на спора.

Дисциплинарното производство по КТ цели да ангажира (чрез налагане на предвидени в КТ наказания) дисциплинарната отговорност на работника или служителя при неизпълнение на установената за него трудова дисциплина при съответния работодател.

Дисциплинарното производство по КТ преминава през няколко формални етапа:

- установяване на данни за извършено нарушение;
- изискване на обяснения от работник или служител;
- оценка на събраните доказателства за наличие или не на нарушение на трудовата дисциплина;
- определяне на вида на наказание;
- издаване и връчване на заповед за налагане на дисциплинарно наказание;
- отмяна на заповед за налагане на дисциплинарно наказание.

Важно условие за провеждане на дисциплинарното производство по КТ е спазване на регламентираните давностни срокове, в които може да се ангажира дисциплинарната отговорност на работника – два месеца от установяване на нарушението, но не повече от една година от деянието.

Преобладаващата трудовоправна доктрина възприема, че налагането на едно от видовете предвидени дисциплинарни наказания при установеност на извършено дисциплинарно нарушение е право за работодателя. (Милованов, К. (2015). Дисциплинарна отговорност на работниците и служителите. Труд и право, с. 31-32).

Според автора на доклада (чиято теоретична обосновка е извършена в предстояща за защита негова дисертация на тема „Правният институт на дисциплинарното наказание според българското трудово право, с. 157-164, в качеството му на докторант към РУ „Ангел Кънчев“) при установеност на дисциплинарно нарушение налагането на първите две дисциплинарни наказания, предвидени в КТ, е задължение за работодателя, а определянето на третото, най-тежко, дисциплинарно наказание „уволнение“ е право.

Извършеното отграничение в предходните два абзаца поражда съществено доктринално значение в две направления:

- моментът, в който е възможно използването на медиацията в дисциплинарното производство;
- предметът на евентуалното споразумение в процедурата по медиацията.

В резултат на възприетата правна конструкция от автора на дисертацията, а именно, че при установеност на дисциплинарно нарушение налагането на първите две дисциплинарни наказания, предвидени в КТ, е задължение за работодателя, а определянето на третото, най-тежко, дисциплинарно наказание „уволнение“, е право, процедурата по **медиацията** в дисциплинарното производство **може да се осъществи в три момента:**

Първи момент – при получаване от дисциплинарно правоимащия орган **на данни** за поведение на трудещ се, което подлежи да бъде обследвано за квалификацията му като нарушение на трудовата дисциплина. Този момент се характеризира със следните специфики:

- Това е най-ранната фаза от дисциплинарното производство.
- На този етап за работодателя все още не съществува задължение за налагане на един от видовете дисциплинарни наказания, предвидени в КТ, тъй като спрямо поведението на работника не е извършено разследване от органа, разполагащ с

дисциплинарна власт, представлява ли дисциплинарно нарушение или не.

➤ Страните разполагат с най-голяма свобода за определяне на съдържанието на споразумението.

➤ Постигането на споразумение в този момент би било довело до най-икономични последици за двете страни⁶⁷.

Втори момент – при определяне на наказанието. До настъпването на този етап от дисциплинарното производство вече е изминал определен времеви период, през който и двете страни по трудовото отношение са в допълнително взаимодействие една спрямо друга. В резултат на това дисциплинарно наказващият орган е извършил обследване на поведението на работника или служителя и е възприел, че деянието му съставлява нарушение, за което следва да се наложи предвидено в КТ наказание. Тук от съществено значение са следните особености:

➤ При положение че наказващият орган е преценил, че следва да се наложи едно от първите две наказания, то основен предмет на споразумението може да бъде видът на дисциплинарното наказание, което може да се наложи, както и срокът за предсрочното му заличаване (арг.198, ал.1 КТ).

➤ В случай че дисциплинарният орган е оценил, че следва да се наложи най-тежкото дисциплинарно наказание „уволнение“, то основен предмет в процедурата по медиация следва да се приеме, че е възможността това наказание да не се наложи, като вместо него се наложи едно от другите две по-леки дисциплинарни наказания, както и срокът за предсрочното му заличаване (арг.198, ал.1 КТ).

➤ Страните разполагат с ограничена свобода за определяне на съдържанието на споразумението.

➤ Провеждане на процедура по медиация винаги би довело

---

⁶⁷ Виж по-горе абзац 7.4.

до налагане на наказание.

➤ Постигането на споразумение води до средноикономични последици за двете страни⁶⁸.

Трети момент – след връчване на заповед за налагане на дисциплинарно наказание. Възможностите за страните при участие на този етап от дисциплинарното производство в процедура по медиация са идентични на тези, които предоставя процедурата, проведена в посочения по-горе втори момент, **но са обусловени от допълнителна, но и задължителна предпоставка** – отмяна на заповедта за налагане на дисциплинарното наказание по усмотрение на работодателя, което действие може да е в резултат и на проявена инициатива от работника или служителя при несъгласие с наложеното наказание (арг. чл.344, ал.2 от КТ) (Александров, А. (2014). Налице ли е правен интерес от обжалването след прекратяване на трудовия договор на наложени дисциплинарни наказания „забележка“ и „предупреждение за уволнение“? // Труд и право, №9, с. 5-12; Андреева, А. и др. (2020). Защита за индивидуалните трудови права (на работника или служителя; Данев, В. Институтът на отмяна на заповед за налагане на дисциплинарно наказание уволнение според кодекса на труда. // Сборник с доклади от трета национална научна конференция „Правото и бизнесът в съвременното общество, Варна: Наука и икономика, с.126-135). При провеждане на медиация в този трети, финален момент:

➤ двете страни са взаимодействали допълнително помежду си в най-продължителен период от време;

➤ във всяка от страните е възможно да са възникнали множество негативни емоции, като когато наказващият орган е работодателят, това се отнася до неговия физически представител;

➤ участващите разполагат с ограничена свобода за

---

⁶⁸ Виж по-горе абзац 7.4.

определяне на съдържанието на споразумението в производството по медиация.;

➤ дисциплинарният орган следва да извърши допълнителни действия – отмяна на наложена заповед за дисциплинарно наказание и връчването ѝ на работника или служителя;

➤ постигането на споразумение в този момент е в резултат на най-неефективни последици за двете страни⁶⁹.

Доколкото в КТ липсват норми, даващи възможност на контролни държавни органи да налагат на работодателя имуществена санкция за неизпълнение на задължение за налагане на дисциплинарно наказание на работник или служител при установено дисциплинарно нарушение, то извършеното по-горе на страница 5 отграничение има слабо застъпено практическо значение.

Ето защо, възприемайки гледището, че налагането на дисциплинарно наказание от компетентно лице е негово право, а не задължение, то част от дедукциите по-горе относно моментите за провеждане на медиация, както и досежно предмета на споразумението, няма да са важими.

От друга страна, нарушението на трудовата дисциплина презумира **недостатъчна мотивираност** на работника или служителя да спазва поведение, което се изисква от работодателя, **обусловена** от следните по-често срещани явления:

➤ извършваната работа не доставя необходимата удовлетвореност (в психически или финансов аспект);

➤ кризи в общуването (в работния колектив или между трудещия се и трети лица извън трудовия процес);

➤ кризи в строго индивидуален, личен план (здравословно състояние на работника или служителя или на негови близки).

Трябва да се отчете, че проведено дисциплинарно производство (в което извършителят и наказващият орган си взаимодействат допълнително) е предпоставка не само за допълнително влошаване, усложняване на отношенията между участниците му, а и между работодателя и другите членове на трудовия колектив, в случай че те проявят солидарност към своя колега, обект на дисциплинарна проверка.

---

⁶⁹ Виж по-горе абзац 7.4.

Приключването на дисциплинарно производство с налагане на дисциплинарно наказание предполага в голяма степен вероятност за:

➤ Съдебен спор при следните обстоятелства:

а) неяснота относно крайния изход;

б) необходимост от финансова обезпеченост;

в) времеемкост.

➤ Усложняване на отношенията между работодателя и съответния деец на нарушението, евентуално и между други членове на трудовия колектив. Влошените взаимовръзки между работодател и работник или служител са премис да се разтрогне съществуващата трудовоправна връзка между тях и/или да доведе до неефективност при и по повод извършваната от трудеция се работа.

Вероятността по предходния абзац, разгледана пред призмата на съществуващата стагнация на работна сила, (Андреева, А., Данев В. Прекратяване на безсрочен трудов договор – проблематика, перспективи и тенденции в условията на съвременна пазарна икономика. // Сборник доклади от национална научна кръгла маса „Ролята на правото в съвременната икономика, Варна: Наука и икономика, 2017, с. 326-340) е предпоставка за нарушаване, необезпеченост на търговската дейност на работодателя, когато за извършването ѝ е необходима работна сила, особено в хипотези на специфично производство и необходимост от предварително обучение за използване на производствени мощности, съответно по специфично оборудване, инструментариум.

Заклучение

В резултат на извършеният анализ могат да бъдат направени следните изводи и предложения *de lege ferenda*:

➤ Медиацията е подходящо средство за подобряване на отношенията в работния колектив при установеност на нарушение на трудова дисциплина, което е важен премис за постигане на споразумение, удовлетворяващо нуждите, интересите, потребностите на работодателя, съответно работника или служителя.

➤ За осъществяване на процедурата по медиация в дисциплинарното производство по КТ de lege ferenda следва да се прояви законодателна инициатива за задължителното ѝ въвеждане по време на провеждане на дисциплинарно производство по КТ и нейната финансова обезпеченост при извънсъдебни трудови спорове.

Използвана литература

1. Александров, А. (2015). Извънсъдебни способности за решаване на трудови спорове. // Актуални проблеми на трудовото и осигурителното право, том 7. София: Св. Кл. Охридски, с. 231-246.
(Aleksandrov, A. (2015). Izvansadebni sposobi za reshavane na trudovi sporove. // Aktualni problemi na trudovoto i osiguritelno pravo, tom 7. Sofia: Sv. Kl. Ohridski, s. 231-246.)
2. Александров, А. (2014). Налице ли е правен интерес от обжалването след прекратяване на трудовия договор на наложени дисциплинарни наказания „забележка“ и „предупреждение за уволнение“. // Труд и право, №9, с. 5-12.
(Aleksandrov, A. (2014). Nalitse li e praven interes ot obzhalvaneto sled prekratyavane na trudoviya dogovor na nalozheni distsiplinarni nakazaniya „zabelezhka“ i „preduprezhdenie za uvolnenie“. // Trud i pravo, №9, 5-s. 12)
3. Андреева, А. и др. (2020). Защита за индивидуалните трудови права (на работника или служителя). Варна: Наука и икономика.
(Andreeva, A. i dr. (2020). Zashtita za individualnite trudovi prava (na работника ili sluzhitelya). Varna: Nauka i ikonomika)
4. Андреева, А., Данев, В. (2017). Прекратяване на безсрочен трудов договор – проблематика, перспективи и тенденции в условията на съвременна пазарна икономика. // Сборник с доклади от национална научна кръгла маса „Ролята на правото в съвременната икономика, Варна: Наука и икономика, с. 326-340.
(Andreeva, A., Danev, V. (2017). Termination of a permanent employment contract - issues, prospects and trends in a modern market economy. // Proceedings of the national scientific round table "The role of law in the modern economy, Varna: Science and Economics, pp.326-340)

5. Данев, В. (2020). Институтът на отмяна на заповед за налагане на дисциплинарно наказание „уволнение” според кодекса на труда“. // Сборник доклади от трета национална научна конференция „Правото и бизнесът в съвременното общество“, Варна: Наука и икономика, с.126-135
(Danev, V. (2020). The Institute of Revocation of an Order for Imposition of Disciplinary Punishment Dismissal under the Labor Code". // Proceedings of the Third National Scientific Conference "Law and Business in Modern Society". Varna: Nauka i ikonomika, pp.126-135)
6. Милованов, К. (2015). Дисциплинарна отговорност на работниците и служителите. София: Труд и право, с. 15.
(Milovanov, K. (2015). Distsiplinarna otgovornost na rabotnitsite i sluzhitelite. Sofiya: Trud i pravo, s. 15)

За контакти:

Докторант Владимир Данев
Русенски университет „Ангел Кънчев“
lawyer.danev@abv.bg

ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ В ПРОЦЕСА НА МЕДИАЦИЯ

адв. д-р Гергана Върбанова

DIGITAL TRANSFORMATION IN THE PROCESS OF MEDIATION

Gergana Varbanova, Ph.D, attorney at law

Резюме: Дигиталната трансформация е сложен и продължителен процес, при който технологиите са използват за оптимизиране на времето и разходите, които се влагат в различни дейности от обществения живот. Посредством използване на иновациите и достиженията на информационните технологии процесът на медиацията може да стане по-бърз и прозрачен, да улесни достъпа до медиация при трансгранични спорове и да спести значителни разходи и време на страните в медиационното производство. Процесът на дигитална трансформация обаче не може да е самоцел. За да бъде ефективна, дигиталната трансформация трябва да гарантира сигурност на информацията, така че всяка една от страните по нея да бъде уверена, че поверителността на медиационното производство е запазена дори и тя да се развива в дигитална среда. Това поставя редица въпроси за приложението на дигитализацията и дигиталната трансформация, които настоящият доклад има за цел анализира.

Ключови думи: *медиация, дигитализация, дигитална трансформация, информационни технологии, електронни документи*

Abstract: Digital transformation is a complex and long process in which technologies are used to optimize the time and costs that are invested in various activities of public life. By using the innovations and advances of information technology, the mediation process can become faster and more transparent, facilitate access to mediation in cross-border disputes and save significant costs and time for the parties in mediation proceedings. However, the process of digital transformation cannot be an end in itself, in order to be effective, digital transformation must ensure

the security of information so that each of the parties can be sure that the confidentiality of mediation proceedings is preserved even if it develops. in a digital environment. This raises a number of questions about the application of digitalization and digital transformation, which this report aims to analyze.

Key words: *mediation, digitalization, digital transformation, information technologies, electronic documents*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.9>

Въведение

Дигиталната трансформация е процес, при който новите технологии се внедряват във всички сфери на бизнеса. Тя води до *фундаментална промяна в начина, по който трансформиращата се организация работи*. Интегрирайки технологиите, дигиталната трансформация води до *концептуална промяна за начина, по който функционира даден бизнес или отрасъл*. Тя е предизвикателство, което посредством технологиите и достиженията на информационното общество променя идеята за това как е организиран даден бизнес или как работи даден отрасъл⁷⁰. Идеята ѝ е *семпла* – да доведе до максимална ефективност при минимални разходи на време *посредством внедряване на технологиите и дигитализиране на процесите на работа*. Процесът на дигитална трансформация е започнал и само тези, които са готови да го приемат, могат да бъдат *успешни в днешното информационно общество*. Животът в последните две години показва, че без дигитална трансформация цели отрасли от икономиката не биха могли и нямаше да оцелеят.

Изложение

Медиацията не остана незасегната от пандемията и нейните последици. За да оцелее процесът на медиация в условията на пандемична обстановка и социална дистанция, е необходимо *внедряване на технологиите и дигитализиране на документооборота*.

---

⁷⁰ Breslin, T. (2020). Digital transformation in a pandemic world: 4 questions to ask (<https://enterpriseproject.com/article/2020/10/digital-transformation-pandemic-questions>).

Дигиталната трансформация в процеса на медиация не може да бъде самоцел. Простото внедряване на технологиите *без предварително планиране* не само че може да не бъде ефективно, но може да се окаже и изключително скъп и безрезултатен процес. Няма спор, че дигиталната трансформация в процеса на медиация не е просто каприз, а въпрос на оцеляването ѝ. Дигиталната трансформация не ни оставя избор, тя просто трябва да се случи, но по начин, който изисква предварително планиране, за да може информационните технологии да бъдат внедрени рационално, при оптимизиране на разходите на средства и време.

Идеята за приложението на технологиите в процеса на медиация не е нова. В края на 90-те години на миналия век в САЩ се появяват организации, които предлагат *онлайн медиация*⁷¹. Предлаганите към него момент онлайн услуги съответстват на развитие на информационното общество, но на практика представляват първи стъпки в процеса на дигитална трансформация на медиацията. Още преди двадесет години е започнал онзи процес на осъзнаване, в който технологиите са призвани да помагат при разрешаването на конфликти, като преодоляват с лекота трансграничните разстояния. Този процес на трансформация съществува паралелно с процеса на дигитализация в медиацията.

Процесът на дигитализация има за цел да цифровизира аналоговия свят и да запази дигитални копия на всичко това, което съществува под формата на конвенционален документ⁷². Идеята на дигитализацията е да преодолее нуждата от конвенционални документи, да въведе електронните документи, като последните ще изместят аналоговия свят и ще създадат изцяло дигитален документооборот. Дигитализация не следва да се бърка с процесът на дигитална трансформация. Дигитализацията и дигиталната трансформация са два различни, но взаимосвързани процеса, които се колаборират и без които онлайн медиацията не би била възможна. Докато дигиталната

---

⁷¹ Staff, P. (2020). Using E-Mediation and Online Mediation Techniques for Conflict Resolution, Program on negotiation. Harvard law school (https://www.pon.harvard.edu/author/pon_staff/).

⁷² Лазарова, В. (2019). Дигитализация и дигитална трансформация в счетоводството. Икономически и социални алтернативи (https://www.unwe.bg/uploads/Alternatives/Lazarova_8_Alternativi_BG_br_2_2019.pdf).

трансформация има за цел да внедри технологиите, така че да улесни процеса на медиация – напр. чрез използване на приложения за видеоконферентна връзка, в процедурата по медиация дигитализацията има за цел да пренесе аналоговия свят в цифровия – дигитализиране на документите, които имат отношение към процеса на медиация и създаване на изцяло електронни документи за нуждите на процеса по медиация.

Съществуват редица предизвикателства пред дигиталната трансформация на медиацията, който не се случва отведнъж, а е сложен и комплексен процес. Обобщаването на тези предизвикателства е трудно, доколкото динамиката на технологиите е такава, че нещо, което изглежда невъзможно днес, е достъпно и лесно внедримо утре. За целите на настоящото изследване може да отграничим три непреходни предизвикателства, които независимо от напредването на технологиите ще поставят винаги едни и същи въпроси.

Предизвикателство №1 – непрекъснат процес на обновяване на технологиите, прилагани при дигиталната трансформация на медиацията. Няма съмнение, че в живота ни са навлезли технологиите и ние живеем паралелно един друг, виртуален живот, който благодарение на дигитализацията и дигиталната трансформация може да надживее физическото ни аз. Основната идея обаче е в процеса на дигитална трансформация да бъдат използвани само онези достижения на технологиите, които ще доведат до ефективен процес на медиация. Използването на всяка една нова технология невинаги води до дигитална трансформация. Ако интегрирането ѝ не води до ефективност, ако разходите на време и средства са повече, ако тя не носи приход, а генерира разход – това не е дигитална трансформация, а загуба на средства.

Дигиталната трансформация на медиацията трябва да бъде добре обмислен процес, който да води до повишаване на процедурите по онлайн медиация посредством достиженията на технологиите. Това неминуемо води и до *предизвикателство №2*, а именно каква архитектура за осъществяване на дигиталната трансформация трябва да бъде използвана, за да достигне процесът на медиация истинска дигитална трансформация. Идеята на архитектурата на дигиталната трансформация е да внедри само онези технологии, които ще

направят по-ефективен процеса на медиация, като се започне от идеята за дигитална трансформация, премине се през анализ и избор на най-подходящите технологии, които да бъдат интегрирани и които да доведат докрай процеса на дигитална трансформация в медиационното производство. Дали дигиталната трансформация е успешна, зависи от това какви технологии ще се приложат и дали това накрая ще доведе до повишаване на броя на онлайн медиационните процедури и сключени електронни споразумения за медиация. Процесът на дигитална трансформация е изправен пред сериозно *предизвикателство №3* – сигурност на данните в процеса на медиация. В процеса на онлайн медиация се налага изпращане, получаване и съхраняване на лични данни, които трябва да бъдат защитени от нерегламентиран достъп и кражба на дигитална информация⁷³. Това налага използване на дигитални технологии, които ще гарантират сигурността на информацията и които технологии са неизменна част от процеса на дигитална трансформация. Компрометирането на сигурността, т.нар. „теч на данни“, може да доведе до забавяне на процеса на дигитална трансформация на медиацията, да понижи доверието в онлайн медиацията. Ето защо приоритет в процеса на дигитална трансформация на медиацията е сигурността на данните и използването на онези технологии, които да гарантират, че поверената и съхранявана в процедурата по онлайн медиация информация е защитена.

Част от проблема за сигурност на данните е и установяването самоличността на участващите в онлайн медиацията лица. В дигиталния свят самоличността на лицата се установява чрез електронната идентификация. Субектите в аналоговия свят се индивидуализират с определени белези, които са законодателно регулирани и които служат като средство за идентификация. Така примерно в реалния живот установяване на самоличността на дадено лице е постижимо чрез издаваните документи за самоличност. В дигитална среда е необходимо да има по-висока степен на сигурност, доколкото простото представяне на данни за ЕГН не следва да е достатъчно, за да идентифицира лицата. Това е така, защото се цели избягване на

---

⁷³ Sandhu, K. (2021). Emerging Challenges, Solutions, and Best Practices for Digital Enterprise Transformation, IGI Global

последници от злоумишлени действия, които се свързват със злоупотреба с лични данни. В България действа Закон за електронната идентификация, който предвижда, че физическите лица се идентифицират в електронна среда чрез електронен идентификатор, който се съдържа в удостоверение за електронна идентичност, издавано от министъра на вътрешните работи. Към момента на представяне на доклада МВР не е интегрирало националната схема за електронна идентификация, поради което тя е заменена от други средства за идентификация, които дават същата правна сигурност – квалифициран електронен подпис, различни персонални кодове, издавани от съответните структури на държавната администрация (ПИК на НАП и НОИ, УКД на НЗОК).

Регламент (ЕС) 910/2014 урежда детайлно т.нар. трансгранична идентификация. По силата на директното приложение на регламента всяка от държавите членки при предоставянето на електронни административни услуги задължително трябва да признава средствата за електронна идентификация, издадени в друга държава членка в рамките на схема за електронна идентификация, за която е извършено уведомяване пред Европейската комисия и за която е направена публикация в Официалния бюлетин на ЕС. Регламентът прави разграничение между квалифицирани и неквалифицирани услуги, като с най-висока степен на сигурност и взаимно признаване се ползват само квалифицираните услуги, предоставяни от доставчик на квалифицирани услуги. За целите на настоящото изследване е достатъчно да се посочи, че отговарящият на Регламент (ЕС) 910/2014 квалифициран електронен подпис, издаден от доставчик на квалифицирани услуги, е легитимно средство за електронна идентификация в онлайн процедура по медиация.

Заклучение

Медиацията не може да остане в страни от процесите на дигитализация и дигитална трансформация. Те са необратими и нужни, за да може медиационното производство да отговори на предизвикателствата на научния прогрес и нарастващия брой технологични достижения, които се имплементират във виртуалния ни живот. Процесът

на дигитална трансформация на онлайн медиацията трябва да е добре обмислен и планиран, за да може да бъде ефективен и полезен за участниците в нея. Сигурността на данните и установяване на електронната идентичност на участниците в медиационното производство са най-голямото предизвикателство пред дигиталната трансформация на медиацията. Независимо от предизвикателствата процесът на дигитална трансформация на медиацията не е въпрос на това дали, а кога ще се случи.

Използвана литература

1. Лазарова, В. (2019). Дигитализация и дигитална трансформация в счетоводството. Икономически и социални алтернативи. (https://www.unwe.bg/uploads/Alternatives/Lazarova_8_Alternativi_BG_br_2_2019.pdf).
2. Breslin, T. (2020). Digital transformation in a pandemic world: 4 questions to ask (<https://enterprisersproject.com/article/2020/10/digital-transformation-pandemic-questions>).
3. Sandhu, K. (2021). Emerging Challenges, Solutions, and Best Practices for Digital Enterprise Transformation, IGI Global.
4. Staff, P. (2020). Using E-Mediation and Online Mediation Techniques for Conflict Resolution, Program on negotiation. Harvard law school (https://www.pon.harvard.edu/author/pon_staff/).

За контакти:

адвокат Гергана Върбанова
доктор по гражданско и семейно право
www.varbanova.bg
gergana@varbanova.bg

ПО НЯКОИ ВЪПРОСИ ЗА МЕДИАЦИЯТА В ТЪРГОВСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ

Гл. ас. д-р Виолета Вladoва-Иванова
Икономически университет – Варна, катедра „Правни науки“

ABOUT SOME QUESTIONS FOR MEDIATION IN COMMERCIAL RELATIONS

Chief Assist. Prof. Violeta Vladova-Ivanova,
University of Economics - Varna

Резюме: В доклада се разглеждат някои аспекти на медиацията в търговските отношения, в контекста на все по-често използваните в търговските договори клаузи за медиация. Анализират се предимствата на медиацията при разрешаване на търговски спорове, уточнява се ролята на клаузата за медиация в търговските договори и се разглежда нейното съдържание, както и някои особености във връзка с прилагането ѝ. На тази основа се правят конкретни изводи и предложение за усъвършенстване на правната уредба.

Ключови думи: *търговска медиация, клаузи за медиация, търговски отношения, търговски договори*

Abstract: The report examines some aspects of commercial mediation in the context of the more and more often used mediation clauses in the commercial contracts. The advantages of mediation in resolving commercial disputes are analyzed, the role of mediation clause in the commercial contracts is specified and its content is considered, as well as some peculiarities in connection with its application. On this basis, specific conclusions and a proposal for improving the legislation are made.

Key words: *Commercial Mediation, Mediation Clauses, Commercial Relationships, Commercial Contracts*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.10>

Въведение

Основно средство за разрешаване на правните спорове поначало е съдебното производство. Но въпреки че доминиращо е държавното правосъдие чрез държавно организирания съдебен процес, от години все повече нараства интересът към различни алтернативни извънсъдебни процедури, които биват обединявани под общото наименование „алтернативни средства за разрешаване на спорове“ (АСРС), а в практиката и в правната теория се назовават и с означението им на английски език – ADR (Alternative Dispute Resolution). Тяхната роля не е на ограничаване на достъпа до конвенционалните средства за защита на правата и законните интереси на правните субекти, а напротив – за разширяване на възможностите и подобряването на достъпа до правосъдие чрез допълване на съдебните процедури. Моделите за разрешаване на конфликти чрез постигане на съгласие стават все по-разпространени като алтернатива на класическия конфронтационен модел (Манев 2004: 10). Медиацията е едно от основните сред тях и има важна роля за разрешаване на редица спорове, като тя е особено подходяща и приложима към споровете в гражданските и търговските отношения. Ето защо Европейският съюз ѝ отделя и особено внимание.

Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ) регламентира в чл. 6 като основен принцип достъпа до правосъдие чрез осигуряване на бърз, независим и безпристрастен съдебен процес. Европейският съюз доразвива тази идея, като призовава държавите членки да създадат и алтернативни, извънсъдебни процедури с цел опростяване и подобряване на достъпа до правосъдие; създава се и се представя през 2002 г. Зелена книга за алтернативните способи за разрешаване на спорове по гражданскоправни и търговскоправни въпроси; създава се Препоръка Rec (2002) 10 на Комитета на министрите към държавите членки относно медиацията по гражданскоправни въпроси; а през 2008 г. се приема и Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси.

Всичко гореизложено обуславя **актуалността на проблематиката** относно медиацията в търговските отношения и предизвиква

научния интерес в посочената област – непрекъснато развиваща се като законодателна регламентация, като теоретични изследвания, както и в практиката.

Настоящото изследване си поставя за **цел** да разгледа и анализира само някои аспекти, свързани с предимствата на медиацията в търговските отношения, в контекста на все по-често използваните в търговските договори клаузи за медиация – да се уточни ролята на такава клауза и да се разгледа нейното съдържание, както и някои особености във връзка с нейното прилагане.

За реализиране на целта се поставят следните **задачи**: а) систематизиране на предимствата при използване на медиацията в търговските отношения като алтернативно средство за решаване на търговски спорове; б) анализ на ролята на клаузата за медиация в търговските договори; изясняване на съдържанието на тази клауза и разглеждане на някои специфики по отношение нейното прилагане; в) извеждане на съответни изводи въз основа на направения анализ.

При изпълнение на поставените задачи се използват следните **методи**: исторически, сравнително-правен, формално-юридически, както и общонаучни методи на познание – индукция, дедукция, анализ и синтез.

Изложение

Конфликтите – като противопоставяне на интереси, стремежи или възгледи, съпътстват развитието на човека и на обществото от дълбока древност, но също от древността се търсят и начини, средства, методи за тяхното разрешаване. От тази гледна точка не можем да кажем, че медиацията като една от формите за алтернативно разрешаване на спорове (АРС) представлява съвсем ново средство, предвидено в правните системи на днешните демократични държави. Напротив, според някои автори практиката, при която трето лице помага на спорещите страни в усилията им да разрешат спора сами, е позната още в древното шумерско общество (Barrett, Barrett 2004), а също така – способности подобни на днешното посредничество и медиация при разрешаване на спорове са познати в древна Гърция и древен Рим (Miranda 2014).

Предвид това, все по-нарастващият интерес към медиацията представлява по-скоро възраждане и преоткриване на нещо, което в основата си е вече познато, а въвеждането му в правните системи по един съвременен начин е със стремеж да отговори на новите обществени реалности. При търговското право тези реалности са свързани с процесите на глобализация, както и на конвергенция на правните системи⁷⁴ (Бъчварова 2018), които съществено допринасят за свободното движение на стоки и капитали и динамизирането на търговския оборот. В контекста на това развитие се появява необходимост от гъвкавост и бързина при решаването на търговските спорове. Конвенционалните средства за защита на правата и законните интереси вече не задоволяват винаги и в пълна степен участниците в търговските отношения поради редица причини, от които по-съществени са например следните:

- съдебният процес е по-бавен, а всяко забавяне, коства финансови загуби за участниците в търговския оборот;
- съдебният процес е сложен, а често и неясен като процедури за засегнатите страни, без специализирана юридическа помощ;
- разходите за съдебния процес могат да са значителни;
- съдебните процеси могат да се отразят негативно върху търговската репутация;
- страните по спора често имат опасения във връзка с опазване на търговската тайна в хода на съдебното производство;
- съдебният процес се основава на права, а изходът се определя в съответствие с приложимото право, той не търси първопричината за конфликта;
- съдебният процес е състезателен, като двете страни по спора са изправени една срещу друга, което съществено намалява вероятността да запазят бизнес отношенията си.

От тази гледна точка, медиацията предлага алтернатива. Тя дава възможност на страните за:

- бързина;
- по-неформална процедура в сравнение със съдебната или

---

⁷⁴ Относно процеса за конвергенция в търговското право по-подробно вж. Бъчварова, М. (2018). Процесът на конвергенция на правните системи в съвременното търговско право. // Известия, №3, с. 308-318.

арбитражната;

- запазване на контрола върху спора и върху начина за неговото разрешаване;

- по-малко разходи за разрешаване на спора;

- пълна поверителност по отношение на: разискванията във връзка със спора; всички обстоятелства, факти и документи, които са им станали известни в хода на процедурата; съдържанието на постигнатото споразумение, освен когато разкриването на съдържанието на споразумението е необходимо за неговото прилагане и изпълнение;

- постигане на решение, в много случаи по-удовлетворително от това, което съдът или арбитърът е в състояние да постанови, тъй като медиаторът улеснява и активно подпомага страните сами да стигнат до взаимноизгодно разрешение на спора;

- запазване, възстановяване и продължаване на отношенията, тъй като: а) медиацията няма състезателен характер и страните съвместно постигат споразумение, основавайки се на своите бизнес интереси; б) тя е насочена към откриване и отстраняване на първопричините за конфликта.

Предвид посочените предимства, следва да се отбележи, че регламентирането на алтернативните средства за разрешаване на спорове в правните системи осигурява тяхната институционализация и правни гаранции при използването им по взаимно съгласие от страните (Манев 2004: 201). Възможността за използване на медиация при търговските спорове е уредена в българското законодателство. Макар и нашето право като цяло да дава предимство на съдебното им разрешаване, редица правни норми предвиждат и улесняват приложението на медиацията като алтернативен метод. Така чл. 3, ал.1 от Закона за медиацията (ЗМ) предвижда, че предмет на медиация могат да бъдат търговски спорове; чл. 374 ГПК урежда възможността за съда да напъти страните към процедура по медиация или друг способ за доброволно уреждане на търговския спор; чл. 229, ал.1, т.1 ГПК предвижда възможност за спиране на делото по взаимно съгласие на страните, а това включва и по взаимно съгласие за провеждане на медиация; чл. 18 ЗМ постановява, че споразумението постигнато в процедура по медиация има силата на съдебна спогодба и подлежи на одобрение от районните съдилища в страната. С оглед задачите на

настоящото изследване задължително следва да споменем и регламентацията на чл. 11, ал. 4 от ЗМ – че съгласието на страните възможен бъдещ спор между тях да бъде разрешен чрез медиация може да бъде уговорено и като клауза от договор. Следователно според българското законодателство, когато процедурата по медиация се инициира от страните по спора, тя може да бъде или в резултат от изпълнението на договорна клауза за разрешаване на спорове (чл.11, ал. 4 ЗМ), или в резултат на постигнато съгласие за медиация след възникване на спора, като предложението може да изхожда от всяка една от тях (чл.11, ал.1-2 ЗМ).

В контекста на гореизложеното логично възниква въпросът за **ролята на клаузата за медиация в търговските договори**. При положение че процедурата по медиация е основана изцяло на принципа на доброволността и е достъпна за страните в различните фази на конфликта, следва да се анализира какви могат да са предимствата на подобна предварителна договорна уговорка.

Първо, следва да се отбележи, че предвидената в търговския договор клауза за медиация **предоставя на страните ясен и бърз път за управление на техни спорове**, създаващи опасност от влошаване на търговските отношения, неизпълнение или забавяне на изпълнение на договорни задължения и/или от прекратяване на договора.

Второ, предварителното уговаряне за пътищата и начините за уреждане на възникнал спор **увеличава вероятността за неговото ранно и успешно приключване**, а това означава **значителна икономия на време, както и на правни и управленски разходи**.

Трето, подобна клауза **предотвратява прибързаното използване на съдебните процедури** за решаване на спора, когато ефект би могъл да бъде постигнат и чрез по-неформална, по-бърза и изискваща по-малко средства процедура. Т.е. клаузата дава на страните от самото начало разумна и ефикасна алтернатива.

Четвърто, **на преден план се поставя първо разумната комуникация**, вместо да продължава противопоставянето на страните в рамките на състезателното съдебно производство, **а това позволява възстановяване, запазване и продължаване на изградените търговски отношения**.

Пето, клаузата **позволява страните да запазят контрол върху**

спора и върху гъвкавостта за неговото разрешаване.

Шесто, клаузата не пречи на страните да отнесат спора до съда, тъй като тази възможност остава отворена за тях, ако опитът чрез медиация е неуспешен.

Често в практиката се използват т.нар. „стандартни клаузи“, без те да се подлагат на дискусия в процеса на преговори за сключване на договора и без да се адаптират към спецификата на договора и отношенията между страните. Това в много случаи може да се окаже погрешен подход, тъй като се пропуска възможността за обсъждане и определяне на най-подходящата като съдържание клауза.

Ефективността на клаузата за медиация по отношение на страните е в пряка зависимост от нейното съдържание, а то може да бъде различно по своята конкретика и обхват. Така например, клаузата може да е в по-опростен вариант – да предвижда само една процедура, а именно тази по медиация. Такава клауза бива наричана още „едноетапна“ или „едностепенна“.⁷⁵ Някои от тези клаузи предвиждат уведомление до другата страна относно желанието за започване на медиация, както и съответни срокове за нейното провеждане.

По-усложнен вариант представляват т.нар. „многостепенни договорни клаузи“ или наричани още „ескалационни“. Те очертават цялостен механизъм за страните при уреждане на спора, съчетавайки в определена последователност различни алтернативни способи. Тук може да се избере дали да се комбинират различни средства за алтернативно разрешаване на спорове преди преминаване към съд или арбитраж – примерно период на консултации (resp. преговори), после етап на медиация, ако първата стъпка е неуспешна, или да се пристъпи направо към медиация и ако тя е неуспешна, да се използва съд или арбитраж. Международната търговска камара предлага няколко примерни варианта на подобни клаузи.⁷⁶

Във връзка с многостепенните договорни клаузи възникват и

---

⁷⁵ Такава примерна клауза предлага например БТПП: „Всички спорове, породени от този договор или отнасящи се до него, ще бъдат разрешавани чрез медиация, провеждана от медиатор към Центъра за медиация към Арбитражен съд при Българската търговско-промишлена палата съобразно с неговите Устав и Правила за медиация.“ (<https://www.bcci.bg/mediacia.html>, 10.05.2021).

⁷⁶ <https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/mediation/mediation-clauses/>, 10.05.2021).

някои дискуссионни моменти. Когато с тях страните са се задължили да използват първо медиация преди спорът да бъде отнесен към съд или арбитраж, се пораждат въпроси досежно приложимостта на подобна уговорка. А именно, следва да се изясни дали клаузата може да бъде принудително изпълнена, в случай че някоя от страните не спази уговорената последователност и премине директно към съдебно разрешаване на спора.

Първо, трябва да се има предвид че преценката следва да е с оглед приложимото спрямо договора право, защото разрешението на този въпрос в различните държави може да бъде много различно. Така например във Франция „подобна клауза се явява обвързваща и до изпълнението ѝ делото не може да се гледа в съда, което се отнася даже и в случаи, в които, по мнение на страните, медиацията ще е безрезултатна. Когато е сключена медиационна клауза, Върховният касационен съд на Република Франция (през 2016 г.) обявява за недопустим съдебен процес, ако е започнат, без да се зачете медиационната клауза, като последователност на средствата за разрешаване на спорове“ (Димитрова 2018). От друга страна, Холандия възприема по-различен подход – „поради доброволния характер на медиацията се счита, че медиационна клауза не може да бъде привеждана в сила срещу желанието на някоя от страните“.⁷⁷

Ако разгледаме регламентацията в българското законодателство, следва да се отбележи, че клаузата за медиация няма правната уредба, каквато има например арбитражното споразумение. Последното има своята легална дефиниция (чл. 7 и чл. 19, ал. 2 ЗМТА), а съгласно чл. 8, ал. 1 ЗМТА съдът, пред който е предявен спор – предмет на арбитражно споразумение, е длъжен да прекрати делото, ако страната се позове на него в срока за отговор на исковата молба. Такава уредба по отношение на клаузата за медиация няма. Същевременно процедурата по медиация е уредена изцяло като доброволна и като алтернативен способ за уреждане на спорове и към настоящия

---

⁷⁷ Проект „Правен балансър – онлайн достъп до правосъдие“. Анализ на добри практики за алтернативно разрешаване на най-често срещани типове казуси и интегрирането им в обща база данни, с. 91 (<https://www.bgmediation.com/wp-content/uploads/2020/01/Doklad-Praven-balansor-Mediatsiya-i-dobri-chuzhdestranni-praktiki.pdf>, 10.05.2021).

момент на развитие на законодателство няма правна възможност разглеждащият делото съдия да задължи страните да участват в нея. Включената в договора клауза би могла да е основание за съдията да напъти страните към медиация, с каквато възможност той принципно разполага съгласно чл. 374, ал. 2 ГПК, но при отказ на страна да участва в процедурата съдът не разполага с правни средства да я принуди.

В заключение, според българската правна уредба – за приложението на подобна клауза следва да се разчита изцяло на добросъвестността на страните и доброволното изпълнение на поетите задължения от тяхна страна при спазване поредността на способите за разрешаване на спора. Ето защо, **при бъдещо развитие на законодателната регламентация би могъл да бъде променен съществуващият модел в посока да се гарантира придържането към клаузата за медиация.** Например като се предвиди, че спорът трябва да се отнесе към процедура по медиация, ако договорът включва подобна клауза, в която страните са поели такова задължение, а ако не бъде проведена медиационна сесия, съдията или арбитърът да имат правомощията (по собствена преценка или при изявено от някоя от страните желание) да дадат срок за подаване на искане за провеждане на медиация, освен ако и двете страни не заявят отказ от участие в медиационната процедура. Подобен е подходът на Италия⁷⁸, който изглежда удачен, защото не е толкова ограничаващ за страните, колкото изглежда френският, а от друга страна – предвижда механизъм, който да гарантира придържането към клаузата за медиация.

Заклучение

В обобщение, като резултат от извършения анализ могат да се оформят следните изводи:

➤ Медиацията е особено подходящо и приложимо алтернативно средство към спорове в търговските отношения предвид: а) необходимостта от гъвкавост, бързина и ефективност при решаването на търговските спорове; б) конвенционалните средства за защита на

---

⁷⁸ Проект „Правен балансър – онлайн достъп до правосъдие“. Анализ на добри практики за алтернативно разрешаване на най-често срещани типове казуси и интегрирането им в обща база данни, с. 73

правата и законните интереси вече не задоволяват винаги и в пълна степен участниците в търговските отношения поради систематизираните в изложението причини.

➤ Възможността за използване на медиация при търговските спорове е уредена в българското законодателство и макар като цяло да се дава предимство на съдебното им разрешаване, редица правни норми предвиждат и улесняват приложението на медиацията като алтернативен метод.

➤ Когато процедурата по медиация се инициира от страните по спора, тя може да бъде или в резултат от изпълнението на договорна клауза за разрешаване на спорове или в резултат на постигнато съгласие за медиация след възникване на спора.

➤ Въпреки че процедурата по медиация е основана на принципа на доброволността и е напълно достъпна за страните в различните фази на конфликта, една договорна уговорка, предвиждаща използването на медиация при спор, има редица много съществени предимства. Но ефективността на такава клауза е в пряка зависимост от нейното съдържание, а то може да бъде различно по своята конкретика и обхват.

➤ За приложението на т.нар. „многостепенни медиационни клаузи“ следва да се разчита изцяло на добросъвестността на страните, тъй като според действащото законодателство те не могат да бъдат приведени принудително в сила. Ето защо, *при бъдещо развитие на законодателната регламентация би могъл да бъде променен съществуващият модел в посока да се гарантира придържането към клаузата за медиация. Италианският подход* към проблема *предлага един възможен път за законодателна промяна*, който може да се използва от българския законодател, без, разбира се, да изчерпва всички, чрез които е възможно да се постигне усъвършенстване на правната уредба.

Използвана литература

1. Бъчварова, М. (2018). Процесът на конвергенция на правните системи в съвременното търговско право. // Известия, №3, с. 308-318. (Bachvarova, M. (2018). Protsesat na konvergentsiya na pravните

- sistemi v savremennoto targovsko pravo. Izvestiya, №3, s. 308-318).
2. Димитрова, А. (2018). Правна уредба на медиацията по граждански спорове според френското и белгийското законодателство – част I. // Норма, №9, с. 5-17.
(Dimitrova, A. (2018). Pravna uredba na mediatsiyata po grazhdanski sporove spored frenskoto i belgiiskoto zakonodatelstvo – Chast I. // Norma, №9, s. 5-17.
  3. Манев, М. (2004). Медиацията и гражданският процес. София: Флорир.
(Manev, M. (2004). Mediatsiata i gragdanskiat protses. Sofia: Fliorir).
  4. Проект „Правен балансър – онлайн достъп до правосъдие“. Анализ на добри практики за алтернативно разрешаване на най-често срещани типове казуси и интегрирането им в обща база данни (<https://www.bgmediation.com/wp-content/uploads/2020/01/Doklad-Praven-balansor-Mediatsiya-i-dobri-chuzhdestranni-praktiki.pdf>, 10.05.2021).
(Proekt „Praven balansior – onlain dostap do pravosadie“. Analiz na dobri praktiki za alternativno razreshavane na nai-chesto sreshtani tipove kazusi i integriraneto im v obshta baza danni (<https://www.bgmediation.com/wp-content/uploads/2020/01/Doklad-Praven-balansor-Mediatsiya-i-dobri-chuzhdestranni-praktiki.pdf>, 10.05.2021).
- Barrett, J. T., Barrett, J. (2004) A History of Alternative Dispute Resolution, The Story of a Political, Social, and Cultural Movement, Chap. 1 and ADR Timeline, XXV
5. Miranda, Antonello. The Origins of Mediation and the A.D.R. tools. (https://www.academia.edu/9611797/The_Origins_of_Mediation_and_the_A_D_R_tools, 08.05.2021).

За контакти:

Гл. ас. д-р Виолета Влагова-Иванова
Икономически университет – Варна
violetavladova@ue-varna.bg

МЕЖДУНАРОДНОПРАВНА УРЕДБА НА МЕДИАЦИЯТА В ЕС

*Гл. ас. д-р Даниела Петрова
Технически университет – Варна,
кат. „Социални и правни науки”*

INTERNATIONAL REGULATION OF MEDIATION IN THE EU

*Prof. Daniela Petrova, Ph.D.
Technical University - Varna, Department of Social and Legal
Sciences*

Резюме: Бъдещето при решаването на спорове във всички сфери на общественения живот е в медиацията. Целта на автора на настоящата статия е да бъде представено действащото релевантно европейско законодателство относно медиацията и как то е намерило приложение – транспониране в законодателствата на страните – членки на ЕС. След сравнително-аналитичен преглед да се открият приликите и отликите относно правната регламентация в отделните държави и да се посочат добрите законодателни практики и постигнат напредък на държавите – членки на ЕС.

Ключови думи: *медиация, директива, регламент, правна уредба, източници регламентиращи медиацията*

Abstract: The future in resolving disputes in all spheres of public life lies in mediation. The aim of the author of this article is to present the current relevant European legislation on mediation and how it has found application - transposition into the legislation of EU member states. After a comparative analytical review, highlight the similarities and differences regarding the legal regulation in the individual countries and point out the good legislative practices and the progress made by the EU member states.

Key words: *mediation, directive, regulation, legal framework, sources regulating mediation*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.11>

Въведение

Медиацията е извънсъдебен способ за решаване на спорове. Тя се отличава с гъвкавост и бързина. Медиацията е неформален способ, за разлика от съдебната процедура при решаване на спорове. С помощта на медиацията се постига разтоварване на съдебната система, от една страна, а от друга страна, тя води до икономически растеж за обществото. Медиацията като процедура се е зародила в периода между 30-те и 80-те години на 20-сти век и бързо става предпочитан и задължителен способ за постигане на решения, като бележи устойчиви традиции в областта на търговските спорове. За ефективността от прилагането ѝ сочат фактите, че в редица щати на САЩ по определени категории търговски спорове е невъзможно сезиране на съда, ако страните предварително не са се опитали да разрешат конфликта си чрез професионален посредник. В Англия този процент е 21%, а в Китай около 25% от търговските спорове се решават извън съда чрез медиационна процедура. Медиацията също извървява дълъг времеви път и пише история и в областта на трудовото право –

при разрешаване на трудови спорове. В исторически план медиацията започва широко да се използва и развива в САЩ още през 60-те години на миналия век. Отличава се с икономия на темпорален (времеви) и финансов ресурс, включващ съдебни такси, адвокатски разноски, и това мотивира страните да прибегнат към медиационната процедура. В същият период около 60-те години на 20-ти век при трудови спорове с бързи темпове медиацията навлиза и се развива в страните на Европа.

Изложение

I. Исторически поглед върху развитието на нормативната уредба в Европа

Тук е мястото да се отбележи и развитието на нормативната уредба при навлизането на медиацията в Европа. Началото се поставя като правен базис с Препоръки на Съвета на Европа. През 1998 г. е приета Препоръка №R(98)1 относно семейната медиация, а през 1999 г. и съответно 2001 г. Препоръка №(99)19 относно медиацията по

наказателни въпроси и Препоръка (2001)⁹ относно медиация между административни власти и частни лица. През септември 2002 г. Комитетът на министрите на Съвета на Европа приема и Препоръка R(2002)¹⁰ за медиация по граждански въпроси. Това са първите общоевропейски актове, уреждащи института на медиацията, които стават основа на уредбата на Европейския съюз в областта. Те са и база за създаването и на Зелена книга и инициерирането на дискусия между всички заинтересувани лица в областта на алтернативното разрешаване на спорове по граждански и търговски въпроси. В този начален период в нормотворчеството в областта на алтернативното решаване на спорове се открояват следните три насоки, а именно медиацията като: средство за подобряване на достъпа до правосъдие, отговор на приетите от държавите членки законодателни мерки за насърчаване на алтернативното разрешаване на спорове и политически приоритет, поставен върху споровете в областта на информационните технологии и международните интернет спорове.

В резултат на проведените дискусии е предприета и законодателна инициатива за регламентиране на Медиацията на ниво Европейски съюз, чийто пряк резултат е Директива 2008/52/ЕО, в която са доразвити основните положения, залегнали в препоръките на СЕ.

II. Медиацията в държавите – членки на ЕС, - правен базис

Целта на настоящото изследване е да се анализира и представи: развитието на нормативната уредба в държавите – членки на ЕС. В изследването се представят някои положителни практики и иновативни подходи в областта на медиацията, които са намерили приложение в различните сфери на живота. За постигане на целта авторът си поставя **следните задачи**: 1) да анализира нормативната уредба на медиацията в отделните страни – членки на ЕС; 2) да се представят разнообразни модели на въвеждане, функциониране и провеждане на медиация в държавите – членки на ЕС; 3) да се обособят изводи и препоръки за разширяване приложното поле на медиацията.

1. Сравнителен анализ

Авторът ще представи съпоставка на нормативната уредба в някои от страните на ЕС, на органичния състав, администриращ процедурата по медиация, обхват на приложното поле, задължителност на медиацията преди съд или не, приложение на постигнатото споразумение при извънсъдебната и при съдебната медиация.

България: медиацията поставя своето начало в Република България с приемането на Закона за медиацията през 2004 г. (обн. ДВ, бр.110 от 17 декември 2004 г.), основа за който са Релевантните актове от Европейското законодателство: ДИРЕКТИВА 2008/52/ЕО на ЕП и на СЪВЕТА от 21 май 2008 година относно някои аспекти на медиацията по гражданско-правни и търговско-правни въпроси, РЕГЛАМЕНТ (ЕС) №1215/2012 на ЕП и на СЪВЕТА от 12 декември 2012 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела и РЕГЛАМЕНТ (ЕО) №44/2001 на СЪВЕТА от 22 декември 2000 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела (отм.). Важно е да се отбележи, че различни международни правни системи показваха готовност да насърчат практиките на медиация в по-голям мащаб и въведоха изискване за провеждане на медиация в техните съдебни системи. Директива 2008/52/ЕО⁷⁹ дава минималните регулаторни стандарти за законодателството за медиацията, които да бъдат транспонирани от държавите – членки на ЕС, в техните правни системи. Целта на Директивата, както е посочено в чл.1, е „да улесни достъпа до алтернативно разрешаване на спорове и да насърчи приятелското уреждане на спорове посредством насърчаване използването на медиация и осигуряване на балансирано съотношение между медиацията и съдебното производство“. „Балансираното съотношение“ между медиацията и съдебното производство се тълкува така, че минимален брой спорове, завеждани пред националните съдилища, трябва първо да преминат през медиация – ако е необходимо, като се направи медиацията задължителна предпоставка за завеждането на съдебен процес (както изрично е позволено от чл.5,

---

⁷⁹ Директива 2008/52/ЕО на ЕП и на СЪВЕТА от 21 май 2008.

ал.2).⁸⁰ Предметът на медиация в националното ни законодателство са съгласно чл.3 от Закона⁸¹: **а/** граждански, търговски, трудови, семейни и административни спорове, свързани с права на потребители, и други спорове между физически и/или юридически лица, включително и когато са презгранични; **б/** предвидените случаи в Наказателно-процесуалния кодекс. Медиация не се провежда, ако закон или друг нормативен акт предвижда друг ред за сключване на споразумение. С това се определя обхватът на приложение на медиацията, като законодателят не изключва и приложимостта на медиационната процедура и при решаването на неправни спорове. В различните страни – членки на ЕС, нормотворците са използвали разнообразни правни техники при създаване на нормативната уредба, транспонирайки ДИРЕКТИВА 2008/52/ЕО. Източниците в националното ни законодателство са: Закон за медиацията (обн. ДВ, бр. 110 от 17.12.2004 г.), Стандарти за обучение на медиатора, Процедурни и етични правила за поведение на медиатора, Наредба №2 от 15.03.2007 г. за условията и реда за одобряване на организациите, които обучават медиатори; за изискванията за обучение на медиатори; за реда за вписване, отписване и заличаване на медиатори от Единния регистър на медиаторите и за процедурните и етичните правила за поведение на медиатора (обн. ДВ, бр. 26 от 27 март 2007 г.). Националната нормативна уредба в сферата на медиацията е динамична и със стремеж да отговори на промяната в обществените отношения, респективно на потребността от разширяване приложното поле на медиацията, както и за хармонизиране на вътрешните норми с европейските (Директива 2008/52/ЕО).⁸² (Андреева А. Медиацията в сферата на висшето образование – иновативен модел за комуникация в българските университети, с. 8. // Медиацията в различните обществени сфери. Сборник

---

⁸⁰ <https://defakto.bg/2020/08/24/%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%84-%d0%b4%d0%b6%d1%83%d0%b7%d0%b5%d0%bf%d0%b5-%d0%b4%d0%b5-%d0%bf%d0%b0%d0%bb%d0%be-%d0%be%d0%bc%d0%b1%d1%83%d0%b4%d1%81%d0%bc%d0%b0%d0%bd-%d0%bd%d0%b0-%d0%be%d0%be%d0%bd/>.

⁸¹ Закон за медиацията. ДВ, №110, 2004.

⁸² Андреева А. (2020) Медиацията в сферата на висшето образование – иновативен модел за комуникация в българските университети. // Медиацията в различните обществени сфери. Сборник доклади от национална кръгла маса, с.8.

доклади от национална кръгла маса 4 ноември 2020 г.). Медиацията за страните е безплатна, като разходите по провеждането ѝ се покриват от бюджета.

Италия: Интересен опит се споделя от Италия с т.нар. италиански модел на медиация, който функционира от 2013 г. до днес успешно, като отбелязва ръст на проведените медиации до 150 000 случая годишно. Италианският модел с автор проф. Джузепе де Пало, който е действащ омбудсман в ООН, отговарящ за фондовете и програмите в ООН. Въведеният модел от проф. Джузепе де Пало включва принципа на доброволността за участие на страните в медиация и концепции в контекста на системата „първа задължителна среща по медиация с лесна възможност за излизане“ (opt-out). Страните заплащат такса до 20% от стойността на цялостната процедура по медиация и могат безусловно след първа среща да я изоставят и да се насочат към съд. Практическият опит на Италия показва, че страните обикновено продължават с медиация за решаване на спора си, като се докладват до 50% постигнати споразумения. Тази възможност разтоварва съдебните ресурси и спестява средства и на страните, които те биха разходвали за съдебни такси и заплащане на адвокати. „Първоначалното усилие е ключово, защото предоставя структурирана възможност на страните да вземат по-информирано решение за това как да подхождат към разрешаването на спора си.“⁸³ Италианският модел е послужил за създаване на закон за медиацията в Република Турция и Република Гърция. В Италия само за 10% от гражданските дела се прилага изискването на медиация. Италианският законодател например избира различен път, като посочва определени типове спорове (напр. за недвижими имоти, наследство, клевета и т.н.), при които медиацията е счетена за вероятно по-успешен метод и е въведено изискване за среща по медиация преди съдебния процес по тези спорове. Важността на този анализ на разходите/ползите е илюстрирана от две изследвания, проведени за Европейския

---

⁸³ <https://defakto.bg/2020/08/24/%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%84-%d0%b4%d0%b6%d1%83%d0%b7%d0%b5%d0%bf%d0%b5-%d0%b4%d0%b5-%d0%bf%d0%b0%d0%bb%d0%be-%d0%be%d0%bc%d0%b1%d1%83%d0%b4%d1%81%d0%bc%d0%b0%d0%bd-%d0%bd%d0%b0-%d0%be%d0%be%d0%bd/>.

парламент: „Измерване на разходите за неизползване на медиация – анализ на данни“ (2011)⁸⁴ и „Рестартиране“ на директивата за медиацията: оценка на ограниченото въздействие от прилагането ѝ и предлагане на мерки за увеличаване на броя на медиациите в ЕС (2014)⁸⁵, достъпни на www.europarl.europa.eu.

Процедурата по медиация силно се различаваше в отделните държави – членки на ЕС, в зависимост от това дали преди това са разполагали или не с национални системи за медиация, като някои държави членки се решиха да приложат сравнително буквално нейните разпоредби, други предпочетоха задълбочено преразглеждане на алтернативните начини за решаване на спорове (като например Италия, която използва медиацията в шест пъти по-голяма степен от останалата част на Европа), а трети прецениха, че съществуващото им законодателство вече съответства на разпоредбите на Директивата за медиацията. Държавите членки разшириха приложното поле на своите национални мерки за транспониране, така че да могат да бъдат включени и национални дела, като само три държави членки избраха да транспонират директивата само по отношение на трансгранични дела⁸⁶, което имаше подчертано положително въздействие върху законодателството на държавите членки и съответните категории спорове. При транспониране на директивата, в голяма степен се отразяват различията в правната култура на националните правни системи, като се има предвид, че поради тази причина следва да се даде приоритет на промяна в правното съзнание чрез развитието на култура на медиация, основана на приятелското уреждане на спорове, което е често повдиган въпрос от Европейските мрежи на юристите още при приемането на Директивата на ЕС, а впоследствие по време на нейното транспониране в държавите членки. Директивата

---

⁸⁴ Измерване на разходите за неизползване на медиация – анализ на данни, 2011 (www.europarl.europa.eu).

⁸⁵ „Рестартиране“ на директивата за медиацията: оценка на ограниченото въздействие от прилагането ѝ и предлагане на мерки за увеличаване на броя на медиациите в ЕС, 2014 (www.europarl.europa.eu).

⁸⁶ Вж. доклада на Комисията до Европейския парламент, Съвета и Европейския икономически и социален комитет относно прилагането на Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси (COM(2016)0542), с. 5.

за медиацията осигури добавена стойност за ЕС чрез повишаване на осведомеността сред националните законодатели относно предимствата на медиацията, като постига известна степен на привеждане в съответствие по отношение на процесуалното право и различните практики в държавите членки. Като се има предвид, че медиацията, като алтернативна, доброволна и поверителна извънсъдебна процедура, в някои случаи и при спазване на необходимите предпазни мерки, може да бъде полезен инструмент за облекчаване на претоварените съдебни системи, тъй като може да даде възможност на физическите и юридическите лица да решават по бърз и ефективен начин споровете си извънсъдебно, предвид това, че прекалено дългите съдебни производства са в нарушение на Хартата на основните права, като същевременно се гарантира по-добър достъп до правосъдие и се допринася за икономическия растеж. Директивата за медиацията не създаде система на Съюза за извънсъдебно разрешаване на спорове в тесния смисъл на думата, с изключение на въвеждането на конкретни разпоредби във връзка с изтичането на давностните или преклузивните срокове при съдебни производства, когато се прави опит за медиация, както и във връзка със задълженията за поверителност за медиаторите и техния административен персонал. Медиацията като метод и процедура следва да се популяризира сред заинтересованите страни във всички сфери на общественият живот чрез регулярни информационни кампании. Правната култура на гражданите непрекъснато бележи ръст, но активна страна ще бъде както правораздавателната система, така и центровете по медиация. Медиацията следва да се застъпи в образователния процес още в средното образование и същата да стане водеща дисциплина във висшето образование. Най-устойчивият начин за насърчаване на медиацията обаче произтича от образованието. Такъв извод е двоен. Първо, важно е да се преподава медиация на децата чрез въвеждане на програми за партньорска медиация в училищата. Такива програми могат да донесат важни предимства както в краткосрочен, така и в дългосрочен план. В краткосрочен план програмите за партньорска медиация в училищата могат

да намалят използването на насилие във и около училището⁸⁷ (Mirimanoff, J. *Médiation et Jeunesse*, Част II: *Médiation en milieu scolaire*. Брюксел: Larcier, 2013). В дългосрочен план тя може да създаде „медиационен рефлекс“ за всеки бъдещ гражданин в ситуация на неразбиране, проблем и конфликт, а също така да научи хората да приемат разликата между отделните хора. Второ, повишаването на осведомеността за медиацията също е важно при обучението и подготовката на бъдещи съдии, адвокати и представители на други юридически професии. Както е посочено в пътната карта на CEPEJ-GT-MED, „без задължителна медиационна осведоменост/обучение на съдиите по време на тяхното образование или през първата година от съдебната им практика, броят на случаите, отнасящи се до медиация в гражданското, семейното, наказателните (възрастни и непълнолетни) и административните дела, ще останат непроменени при действително незначителния брой в сравнение с броя на съдебните производства по същите дела. По подобен начин без задължително преподаване и обучение на APC за адвокати/адвокати в правните факултети и адвокатските училища древният навик да се прибегва – систематично, автоматично и без мислене за управление на конфликти – към системите за съдимост (държавни и арбитражни производства) ще остане“⁸⁸. Ето защо се препоръчва да се разреши и насърчи включването на медиация в учебните програми на училищата и университетите. Следва да се отбележи, че всички държави – членки на ЕС, прилагат медиацията, но при някои от тях водеща фигура за медиацията е съдията в процеса. В светлината на хармонизацията националните законодатели не могат да бъдат принудени да премахват многообразието изцяло и да отразяват всяка разпоредба, посочена в международните документи. Те обаче са силно насърчавани да се придържат към установените в тях стандарти. Първо, това може да помогне за привличането на международни изпълнители и да насърчи икономическия растеж на самата страна. Второ, установяване-

---

⁸⁷ Mirimanoff, J. (2013). *Médiation et Jeunesse*, Част II: *Médiation en milieu scolaire*. Брюксел: Larcier.

⁸⁸ CEPEJ. Пътна карта на CEPEJ-GT-MED въз основа на доклада на CEPEJ-GT-MED за „Въздействието на Насоките на CEPEJ върху гражданската, семейната, наказателната и административната медиация“, CEPEJ-GT-MED (2018) 8, стр. 4.

то на общи стандарти на международно ниво подобрява наличието на медиация за потребители, идващи от различни части на света. В тази връзка се препоръчва да не се блокира интернационализацията и да се разшири обхватът на приложение, за да се включат споровете, при които страните по спора имат местожителство или обичайно местожителство в различни държави. По-голямата част от националните правни актове за медиация, които формират основа за това изследване, разработиха закони за медиацията само в гражданската сфера (напр. Кипър, Чехия, Ирландия, Италия, Литва, Словения, Испания), с изключение на медиацията в наказателни или административни въпроси от обхвата на основния правен акт за медиация. Тези национални законодатели са избрали или да оставят медиацията по наказателни или административни спорове нерегламентирана и следователно неприложима, или да я регулират в изпълнителни актове или като компонент от други закони (например медиацията по наказателни дела е регламентирана в отделни правни актове в Чехия и Литва). Някои държави нямат единен цялостен закон за медиацията и са избрали да интегрират разпоредби относно медиацията в главно процедурните кодекси (напр. Белгия, Полша, Франция, Швейцария) или въвеждат отделни правни актове за гражданска, наказателна и административна медиация. Има обаче няколко добри примера за консолидация. Азербайджанският модел се счита за най-пълния досега, тъй като той не само изброява различни видове спорове, попадащи в приложното поле на закона (включително спорове, произтичащи от граждански и икономически, семейни, трудови, административно-правни отношения, както и наказателни дела и административни нарушения⁸⁹), но също така предоставя отделни статии, отнасящи се до особеностите на тези различни видове. Медиацията по наказателни и административни въпроси също попада в приложното поле на сръбския закон за медиация при разрешаване на спорове. В Германия медиацията може да се прилага във всеки спор, когато разрешаването е законно възможно, включително наказателни дела,

---

⁸⁹ Република Азербайджан. Закон на Азербайджанската република за медиацията, 2019, чл. 3.1.

свързани с нарушения.⁹⁰ Няма единно определение за медиация, която да се намери във всеки национален правен акт. Тези различни определения обаче се изграждат по-често, отколкото не се основават на минималните изисквания, прилагани за процеса на медиация⁹¹ и следователно са сравнително подобни. Това показва, че съществува доста последователно разбиране на основните характеристики на процеса. Определенията се отнасят главно до структуриран процес, при който две или повече страни се опитват да намерят приятелско решение на техния спор с насоки на неутрална трета страна – един или няколко посредници – без правомощия за вземане на решения. Определенията също често включват безпристрастност, независимост и поверителност на процеса. Международните документи също не осигуряват един подход за всички. Леките разлики в дефиницията са естествени, тъй като всеки документ има определена цел, обхват или аудитория. Някои от намерените определения са по-общи и тяхната формулировка може да обхваща и други видове мирно разрешаване на спорове, като помирение (вж. например определението, предвидено в Директивата за медиацията: „Медиация“ означава структуриран процес, независимо дали има или препращане за, при което две или повече страни в опит за спор сами, доброволно, да постигнат споразумение за уреждане на техния спор с помощта на медиатор. Този процес може да бъде инициран от страните или предложен или нареден от съд или предписано от правото на държава членка. Той включва медиация, провеждана от съдия, който не е отговорен за съдебни производства, свързани с въпросния спор. Той изключва опитите на съда или сезирания съдия да уреди спора в хода на съдебните производства във връзка с въпросния спор, докато други наблюдават на различията, които могат да помогнат за разграничаване на медиацията от друг метод за добро разрешаване на спора, като услуги на омбудсмани (виж например определението, предоставено от Хагската конференция по международно частно право: „медиацията може да

---

⁹⁰ Европейски наръчник за законодателство в медиацията, с. 40, 41, от 32-ро заседание на ЕК за ефективност на правосъдието (СЕРЕЈ), Страсбург 13-14.06.2019 ([https://www.bgmediation.com › uploads › 2020/01](https://www.bgmediation.com/uploads/2020/01))

⁹¹ Република Азербайджан. Закон на Азербайджанската република за медиацията, 2019, чл. 25.2; 26.2; 27.2.

бъде определена като доброволен, структуриран процес, при който „медиатор“ улеснява комуникацията между страните в конфликта, като им дава възможност да поемат отговорност за намирането на решение на техния конфликт)⁹². Определението за медиация, предвидено в проекта на речник на СЕРЕJ („структуриран и поверителен процес, при който безпристрастно трето лице, известно като медиатор, подпомага страните, като улеснява комуникацията между тях с цел решаване на спорни въпроси“)⁹³ също има по-общ характер, тъй като основната функция на речника не е да определи обхвата на приложимост, а да информира и обясни.

Заклучение

Авторът си позволява да предложи някои свои виждания относно изменение в националното законодателство (De lege ferenda), а именно: В ГПК – при насрочване на делото за първо съдебно заседание страните заедно с доклада на съда по делото получават указания за решаване на спора чрез медиация. Но всъщност не се отчита фактът, че голяма част от тях дори не познават терминологичното значение на медиацията. Активна роля следва да имат и адвокатите, тъй като няма по-добро решение от постигнато извънсъдебно споразумение. Тук не следва да има притеснение у адвоката за загубени бъдещи средства от три инстанционно обжалване. За участието на адвоката в медиационната процедура следва да се предвиди заплащане, като се включи медиацията като вид дейност в Наредба №1 за минималните адвокатски възнаграждения.

---

⁹² Хагската конференция по международно частно право, Ръководство за добри практики по Хагската конвенция от 25 октомври 1980 г. относно гражданските аспекти на международното отвлечение на деца: медиация, Хага, 2012. Достъпно на: https://assets.hcch.net/upload/guide28mediation_en.pdf, стр. 7.

⁹³ СЕРЕJ, ad hoc работна група СЕРЕJ, на която е възложено хармонизирането на определенията, използвани от СЕРЕJ, доклад на заседанието от 4-та среща, 23-24 януари 2019 г., Приложение II: Документ СЕРЕJ (2018) 2PROV8. Достъпно на: <https://rm.coe.int/rapport-reunion-bologne-en-23-24-janvier-2019/1680933333>.

Предложения:

1/ Дори при заведено дело медиацията може да бъде проведена до първо съдебно заседание, като тя да има задължителен характер за страните и участието им в нея се удостоверява от медиационния център, без да понасят санкция страните при неуспех в медиационната процедура и исковото производство да продължи, а при успех на медиационната процедура съдът да се десезира или респективно да утвърди постигната между страните по спора спогодба. За разлика от съдебния процес в процедурата по медиация страните решават спора си сами със съдействието на квалифициран медиатор и постигат решения, които са много по-ефективни за бизнеса. В медиацията страните могат да изложат и защитят интереси, които са значими за тях, но в съдебен процес би било невъзможно да се защитят, тъй като не са правно признати или са недоказуеми. Хората често недоумяват как не могат да защитят конкретен свой интерес пред съда и откровено презират юристите за това, докато те просто търсят правна норма, по която да приведат фактите и съответно да ги докажат в процеса, а така често пъти не се стига до справедливо от житейска логика решение. При медиацията от решението печелят и двете страни, няма загубил както в един съдебен процес, а това е условие да се постигне трайно решение на спора. Едно от възможните средства за насърчване на прибягването до медиация е изискването страните да участват във встъпителна медиационна среща с професионален медиатор като условие, предшестващо съдебното производство. По време на тази първоначална сесия, предоставена безплатно или на ниска цена, съдебните спорове и техните адвокати могат да вземат доброволно решение да се откажат от медиацията или да влязат изцяло. Трябва да се подчертае, за да се избегнат всякакви неясноти, че изискването за задължително участие в първата среща с медиатор, което, освен ако страните не решат друго, може да бъде продължен до пълен процес на медиация, не задължава страните да се споразумеят. Тук следва да се отбележи, че изискването на страните да участват в първата среща с медиатор все още запазва определено ниво на принуда по отношение на започването на процеса. Следователно националните законодатели внимават да не нарушават принципа на ефективна

съдебна защита, „произтичаща от конституционните традиции, общи за държавите – членки на ЕС, който е залегнал в членове 6 и 13 от ЕКПЧ⁹⁴ и който също е потвърден отново от член 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз“⁹⁵. Поради това те се насърчават да обърнат внимание на конкретни критерии, за да могат да гарантират ефективна съдебна защита, като същевременно постигат основните цели на такова изискване, т.е. увеличен брой проведени (успешни) медиации и намален брой дела, висящи в съда.

2/ Да се определят делата с определен материален интерес, при търговски и облигационни спорове, които задължително започват с медиация.

3/ Да се прилага медиацията в административното съдопроизводство, като се разпишат ясни правила за допустимост: при първата извънсъдебна фаза, когато то се развива пред административния орган и при съдебна фаза. Основните разлики между медиацията в гражданското и публичното пространство произтичат от статута на страните. Въпреки че медиацията може да се провежда между страните по една и съща административна процедура, тя може да се прилага и при спорове между органа, който води административна процедура, и лице, което е обект на тази процедура (например в Полша, „страните по медиацията могат да бъдат: 1) органът, който води производството и страната или страните по това производство или 2) страните в производството“⁹⁶. Следователно във втория случай отношенията между страните по медиация очевидно са подчинени. В тази връзка могат да бъдат полезни допълнителни разпоредби относно неутралността и безпристрастността на медиатора.

Използвана литература

1. Андреева А. (2020). Медиацията в сферата на висшето образование – иновативен модел за комуникация в българските университети. // Медиацията в различните обществени сфери. Сборник

---

⁹⁴ Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи, подписана в Рим на 4 ноември 1950 г.

⁹⁵ СЕС, решение от 18 март 2010 г. по дела C-317/08 до C-320/08 Alassini и други, ал. 61.

⁹⁶ Република Полша, Административнопроцесуален кодекс, чл. 96а (4).

доклади от национална кръгла маса, Варна: наука и икономика, с. 8.

(Andreeva A. (2020). Mediacijta v sferata na visheto obrazovanie-inovativen model za komunikacij v bylgarskite universiteti. Mediaciata v razlichnite obstestveni sferi. Sbornik s dokladi, Varna: Nauka i ikonomika, s. 8).

2. Директива 2008/52/ЕО на ЕП и на СЪВЕТА от 21 май 2008 г. (<https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/765b7161-8950-44ca-9b48-03ef5954ce8a/language-bg/format-PDF/source-search>).
(Direktiva 2008/52/EO na EP I na Saveta ot 21mai 2008g. <https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/765b7161-8950-44ca-9b48-03ef5954ce8a/language-bg/format-PDF/source-search>).
3. Доклад на Комисията до Европейския парламент, Съвета и Европейския икономически и социален комитет относно прилагането на Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси (COM(2016)0542), с. 5.
(Doklad na Komisijta do Evropejskia parlament, Saveta i Evropejskij ikonomicheski i socialen komitet otносно prilaganeto na Direktiva 2008/52/EO na Evropejskij parlament i na saveta otносно njkoi aspekti na mediaciata po grajdanskopravni i tyrgovskopravni vaprosi (COM(2016)0542), s. 5).
4. Европейска конвенция за защита правата на човека и основните свободи, подписана в Рим на 4 ноември 1950 г.
(Evropeiska konvencij za zachtita pravata na choveka I osnovnite svobod, podpisana v Rim na 4 noemvri 1950 g.).
5. Европейски наръчник за законодателство в медиацията, с. 40, 41, 58, 77 от 32-ро заседание на ЕК за ефективност на правосъдието (СЕПЕJ), Страсбург 13-14.06.2019 (www.bgmediation.com › uploads › 2020/01).
(Evropeiski narychnik za zakonodatelstwoto v mediaciata, s. 40, 41, 58, 77 ot 32-ro zasedanie na EK za efektivnost na pravosadieto (CEPEJ), Strasbourg 13-14 .06.2019 (www.bgmediation.com › uploads › 2020/01)).

6. Закон за медиацията. ДВ, №110, 2004.
(Zakon za mediaciata(DV, №110, 2004).
7. Закон на Азербайджанската република за медиацията, 2019, чл. 25.2; 26,2; 27,2.
(Zakon na Azerbaidjan za mediaciata, 2019, chl. 25.2; 26,2; 27,2).
8. Измерване на разходите за неизползване на медиация – анализ на данни, 2011 (www.europarl.europa.eu).
(Izmervane na razhodite za neizpolvane na mediacia-analis na dannii, 2011 (www.europarl.europa.eu).
9. „Рестартиране“ на директивата за медиацията: оценка на ограниченото въздействие от прилагането ѝ и предлагане на мерки за увеличаване на броя на медиациите в ЕС (2014) (www.europarl.europa.eu).
(Restsrtirane na direktivata za mediaciata: oценка na ogranichenoto vazdeistvie ot prilaganeto i i predlagane na merki za uvelichavane na broj na mediaciite v ES (2014) (www.europarl.europa.eu).
10. Република Полша, Административнопроцесуален кодекс, чл. 96а (4).
(Republika Polsha, Administratinoprocsualen kodeks, chl.96a (4).
11. Хагска конференция по международно частно право, Ръководство за добри практики по Хагската конвенция от 25 октомври 1980 г. относно гражданските аспекти на международното отвлечение на деца: медиация. Хага, 2012, с. 7. (assets.hcch.net/upload/guide28mediation_en.pdf).
(Hagska konvencij ot 25 oktomvri 1980 g. otnosno grajdanskite aspekti na mejdunaronoto otvlichane na deca: mediacij. Haga, 2012, s. 7.
(https://assets.hcch.net/upload/guide28mediation_en.pdf).
12. СЕС, решение от 18 март 2010 г. по дела C-317/08 до C-320/08 Alassini и други, ал. 61.
(СЕС, reshenie ot 18 mart 2010g.po dela C-317/08 do C-320/08 Alassini I drugi , al. 61).
13. СЕРЕЈ. Ad hoc работна група СЕРЕЈ, на която е възложено хармонизирането на определенията, използвани от СЕРЕЈ, доклад на заседанието от 4-та среща, 23-24 януари 2019 г., Приложение II: Документ СЕРЕЈ (2018) 2PROV8 (https://rm.coe.int/rapport-

reunion-bologne-en-23-24-janvier-2019/1680933333).

(СЕРЕЈ. Ad hoc работна група СЕРЕЈ, на којто е вазложено harmoniziraneeto na opredelenijta, izpolzvani ot СЕРЕЈ, doklad na zasedanieto ot 4-ta srechta, 23-24 jnuari 2019 g., Prilojenie II: Document СЕРЕЈ (2018) 2PROV8 (<https://rm.coe.int/rapport-reunion-bologne-en-23-24-janvier-2019/1680933333>).

14. СЕРЕЈ. Пътна карта на СЕРЕЈ-GT-MED въз основа на доклада на СЕРЕЈ-GT-MED за „Въздействието на Насоките на СЕРЕЈ върху гражданската, семейната, наказателната и административната медиация“, ЕРЕЈ-GT-MED (2018) 8, стр. 4.
(СЕРЕЈ, Patna karta na СЕРЕЈ-GT-MED vaz osnova na doclada na СЕРЕЈ-GT-MED za „Vazdeistviето na Nasikite na СЕРЕЈ varhu grajdanskata, semeinata, nakazatelnata I administrativna mediacij“, СЕРЕЈ-GT-MED (2018) 8, стр. 4.).
15. Mirimanoff, J. (2013). Médiation et Jeunesse, Част II: Médiation en milieu scolaire. Брюксел: Larcier.
16. <https://defakto.bg/2020/08/24/%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%84-%d0%b4%d0%b6%d1%83%d0%b7%d0%b5%d0%bf%d0%b5-%d0%b4%d0%b5-%d0%bf%d0%b0%d0%bb%d0%be-%d0%be%d0%bc%d0%b1%d1%83%d0%b4%d1%81%d0%bc%d0%b0%d0%bd-%d0%bd%d0%b0-%d0%be%d0%be%d0%bd/>

За контакти:

Гл. ас. д-р Даниела Петрова
Технически университет – Варна, кат. СПН
daniela088@abv.bg

**МЕДИАЦИЯТА В РЕШАВАНЕТО НА ПОТРЕБИТЕЛСКИ
СПОРОВЕ В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР –
ПРЕГЛЕД НА ЧУЖДЕСТРАННИЯ ОПИТ
И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ПРЕД БЪЛГАРСКИЯ МОДЕЛ**

Станислава Касикова

Център за алтернативно решаване на спорове „Консенсус“

**MEDIATION IN RESOLVING CONSUMER DISPUTES
IN THE PUBLIC SECTOR - OVERVIEW OF FOREIGN
EXPERIENCE AND OPPORTUNITIES BEFORE
THE BULGARIAN MODEL**

Stanislava Kasikova

„Center for alternative dispute resolution “Consensus”“

Резюме: Настоящата статия има за цел да представи правната рамка, уреждаща създаването на органи за решаване на потребителски спорове в България и други страни – членки на Европейския съюз, както и да анализира какво следва да бъде мястото на медиацията като способ за алтернативно решаване на спорове (АРС) в уреждането на конфликти между търговци и потребители.

Ключови думи: *медиация, помирение, потребители, достъп до правосъдие*

Abstract: This article aims to present the legal framework governing the establishment of consumer dispute resolution bodies in Bulgaria and other EU member states, as well as to analyze what should be the place of mediation as a way of alternative dispute resolution. (ADR) in resolving conflicts between traders and consumers.

Key words: *mediation, reconciliation, consumers, access to justice*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.12>

Въведение

Темата за медиацията е част от дискусии и сериозно обсъждане, примесено с очакването за откриването на нови перспективи за решаването на спорове и въобще за съдопроизводството в България вече повече от 17 години. Съгласно чл. 3 от Закона за медиацията „Предмет на медиация могат да бъдат граждански, търговски, трудови, семейни и административни спорове“, както и спорове, свързани с права на потребители. В настоящата статия фокусът е върху възможностите за решаване на потребителски спорове чрез медиация във връзка с допълнителното развитие на законодателството ни в посока транспониране на Директива 2013/11/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2013 г. за алтернативно решаване на потребителски спорове и за изменение на Регламент (ЕО) № 2006/2004 и Директива 2009/22/ЕО.

Посочената по-горе директива намери място в промени, приети през 2016 г. в Раздел II и Раздел III на Закона за защита на потребителите (ЗЗП). Така на практика в два различни нормативни акта (ЗЗП и Закона за медиацията) по подобие на европейския законодател, който урежда въпросите за алтернативното решаване на спорове, освен в горепосочената директива и в Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 година относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси, беше създадена в пълната правната рамка за провеждането на алтернативното решаване на спорове (АРС) в България.

Помирителните комисии, които функционират към Комисията за защита на потребителите в изпълнение на изискванията на Директива 2013/11/ЕС и тяхната работа, представляват интерес за изследване, заради това защото с конституирането им в българската законодателна правна рамка за защита на потребителите на практика за първи път в държавния апарат се създадоха функциониращи органи за алтернативно решаване на спорове. При все това помирителните процедури като вариант за уреждане на конфликти не са предмет на обсъждане, когато в общественото пространство се дискутират развитието и промоцията на медиацията, нито еднозначно в правните среди АРС се разглежда като тема, която включва съвкупност от

различни способи за решаване на спорове – арбитраж, помирение и медиация. Същевременно функционирането на APC под каквато и да е форма става все по-необходимо в контекста на съдебната реформа и нуждите тя да постигне максимална ефективност на правораздавателните органи в посока специализация, бързина и намаляване на свръхнатовареността. В допълнение, APC представлява понякога единствена възможност за решаване на трансгранични спорове от физически лица, както и за защита на права с нисък материален интерес. Затова следва да се разглежда като тема от най-съществено значение за достъпа до правосъдие, издигнат като едно от конституционните права и правата на човека съгласно Хартата на ЕС за основните права и Европейската конвенция за правата на човека.

Накратко, развитието на обществените отношения в посока засилен оборот в глобален мащаб, онлайн търговията и тенденцията търговците да търсят начини от множество нискостойностни трансакции със стоки и услуги да генерират огромни печалби, налага помирението заедно с медиацията да бъдат разпознати като способи за алтернативно решаване на потребителски спорове и като тема от широк обществен интерес. Предимствата им, както и възможностите те да бъдат ползвани в по-голяма степен от обществеността следва да бъдат разгледани обстойно.

Изложение

Медиацията е припозната като способ за решаване на потребителски спорове съгласно Директива 2008/52/ЕО. В съображение 18 на същата се посочва: „В областта на защита на потребителите Комисията прие препоръка⁹⁷ за установяването на минимални критерии за качество, което извънсъдебни органи, участващи в уреждане на потребителски спорове по взаимно съгласие, следва да предлагат на своите клиенти. Медиаторите и организациите, които попадат в приложното поле на препоръката, следва да бъдат насърчавани да спазват нейните принципи.“ От горния текст става ясно, че медиацията,

---

⁹⁷ Препоръка 2001/310/ЕО на Комисията от 4 април 2001 г. относно принципите за извънсъдебните органи, участващи в уреждането на потребителски спорове по взаимно съгласие (ОВ L 109, 19.4.2001, с. 56).

когато е част от разглеждане на потребителски спорове, следва да отговаря на завишени критерии. В отговор на цитираната препоръка на Съвета на Европа се създаде Директива 2013/11/ЕС на ЕП и Съвета за алтернативното решаване на спорове. В анализ на английския Журнал за потребителски политики от 2019 г. се посочва: „Една от целите на Директива 2013/11 / ЕС⁹⁸ е да насърчава висококачествени схеми за алтернативно разрешаване на спорове на потребителите (ADR) в Европейския съюз (ЕС) чрез създаване на процеси за сертифициране и редовен мониторинг от държавите членки. За да получат и запазят сертификат, органите за АРС трябва непрекъснато да се съобразяват с няколко задължителни изисквания, определени в директивата, свидетелстващи – наред с други неща – за тяхната безпристрастност, експертиза, прозрачност, достъпност, както и за справедливостта, навременността и ефективността на техните процедури. Целта на тази регулаторна архитектура е да предизвика някои дългосрочни ефекти върху процедурния дизайн и функционирането на органите за АРС и да повиши тяхната достоверност и легитимност спрямо потребителите и търговците.“

Тоест, възможността да се решават трансгранични спорове чрез органи, различни от традиционния съд, налага да бъдат спазвани определени критерии за качество при конституирането им. Медиацията като процедура и етични правила в случаите, в които се прилага за решаване на спорове между потребители и търговци, следва да бъде упражнявана и в съответствие на някои допълнителни условия. Тя може да бъде способ, ползван от органи за разрешаване на потребителски спорове само когато същите са преминали през процедура на одобрение от публичен орган. В България такъв сертифициращ орган, отговорен да оповести (нотифицира) припознатите в България органи за АРС, е Министерството на икономиката. Понастоящем с подпис на министъра на икономиката е одобрен списък на органите за решаване на потребителски спорове с български граждани или търговци на територията на република България, наличен на сайта му.

---

⁹⁸ Директива 2013/11/ЕС от Европейския парламент и на Съвета за алтернативното разрешаване на потребителските спорове (Directive on consumer ADR), OJ L 165, 18.6.2013, р. 63.

В горепосочения списък се споменават 12-те общи помирителни комисии към КЗП с регионално действие: Обща помирителна комисия (ОПК) София – град, София област, Кюстендил и Перник; ОПК Сливен и Ямбол, ОПК за областите Варна, Добрич и Силистра, ОПК Благоевград, ОПК Бургас, ОПК област Шумен, Търговище, Разград, ОПК област Хасково и Кърджали, ОПК област Пловдив, Смолян, Пазарджик, Стара Загора, ОПК за област Монтана, Враца, Видин, ОПК Плевен, ОПК област Ловеч и Габрово, ОПК Русе, Велико Търново и секторните помирителни комисии (СПК) за разглеждане на спорове в области електрическа енергия, природен газ, водоснабдителни и канализационни услуги, електронни съобщения, пощенски услуги, железопътен, автомобилен, въздушен и воден транспорт, за платежни и застрахователни спорове и финансови услуги, които са общо 14 на брой. В списъка фигурира един орган, който не е част от държавния апарат, а е частна структура – Националната асоциация за извънсъдебно решаване на спорове (НАИС). На база на осъществен проект „Общи и секторни помирителни комисии – граждански контрол за ефективност“ по програма „Добро управление“ през 2019-2020 г. от Сдружение „Младежки алианс – Варна“ бяха събрани и обобщени данни, с които беше достигнато до следните изводи: общите и секторните помирителни комисии към Комисията за защита потребителите, като органи за АРС на Р България, не функционират в оптималния си вариант.

Наличните, в резултат на горепосоченото изследване, данни, заедно с обявената в годишните доклади на КЗП статистическа и друга информация, представиха една доста изчерпателна картина за дейността, натовареността и функционалността на ОПК и СПК, включително на Помирителната комисия за платежни спорове (ПКПС). За трите години, в които 26-те комисии са формирани и работят, са регистрирани и разгледани между 3 и 240 производства по помирение на комисия годишно (по 3 производства съответно в ОПК Плевен – 2016 г., Хасково – 2017 г., Ловеч – 2018 г., Русе – 2016 г. – 240 разгледани заявления в ПКПС – 2018 г.). Въпреки че на практика дейността на помирителните комисии е по вида си АРС, няма подробно изнесени данни в доклади на КЗП, от които да се направи цялостен и подробен анализ за провеждани процедури по медиация по

потребителски спорове. Съгласно чл. 184 от Закона за защита на потребителите само определени от председателя на КЗП медиатори, които са едновременно с това негови служители, могат да съдействат за разрешаването на спорове между потребители и търговци. В същото време в чл. 181а от раздел II на ЗЗП, се посочва, че органи за алтернативно решаване на потребителски спорове могат да извършват дейност по процедури, „завършващи с предлагане на решение (помирение), налагане на решение или събиране на страните по спора с цел подпомагане намирането на решение по взаимно съгласие (медиация)“. Тоест, не е обосновано ограничаване на избора на способ за АРС, нито е приемливо да се избират да помиряват или медиатират само служители на КЗП. Във връзка с горното, осъществяването на медиация и от медиатори, които не са служители на Комисията при протичането на помирителна процедура, следва да бъде поощрявано, а чл. 184 от ЗЗП подлежи на преосмисляне за в бъдеще.

В цитираното по-горе проучване в рамките на програмата „Добро управление“, на база на попълнени анкетни карти и въпросници, съответно от потребители и помирителни комисии, бяха направени констатации, че медиацията по потребителски спорове не се случва на практика в рамките на процедурите, организирани от ОПК и СПК. Единствено в Центровете по медиация към районните съдилища във Варна и София са наблюдавани случаи на разглеждани потребителски спорове от медиатори. При все това за тази информация няма официални източници, тъй като дейността на последните не е подложена на граждански или друг мониторинг от обществеността, тя е получена след изявления на участници медиатори в кръглите маси в рамките на проекта.

С оглед на констатациите по-горе се налага изводът за нуждата от предприемането на мерки за популяризирането на медиацията. Логично, в настоящата статия е удачно да се постави въпросът доколко може да спомогне за промоцията на медиацията задължителното организиране на процедура по помирение или медиация преди да се сезира съдът при спорове между потребител и търговец. По предписаните, съгласно горепосочената директива правила, страните следва да разполагат с възможността да се оттеглят от процедурата на всеки един етап, ако не са удовлетворени от резултатите или

от протичането ѝ и никъде няма изрична забрана в националното законодателство да бъде включено задължително преминаване през опит за решаване на спора извън съда преди сезирането на компетентните правораздавателни органи. В допълнение, законодателят е предвидил в процедурите информирането на страните, че могат да се откажат от медиацията или помирението на всеки етап, както и че участието им в процедурата не следва да изключва възможността за търсене на защита по съдебен ред. Аргументи против въвеждането на задължителна медиация от рода, че тя може да възпрепятства достъпа до правосъдие във връзка с казаното по-горе, в тази връзка са неуместни. Все пак, възможно е да има спорове, които да са с прекалена правна сложност или които да са с характер, в който е необходимо да бъдат ползвани традиционните за съда способности за доказване на факти и обстоятелства. В такива случаи работата на медиаторите или помирителите може само да оскъпи или забави процеса. За тях АРС е неприложимо. При все това, при потребителските спорове такъв тип случаи са малко на брой. За сметка на многото други случаи, особено при осъществяване на търговия от разстояние, в които за материалния размер на спора липсва обоснованост да се използват преки доказателствени средства, но биха могли да се направят изводи на база косвени доказателства и въз основа на съвпадения, които поставят случая в дадена матрична схема, чрез която да се намери бързо и изгодно решение. Специализиран орган за АРС може да изготви помирително предложение, което да бъде прието от страните и потвърдено като решение за много по-кратко време и за по-малко средства в сравнение със съда. Без да бъде изпробвана такъв тип процедура обаче, тя няма как да бъде предпочитана от потребителите или търговците, още повече, че на база много изследвания информацията за АРС сред обществеността въобще е силно ограничена.

Пример за ефективността на процедурите пред помирителни комисии може да се даде, като се разгледа работата на Помирителната комисия за платежни спорове (ПКПС), която функционира с назначен председател от БНБ и членове юристи, избрани от Асоциацията на българските банки (АББ) и КЗП. В периода от 2017-2019 г. броят на помиренията, проведени пред нея, съгласно данни от докладите на КЗП, се е увеличил двойно. През годините, съгласно годишните

доклади за 2016, 2017 и 2018 г. на КЗП, броят на разгледаните от нея заявления расте от 120 на 247. През 2018 г. 143 от образуваните пред нея производства завършват със споразумения. Сред данни, публикувани в международни проучвания, на практика платежните спорове са сред най-често урежданите от органи за АРС. Причината работата на тази секторна помирителна комисия да е толкова популярна, за разлика от тази на комисиите, образувани в други важни комунални сектори (като телекомуникациите), в крайна сметка, е, че в целия финансов сектор бе възприета практиката в Общите условия на платежни институции стриктно да се включва текст, който да указва, че страните могат да ползват ПКПС като орган за решаване на спорове. Тази практика не се възприе от търговци в други сектори. В допълнение, качеството на работата при изготвянето на предложенията на органа също спомогна да бъде повишено доверието към нея от страна на търговците – доставчици на платежни услуги.

По темата дали да бъде задължително преминаването през медиация или помирение преди да се решават потребителски спорове от съда, мнението на автора е, че такъв тип мярка следва да се разглежда единствено като средство за популяризиране на работата на органите за АРС. Възможно е такъв подход да се приеме като кратковременно решение, след което задължителността да отпадне, тъй като действително доброволността при разглеждането на споровете извън съда е едно от най-големите предимства на АРС.

На база на изложеното по-горе като наблюдение за дейността на органите по АРС, като част от публичния сектор в България, се налагат следните изводи:

Необходимо е да се изготви план за тяхното реструктуриране посредством изменения в правната рамка, която регулира дейността им чрез последваща оценка на въздействието на ЗЗП. Във всички случаи, за да се задоволят потребностите на мнозинството от гражданите и търговците, участвали в анкетите по проекта на програма „Добро управление“, които заявяват, че биха ползвали органи за АРС за решаването на потребителски спорове, новият модел, който се предлага, ще изисква популяризирането им, както и налагането на промени в тяхната организация, които да гарантират освен качество на работата и лекота на процедурите, също и безпристрастността им.

Необходимо е законът да бъде допълнен в посока да бъдат създадени критерии за повишаване на квалификацията на участващите физически лица в органи по помирение. Медиаторите, в качеството си на лица, придобили определени умения и знания за работа с конфликти, следва да бъдат по-активно ангажирани в процеса на решаване на потребителски спорове в рамките на нотифицираните към Министерството на икономиката органи. Друг възможен подход е да се създаде стандарт за обучение и квалификация на помирители. Във всички случаи и медиацията, и помирението по потребителски спорове са сред способите за алтернативно решаване, които се нуждаят от промоция и популяризиране, както и от ясни правила за провеждането им при спазване на принципите за безпристрастност, независимост, експертност в името на постигането на най-добрите практики за постигане на справедливост.

Необходимо е да се преосмисли също така доколко е законосъобразно едновременното съществуване на бюджетно издържани структури и частни такива, които да функционират като органи на АРС, без да се засягат принципите за защита на конкуренцията. Съгласно данни, налични в стенограми за обсъжданията на Директивата за АРС за потребители, при създаването ѝ е съществувал дебат дали да бъдат допустими по един орган, който да подлежи на сертифициране на сектор за държава членка, или да бъде възможно създаването на множество органи, които да разглеждат паралелно спорове от един вид. Надделява концепцията да се предостави дискреция държавите да решат кой подход да изберат. Във всички случаи бюджетът подпомага посредством заложені средства във финансовите планове на КЗП и регулатори, като КЕВР, КФН и БНБ, всички помирителни комисии, създадени на основание Раздел III от ЗЗП. Подобна подкрепа не е предвидена за центрове от медиатори или органи за решаване на спорове извън избраните органи по сектори към КЗП, които следва да се съобразят с правилата за дейността, съгласно раздел II на ЗЗП, и трябва да гарантират, че ще предлагат същата по качество услуга на „незначителна“ за потребителите по силата на закона цена. Границите, в които се предоставя държавна помощ, следва да бъдат обективно определени. Съответно в противоречие с принципите за защита на конкуренцията е да бъде възможно финансиране на органи на АРС в държавния

апарат и липса на каквато и да е подкрепа с приложима регулация за други центрове, които не са част от публичния сектор.

След проучване на подходите на страни членки в подробни изследвания за развитието на APC в ЕС впечатление прави избраната стратегия от Португалия (страна с близко до българското като брой население). Там финансирането на органите, отговорни да осигурят извънсъдебно решаване на спорове, е частично за сметка на държавния бюджет и се полага по критерии, обявени в постановление, в зависимост от ефективността, постигната от центъра за решаване на спорове. Потребителските арбитражни центрове в Португалия са частни субекти, съфинансирани от техните асоциирани органи и правосъдното министерство. В началото на своята дейност и дълго време след това услугите за разрешаване на спорове (включващи помирение или медиация), предлагани от центрoвете, са били безплатни. Финансирането от бизнеса, обаче е било преразгледано с цел да се защити тяхната прозрачност и независимост, както и да се избегнат съмненията на потребителите относно тяхната неутралност. Понастоящем техният доход се формира от такси и публично подпомагане.

Към днешна дата всички държави членки, Лихтенщайн и Норвегия са нотифицирали общо 460 структури за APC органа за решаване на спорове, наличието на 26 помирителни комисии, действащи с публична подкрепа в България на фона на тази статистика изглежда неоправдано. Португалия, която е с близко до българското население, може и в този случай да послужи като пример. Там органите за APC са само с местен характер, в страната функционират 12 структури, с повече от половина по-малко отколкото органите у нас. След направения обзор и на други чуждестранни добри практики в ползването на APC в страни като Испания, Италия и Германия се оказва, че в европейски мащаб се налага особено успешен модел на функциониране на органи за решаване на потребителски спорове в рамките на местната общност. В България също е логично да има органи за решаване на спорове, които да са компетентни по въпроси от общ характер по места, но които също така да разглеждат и спорове във връзка със секторите продажба на електроенергия, водоснабдяване, финансови услуги и транспорт, такива е най-разумно да има само в най-големите областни центрове.

Наложително е наред с Правилниците за помирителните комисионии да съществува и предвиденият в чл. 185а от ЗЗП Правилник за дейността на медиаторите в съответствие с изискванията на раздел II от Министерството на икономиката. Такъв не е изготвен, въпреки законово изискване. Налице са дейности и проекти за развитие на медиацията под покровителството на Министерството на правосъдието, но липсват каквито и да е мерки в подкрепа на медиацията като част от способите на АРС в политиките, изпълнявани от Министерството на икономиката. Възможно е да се направи преоценка и само едно от министерствата да остане водещо при изготвянето на политики за промоция на медиацията и помирението при потребителски спорове.

Заклучение

Необходимо е да се създаде координация и единна концепция за развитието на всички способи – помирение и медиация, която да бъде подкрепена по подобаващ начин от държавния апарат. Да бъдат прецизирани правните норми, регулиращи схемите за АРС, да бъде направен анализ по отношение на това как да се осигури безпристрастността на органите, решаващи потребителски спорове, като се направи преглед на възможностите им за финансиране. Следва да бъде отчетен фактът, че организациите на браншови обединения на търговци и потребителските сдружения не функционират по начина, по който е необходимо, за да бъдат съставяни колегиални органи на АРС с тяхно участие. Налице е липса на информация за ползите от извънсъдебно решаване на спорове сред съответните сдружения. Те не са участвали в работни групи при изготвяне на законопроекта за изменение на ЗЗП по повод включване на клаузите, съгласно раздел II и раздел III, и съответно масово практиката е при липса на излъчени техни представители в помирителните комисионии, в съответствие с ал. 5 на чл. 183 и чл. 183а от ЗЗП, вместо тях да заседават служители на КЗП. Тази практика не е в съответствие с принципите за безпристрастност и независимост на органа за АРС, провъзгласени с приемането на Директива 11/2013/ЕС. Прилага се в ущърб на интересите на търговците. Още в заглавието на ресорната комисиония се

посочва, че нейната роля е да се застъпва за защита на правата на потребителите, тя не може да отговори на условието за безпристрастност на органа за APC по дефиниция. Така към настоящия момент в българския модел за организация на органи за помирение търговците са във видимо по-неизгодно положение и без представителство в множество от разглежданите на практика извънсъдебни спорове. Съответно наложително е да се помисли в посока да се инициират законодателни промени, за да се намери мястото на медиацията при решаването на потребителски спорове, защото медиаторите и тяхното засилено участие са възможност за подобряване на ефективността и гарантиране независимостта на органите за APC.

Използвана литература

1. Доклад на Комисията до Европейския Парламент, Съвета и Европейския икономически и социален комитет относно прилагането на Директива 2013/11/ЕС на Европейския парламент и на Съвета за алтернативно решаване на потребителски спорове и на Регламент (ЕС) № 524/2013 на Европейския парламент и на Съвета относно онлайн решаване на потребителски спорове (<https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2019/BG/COM-2019-425-F1-BG-MAIN-PART-1.PDF>).
2. Biard. Impact of Directive 2013/11/EU on Consumer ADR Quality: Evidence from France and the UK, Journal of Consumer Policy volume 42, pages109–147(2019); (<https://link.springer.com/article/10.1007/s10603-018-9394-z>).
3. Cátia Marques Cebola. The Implementation of the Consumer ADR Directive in Portugal: Necessary Reform or Missed Opportunity (https://www.academia.edu/30525855/The_Implementation_of_the_Consumer_ADR_Directive_in_Portugal_Necessary_Reform_or_Missed_Opportunity, 23.04.2021).

За контакти:

Станислава Касикова

Център за алтернативно разрешаване на спорове „Консенсус“
slava.stoeva@gmail.com

ЗА МЕДИАЦИЯТА КАТО НОВА КУЛТУРА ЗА РЕШАВАНЕ НА СПОРОВЕ

Никола Живков и Мариета Живкова
докторанти по „Политология“ при катедра
„Политология, социология и културология“
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

MEDIATION AS A NEW CULTURE FOR SOLVING CONFLICTS

Nikola Zhivkov and Marieta Zhivkova
PhD candidates in Political science
"St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo

Резюме: Медиацията е алтернативен способ за регулиране на отношенията между лица, при които е възникнал конфликт. Тя не отрича ролята на съдебното производство, а е негово разклонение с възможности за самостоятелно развитие. То се определя от факта, че предоставя решаването на конфликта на засегнатите от него страни. С настоящата разработка си поставяме задачата да изясним същността на медиацията като нова култура за разрешаване на конфликти.

Ключови думи: *медиация, алтернативни методи за решаване на спорове, гражданство, психология.*

Abstract: Mediation is an alternative way to regulate relations between the individuals from which the conflict originates. The mediation does not deny the court, but it's a branch with more opportunities for solving the conflict. As the main difference, the mediation leaves the answer in the hands of the affected sides. The purpose of this articles is to clarify the essence of mediation. We will point our attention to some of the essential juridical normal which are the key to successful conflicts solving and how to implement mediation in schools.

Key words: *mediation, alternative methods to resolve conflicts,*

Въведение

Понятието „медиация“ в английския език съответства на думата *mediation*, а във френски език – на *mediatione*. В български превод те означават посредничество. Тъй като в нашето законодателство този термин е натоварен с друго съдържание се възприема понятието „медиация“ (Манев 2004: 11).

При определяне същността на медиацията като нова култура за решаване на конфликти се очертават две гледни точки. Едната, която застава на позицията на съдебното производство и се разглежда като извънсъдебна форма за разрешаване на конфликти. Другата акцентира на доброволния характер на процедурата и посредническата роля като трета страна. В този смисъл медиацията обозначава „процес“ (процедура), чрез който се разрешават конфликти (спорове) с участието на безпристрастна трета страна, която съдейства за постигането на доброволно споразумение между страните в конфликтното (спорно) отношение (Манев 2004: 13).

Има определения, според които медиацията е „посредничество“ или „извънсъдебно решаване на спорове“ (Манев 2004: 13).

Българският Закон за медиацията определя понятието „медиация“ като „доброволна и поверителна процедура за извънсъдебно разрешаване на спорове, при която трето лице-медиатор подпомага спорещите страни да постигнат споразумение“ (Закон за медиацията, чл. 2).

Първо, правното понятие „медиация“ е разграничено от съдебното производство като самостоятелна процедура. Второ, тя се подпомага от трета безпристрастна страна, която спомага за постигането на споразумение между спорещите лица.

От позициите на това определение за същността на медиацията в Закона за медиацията се конкретизират нейният предмет и принципи. Предмет на медиацията са гражданските, търговските, семейните и административните спорове, които са свързани с права на потребители, както и други спорове между физически и/или юридически

лица, включително и които са презгранични (Закон за медиацията, чл. 3).

В духа на уточненото съдържание на понятието „медиация“ са и принципите, които трябва да се прилагат при организиране и провеждане на процедурата между спорещите страни, а именно: доброволност и равнопоставеност, неутралност и безпристрастност, а също така и поверителност (Закон за медиацията, чл. 5 – чл. 7).

Според цитираните постановки в Закона за медиацията за същността и принципите на медиацията разрешаването на конфликта се предоставя на самите спорещи страни, а медиаторът няма за цел да дава варианти за решения. С неутралната си позиция той ги подпомага и насърчава сами да преодолеят негативните си нагласи един към друг и да достигнат до съответно правилно и взаимноприемливо решение за тях. Целта на медиацията не е постигане на споразумение на всяка цена, а осъществяване на конструктивен и цивилизован диалог между страните, създавайки мостове за техните взаимоотношения с визия за бъдещето.

Двете страни не биха били равнопоставени при изработване на общото решение, ако една от тях участва в процедурата с предварително набелязано решение, което ще се стреми да наложи на другата страна. Напротив, процедурата изисква в процеса на диалога, подпомогани от медиатора, двете страни да достигнат до решение, което в известен смисъл има неочакван характер, т.е. то е изработено чрез непосредствения обмен на мнения и желание да се постигне взаимно съгласие. Решението на спора е плод на труда на всяка от страните, подпомогнато от медиатора. Удовлетвореността от така постигнатото решение е всъщност силата на медиационния процес.

Изложение

Главни участници в процедурата по медиация са спорещите страни и медиаторът, който ги подпомага по свое убеждение да решат възникналия между тях конфликт. Законът за медиацията отделя трета глава, посветена на правното положение на медиатора.

В раздела „Общи изисквания“ се дава отговор на въпроса какви лица могат да бъдат медиатори и на какви условия трябва да

отговарят, за да изпълняват мисията си. Между по-съществените от тях са лицето да е завършило успешно курс на обучение за медиатор, да е вписано в Единния регистър на медиаторите към Министерството на правосъдието, като Министърът на правосъдието или определено от него длъжностно лице от състава на министерството издава удостоверение на медиатора за вписването му в Единния регистър на медиаторите (Закон за медиацията, чл. 8).

Законът за медиацията в чл. 9, ал. 1 и 2 изисква от медиатора добросъвестно да изпълнява задълженията си и да спазва нормативните правила, добрите нрави и процедурните изисквания, да гарантира с поведението си своята независимост и безпристрастност чрез декларация. При съмнение за неговата безпристрастност той може да си направи отвод и процедурата да се прекрати.

Медиаторът не е адвокат и няма право да дава правни съвети. Той не е съдия и не може да дава решение на спора между страните.

Медиаторът е длъжен да се съобразява с мнението на спорещите и да ги подпомага в постигането на решение. Той не отговаря, ако не се постигне споразумение или за неизпълнението му от страните в конфликта (Закон за медиацията, чл. 10).

По отношение на участниците в конфликта Законът за медиацията изисква да участват лично или чрез представител в процедурата.

Освен правните изисквания към участниците, Законът за медиацията регламентира и самата процедура или медиационен процес.

В научната литература медиационната процедура или процес се обособява на два етапа: интейк процедура, при която се преценява дали ще има медиация или не, и същинска процедура, в която се провеждат общи и индивидуални срещи на медиатора със страните с цел установяване същината на проблема и неговото решение. На всеки един от тях съответстват определени изисквания. В глава четвърта от Закона за медиацията са включени основните правни изисквания към процедурата относно дейностите при откриването ѝ и какво трябва да се извърши от медиатора и участниците в нея при нейното провеждане, както и какви са основанията, ако трябва бъде прекратена. В глава пета се изясняват правните постановки за формата, съдържанието, действието на споразумението и кога то придобива изпълнителна сила, ако е потвърдено от съответния съд.

Успешното протичане на процедурата по медиация и спазването на правните норми, които я регламентират, изисква от главните ѝ участници – медиатора и спорещите страни, знания и умения за общуване. Това в много по-голяма степен се отнася за медиатора.

В научната литература има различни мнения за същността на общуването. Според Л. Виготски то е „процес, основан на разумно разбиране и на предаване на мисли и преживявания, изискващи известни средства“. От това определение е видно, че общуването предполага най-малко две страни, които чрез говорене обменят мисли, но предават и своите преживявания по повод на това, което си казват един на друг. Освен това общуването не е само устно предаване на онова което знае едната страна за другата, но чрез споделените мисли се изразява желание какво трябва или може да извърши другата страна, т.е. предаденото под формата на мисъл желание цели да промени поведението на този, който я е възприел. В този смисъл има основание твърдението на Д. Гърдев, че общуването е ценен механизъм „за предаване и усвояване на готов натрупан и вече проверен“ в практиката социален опит, ценен за изработване на оптимална поведенческа стратегия в редица проблемни ситуации“ (Иванов, Иванов 2006: 71-72).

В процеса на общуването двете спорещи страни взаимно си предават социален опит, изразяват своето отношение към него под формата на емоционално преживяване и въз основа на споделения опит изработват поведенческата си стратегия. В зависимост от целите, които си поставят с говоренето, те могат да акцентират на предавания социален опит, на преживяванията си или на желанието за промяна в поведенческата стратегия на едната или на двете страни. Медиацията като процедура в процеса на общуването поставя акцента, с помощта на медиатора, за да се промени поведенческата стратегия на изпадналите в конфликтна ситуация спорещи страни. За постигането на тази цел много са важни позициите, които ще заемат двете страни в процеса на диалога, както и медиаторът, който ги подпомага. Законът за медиацията изисква страните да имат равни възможности за участие в процедурата и по своя воля по всяко време да могат да се оттеглят, а медиаторът да не проявява пристрастие и да не налага решение по спора (Закон за медиацията, чл. 5 – чл. 6).

От позициите на така направените уточнения за мисията на общуването в медиационния процес ще насочим вниманието си към общуването и ролята на медиацията в училищната среда.

Субекти на общуването във всяко училище са учениците, учителите и родителите на учениците. В процеса на своите взаимоотношения често се генерират проблемни и конфликтни ситуации.

За управление на конфликтите в училище и оптимизиране на общуването в училищна среда са необходими както умения за общуване, така и познания за типологията на конфликтните ситуации и различните подходи за тяхното разрешаване.

В психологията изучаването на конфликтите се свързва с три подхода: **интрапсихичен, интерпсихичен и когнитивен** (Иванов, Иванов 2005: 192). Първият се свързва със схващанията за психичния живот на човека от представителите на психоанализата. Вторият се представя от бихевиористите. Те възприемат разбирането, че конфликтите могат да бъдат изследвани само по обективен начин чрез разкриването на външните прояви на човешките индивиди (Иванов, Иванов 2005: 196). Предтеча на третия е К. Левин, междуличностните конфликти той определя като стълкновение между „собствените и принуждаващите сили“, с други думи, като противоречие между собствените потребности и външните принуждаващи сили. Законите за развитие на конфликтите той определя като еднакви за всички разновидности (Иванов, Иванов 2005: 199).

Според нас характеризираните три направления в психологията при изясняване на конфликтите акцентират на различни съставки от психичните качества на личността на човека и неговия характер, които се свързват с интелектуалните, емоционално-чувствените и волевите или поведенческите черти на личността (Василев 1983: 120).

Интелектуални черти са: мисленето, знанията, уменията и способностите на личността. Когнитивното изследване на конфликтите поставя акцент върху когнитивните фактори – съдържанието на определени знания, познавателни схеми и значения при тълкуване на дадена ситуация от субектите. Различното ѝ обяснение обуславя и конфликта между тях. Съгласуваността между нагласите на индивидите и техните мнения за дадена ситуация е предпоставка за контактуване и готовност за желано поведение и общи действия. Емоционалните

черти на личността са свързани с интересите и идеалите, с които тя живее и мотивира своите действия. Психоанализата, чрез изследването на вътрешните противоречия и преживявания на личността и стълкновенията ѝ с възприетите норми на живот и другите хора, поставя въпроса за „афективното“ пространство на конфликта, който е свързан с чувствата и преживяванията на личността. Поведенческите черти от психичния живот на личността се характеризират от волевите ѝ прояви при поставянето на целите за действие и ролята на съвестта не само при формирането, но и изпълнението им. Бихевиористичното изследване на интерперсоналните (*междудуличностни*) и междугруповите конфликти с прилагането на ситуационните подходи провеждат много експерименти, чрез които проучват поведенческите реакции на участниците в конфликтите и тяхната обусловеност от целите, които си поставят в една или друга ситуация.

Съвместното действие на интелектуалните, емоционалните и поведенческите черти на личността формират типа характер. Като прибавим ролята още на пазарната среда и плурализма на политическия живот от характерологична гледна точка, гражданите са с интровертни (*със загриженост за себе си и своите интереси*) или екстровертни (*с интерес да се грижат не само за себе си, но и за другите*) характери (Иванов, Иванов 2005: 223). По-често са конфликтите при общувате на граждани с противоположни характери. Именно от тази гледна точка заслужава внимание формулираният от М. Дойч „закон за социалните отношения“, според неговите изисквания „с поведението си отделният индивид предизвиква у другите поведение, аналогично на неговото.“ От това следва, че човек, който има нагласа за кооперативно поведение и действия в междудуличностното общуване, готовност за оказване на помощ и внушава доверие, то и неговите партньори ще са настроени към него по същия начин. Обаче конкурентните нагласи към другите хора предизвикват враждебност, лицемерие, недобронамереност и конфликтност. Според М. Дойч конфликтите са резултат от стълкновението на различни интереси (Иванов, Иванов 2005: 198).

За решаването на конфликтите, които възникват в училищната среда, възможните демократични подходи са два. Единият е диалогът между двете страни с помощта на трета неутрална страна, а това

най-често е училищният психолог. Разговорът се провежда при съблюдаване на равнопоставеността между страните и се търсят взаимоприемливи решения, основани преди всичко върху баланса на интересите, с крайна цел постигане на съгласие между тях. Другият подход е свързан с медиацията. И веднага възниква въпросът: имаме ли училищна медиация у нас?

За съжаление няма единна национална стратегия за налагане на училищната медиация повсеместно във всички училища на територията на България. Правят се отделни крачки в тази насока. Изключително активни в този процес са различни неправителствени организации, обучаващи психолози и учители в различни училища на територията на страната на училищна медиация. Тази дейност, уви, се осъществява посредством европейско финансиране и като приключат проектите, реализирането ѝ остава на добрата воля на обучените от нея участници. Известен оптимизъм дава новата регламентация в Закона за предучилищно и училищно образование и Наредбите към него, където е предоставена оперативна самостоятелност на директорите на всяко училище да определя суми от училищния бюджет за обучения и за медиации. Но тези текстове са единични и разпокъсани, даващи абстрактна представа за необходимостта и ползите от училищна медиация.

Медиацията в училищата цели да подкрепи учебната среда в случай на конфликти между ученици, учители, родители, да получат яснота за себе си и за взаимоотношенията си, като насърчи разрешаване на споровете по конструктивен начин и с това да допринесе за мотивацията им в учебния процес, за душевното им здраве и за тяхната лична удовлетвореност, че сами са намерили решение на проблема.

Медиацията решава конфликти, възникнали в училищна среда с помощта на училищен медиатор. Той помага на страните да проведат разговор и да постигнат договореност, която удовлетворява всяка от тях както поотделно, така и заедно. Медиаторът създава среда за разговор с цел страните да разберат истинските причини за случилото се.

Училищната медиация позволява на страните да договорят най-доброто и за двете страни, получавайки разбиране за собствената си позиция и позицията на другия. Тя подобрява средата на учене,

чрез подпомагането страните да стигнат до взаимно приемливо решение, което да удовлетворява техните интереси, като по този начин се избягва или намалява агресията в училищата, а също така се подобрява диалогът между учениците, учителите и родителите. Създава се един по-благоприятен учебен микроклимат. Положителният ефект от училищната медиация е създаване култура на добронравни отношения в училищната общност.

За постигане целите на училищната медиация при решаване на конфликтите в училищната среда много е важно медиаторът да познава добре характерологичните особености на учениците, защото обикновено те обуславят конфликтите между тях.

Конфликтите може да се мотивират от незнание и непознаване на ситуацията, в която са изпаднали двете спорещи страни за изход от тях. Много по-често основанията са на емоционална основа – сблъсък на индивидуални интереси и свързаните с тях виждания за личната им защита. Не по-малка роля и влияние като повод за конфликт може да окажат белите петна в нравственото възпитание и поведение на двете страни. Не бива да избягва от погледа и типът на формиращият се характер на спорещите ученици – интровертен или екстровертен. При всяка една от посочените ситуации медиаторът трябва да избере и подхода си за провеждане на медиацията. С други думи важен е професионализмът на медиатора, който да му дава самочувствие за решаване на конфликти от различно естество. Освен това, за да може успешно да общува със спорещите страни, особено необходими са уменията за вербална и невербална комуникация.

Медиационната процедура изисква определена култура на поведение и говорене на двете спорещи страни. От тях се изисква да са толерантни един към друг, да сдържат своите чувства и не проявяват агресивно поведение. С участието си в диалога те да търсят общото решение, а не желание за едностранно налагане на своето виждане.

Заклучение

Медиацията като процедура за решаване на конфликти има добро бъдеще, защото предоставя възможности на спорещите страни сами да изработят удовлетворяващо ги решение, което да бъде

основа за регулиране на тяхното бъдещо поведение. Освен това тя не се проточва във времето, а и от финансова гледна точка е по-изгодна.

За възприемането на медиацията като процедура за решаване на конфликти се изисква от българските граждани да имат определена култура на толерантни взаимоотношения и уважение към законите и добрите нрави.

Използвана литература:

1. Василев, Д. (1983). Към разбирането на психичната структура на човека. // Юбилеен сборник „20 години Великотърновски университет (1963-1983)“. Велико Търново.
Vasilev, D. (1983). Kam razbiraneto na psihichnata structura na choveka. // Ubileen sbornik „20 godini Velikotarnovski universitet (1963-1983/)“. Veliko Tarnovo.
2. Закон за медиацията. ДВ, №110, 2004 с последно изм. в ДВ, №17, 2019.
Zakon za mediatsiata. DV, №110, 2004 s posledno izm. v DV, №17, 2019 .
3. Иванов, С., Иванов, М. (2005). Социална психология и туристическо поведение. Шумен.
Ivanov, S., Ivanov, M. (2005). Sotsialna psihologia I turistichesko povedenie. Shumen.
4. Иванов, С., Иванов, М. (2006). Социална психология. Шумен.
Ivanov, S., Ivanov, M. (2006). Sotsialna psihologia. Shumen.
5. Манев, М. (2004). Медиацията и гражданския процес. София.
Manev, M. (2004). Mediatsiata I grazdanskia proces. Sofia.

За контакти:

Докторант Никола Живков
Докторант Мариета Живкова
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
nzhivkov1992@gmail.com
marietaz1992@abv.bg

ПРИЛОЖЕНИЕ НА МЕТОДИТЕ НА МЕДИАЦИЯТА – ОТ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ ДО ПАЗАРА НА ТРУДА

Доц. д-р Андрияна Андреева
Икономически университет – Варна

APPLICATION OF MEDIATION METHODS – FROM HIGHER EDUCATION TO THE LABOR MARKET

Assoc. Prof. Andriyana Andreeva, PhD
University of Economics – Varna

Резюме: В доклада се изследва и обосновава взаимовръзката медиация–висше образование–пазар на труда. Авторът представя по-широко разбиране на понятието медиация, надхвърлящо законовата дефиниция на Закона за медиацията, което обезпечава потребността от създаването на един нов модел на медиация в университета. Идеята на академичната медиация е за включването ѝ като метод за разрешаване на спорове в обучението в ОКС „професионален бакалавър“, „бакалавър“ и „магистър“ в различните специалности с цел създаването на нова култура на комуникация, надграждане на знания, умения и компетенции и успешно реализиране на обучаваните лица на пазара на труда. В заключение се правят изводи, касаещи приложението на медиацията в сферата на висшето образование и се отправят препоръки

Ключови думи: образование, медиация, висши училища, пазар на труда, трудови правоотношения, трудови спорове

Abstract: The report examines and substantiates the interrelation between mediation – higher education – labour market. The author presents a broader understanding of the concept of mediation, going beyond the legal definition of the Mediation Act, which provides the need to create a new model of mediation in the university. The idea of academic mediation is to include it as a method for dispute resolution in the education in “professional bachelor”, “bachelor” and “master” degree in the different

programs in order to create a new culture of communication, upgrade of knowledge, skills and competencies and successful realization of the students on the labour market. In conclusion conclusions are made, concerning the application of the mediation in the sphere of the higher education and recommendations are made.

Key words: *education, mediation, higher schools, labour market, employment relationship, employment disputes*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.14>

Въведение

Медиацията в България е нормативно регламентирана в националното законодателство, като вътрешните източници задават както законовата дефиниция на понятието, така и изискванията към медиаторите, респективно стандартите за тяхното обучение и етичните правила за поведение.⁹⁹

Традиционно разбирането за медиацията в България съответства на легалната дефиниция и тя се възприема като извънсъдебен способ за разрешаване на спорове, възникващи в различните обществени сфери. Това е положително и отразява настъпилите обществени промени, които изискват да се реагира на конфликтите не само с традиционните способи за защита на нарушени права, но да се търси и алтернатива. Именно това предизвиква интереса към медиацията, която се явява не само правен, но и социален институт с голям потенциал. Същевременно обаче за успешното прилагане на медиацията в българското общество е потребна една по-широка дейност, променяща стереотипа на мислене и поведение на членовете на обществото. Изграждането на културата на общуване, която включва и припознава медиацията като успешен и печеливш метод за уреждане на спорове, следва да се възпитава и тук е ролята на образователните

---

⁹⁹ Източниците на национално ниво обхващат: Закон за медиацията (обн. ДВ, бр. 110 от 17.12.2004 г.), Стандарти за обучение на медиатора, Процедурни и етични правила за поведение на медиатора, Наредба №2 от 15.03.2007 г. за условията и реда за одобряване на организациите, които обучават медиатори; за изискванията за обучение на медиатори; за реда за вписване, отписване и заличаване на медиатори от Единния регистър на медиаторите и за процедурните и етични правила за поведение на медиатора (обн. ДВ, бр. 26 от 27 Март 2007 г.).

институции.

Тематиката за медиацията в образованието е била обект на научни дебати и е изследвана в националната доктрина от различни аспекти. Като пример за навлизането ѝ в сферата на висшето образование може да се даде изграждането на първия в страната Университетски център по медиация в Икономически университет – Варна, който вече успешно функционира една година и поставя началото на модел, който тепърва следва да се популяризира и разгръща на национално ниво.

Същевременно обаче това не изчерпва проблематиката за медиацията в образованието, защото, освен създаването на ефективна структура във висшите училища за извънсъдебно разрешаване на спорове, медиацията може да бъде включена и в образователния процес.

Българското висше образование е подвластно на актуалните тенденции както в международните образователни потребности, така и на динамиката на пазара на труда.

В контекста на това **актуалността на поставения въпрос** е безспорна.

Цел на настоящата разработка е да се изследва и представи взаимовръзката медиация–висше образование–пазар на труда. В доклада се дава по-широко разбиране на понятието „медиация“, надхвърлящо законовата дефиниция на Закона за медиацията и обезпечаващо потребността от създаването на един нов модел за включване на методите на медиация в обучението в ОКС „професионален бакалавър“, „бакалавър“ и „магистър“ в различните специалности с цел създаване на нова култура на комуникация и успешно включване на обучаваните лица на пазара на труда. В заключение се правят изводи, касаещи приложението на медиацията в сферата на висшето образование и се отправят препоръки.

Докладът съчетава **комплексни изследователски методи**, ползвани в правната доктрина, като нормативен, сравнителноправен, индукция и дедукция. Материалът е съобразен с националното законодателство към 30 април 2021 г.

Изложение

За нуждите на настоящия доклад и възприемането на понятието в широк смисъл терминът „медиация“ ще бъде представен посредством :

- Етимологичното значение на понятието, а именно от латински *medius* – „среден“, респективно *mediare* – „посредник“ (Пеев, 2019). Това значение дава възможност за представяне на широко тълкуване на медиацията в няколко посоки – от една страна, като създаване на среда за общуване, а от друга страна, за ролята на медиатора в нея като лице, опосредничаващо отношенията между лица в конфликт.

- Нормативно определение за медиация и медиатор се съдържа в актове на европейско и на национално ниво. В Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент се съдържат дефиниции както за медиация, така и за медиатор. Медиацията е определена като процедура, при която две или повече спорещи страни се опитват сами, на доброволни начала, да постигнат споразумение за разрешаване на спора между тях с помощта на медиатор – чл.3а. За медиатор дефиницията определя – трето лице, което осъществява медиация по ефективен, безпристрастен и компетентен начин, независимо от наименованието или професията на това лице в съответната държава членка и от начина, по който третото лице е посочено или от него е поискано да осъществи медиацията – чл.3б.

- На национално ниво всяка държава членка определя както медиацията, така и медиатора по начин, съответстващ на европейската дефиниция и отразяващ националните специфики.

Можем да направим извод, че медиацията като понятие може да бъде представена в тесен и широк смисъл. В тесен смисъл тя се базира на определението на ЗМ, докато в широк смисъл обхваща приложението на методите в различните обществени сфери по начин, съответстващ на тяхната специфика.

За правилното разбиране и ефективно приложение на медиацията в тесен смисъл като процедура за уреждане на спор е важно тя да бъде възприемана не само от нейната строго нормативна страна като правен институт, а да се изследва и познава и нейната социална

страна. Именно тя отчита социалната същност на конфликта, който стои в основата на спора и съответно се явява предмет на уреждане в процедурата. Човешкото общуване преминава през различни състояния, но неизменна и естествена част от социума са конфликтите. Тяхното отричане не само не е полезно, но то води до ескалиране. Именно поради това познаването на конфликта, както и изграждането на среда, на култура на общуване, на модел на поведение е успешна стъпка за преминаване през различните образователни нива и надграждане на познания за методите на медиацията до нови на тяхното естествено ползване, както при конфликтна ситуация, така и в ежедневието и в професионалната реализация с цел по-добри резултати.

В настоящото изложение акцент се поставя не на традиционното разбиране за медиацията като алтернативен метод за разрешаване на конфликти, а като част от обучителния процес, насочен към изграждане на знания, умения и компетентности у обучаваните лица.

Мисията на образованието се свързва с придобиването на определен набор от знания и умения, които да поставят основата за последващо кариерно развитие на всеки човек (Blagoycheva 2020: 61). Образователният процес се характеризира със специфики, съответстващи на образователните нива, целите, които се поставят, и респективно обучаваните лица. В този смисъл едни са конфликтите, които възникват в предучилищното, други – в училищното и трети – в университетското образование. Но колкото и да са различни, те имат и общи черти, произтичащи от това, че комуникацията се развива в образователни институции, взаимодействията са в основата си подчинени на идеята да се възпитава и създава у обучаваните една култура на общуване, годна да ги реализира успешно в обществото и в бъдещия им професионален живот. Можем да се съгласим с изказани в доктрината становища, че образователният процес включва групово взаимодействие на хора, обединени в едно пространство и участващи в различни видове съвместни дейности. В образователната система институциите осъществяват не само първична професионална социализация, но и межкултурна комуникация. В хода на това взаимодействие възникват голям брой конфликтни ситуации, които образователните институции се стремят да разрешат по различни начини

(Рогочая, 2017).

Без значение на образователната институция, в която се осъществява процесът, всеки конфликт може да причини вреди, изразяващи се в намаляване на качеството на образователната услуга, ако не бъде своевременно и конструктивно овладян.

В сферата на висшето образование медиацията може да се приложи не само за ефективно овладяване на конфликти. В академична среда следва да се обследва и потребността от стимулиране на колективния интерес, работа в екип, изграждане на култура на бизнес взаимодействие. Именно овладяването на методите на медиацията ще даде възможност не само да се разрешат съществуващи противоречия, но да се създаде една възстановителна практика, която да позволи да се поддържат конструктивни отношения между конфликтните страни.

Както е известно от управленската литература, обикновено между различните заинтересовани страни от дейността на организациите, вкл. на висшите училища, се очаква да има противоречия между техните интереси вместо консенсус (Serafimova 2017: 97). Поради това е полезно да се прилагат колкото се може повече средства за балансиране между противоречащите интереси на стейкхолдърите на висшите училища, едно от които е медиацията.

Медиацията е надхвърлила националните граници на една страна и успешно се прилага в целия свят, като следва етническите и културните особености на съответното население. Същевременно тя демонстрира значими резултати в различни обществени сфери. Особено забележима характеристика на метода е „овластяване“ – овластяването или връщането към страните на сила и влияние върху решаването на значими за тях въпроси и проблеми, както лични, така и социални, които са значими за тях от гледна точка на възгледи за лично благосъстояние или се възприемат от тях като значими въз основа на отговорната, а не безразлична гражданска позиция.

Целта на образователната система е да осигури правото на образование. Критерият за ефективност на такава система е нивото на образование на гражданите, тяхното възпитание и обучение. Съдържанието на образованието е един от факторите на икономическия и социалния прогрес на обществото и трябва да бъде насочено към:

- осигуряване на самоопределение на индивида, създаване на условия за неговата самореализация;
- развитие на гражданското общество;
- укрепване и подобряване на върховенството на закона.

Съвременното общество се нуждае от способността на хората да взаимодействат конструктивно. За това е необходимо да се развие социална интелигентност, манталитет на сътрудничество, социално партньорство. (Коблева, 2017).

Висшето образование в неговите ОКС е насочено към изграждането на професионалисти в различни професионални направления. Медиацията и медиаторите не са свързани с конфликти в точно определена сфера, респективно не изискват точно определено образование от лицето, осъществяващо процедурата между спорещите страни. В този смисъл методите на медиацията могат да послужат за успешната професионална реализация във всяка една професия.

От една страна, встъпването в трудово правоотношение и стартирането на професионалния път изисква от страните работодател и работник да постигнат съгласие за предоставянето на работната сила. Това е първият момент, в който работникът или служителът следва да ползва методите на медиацията за представянето си по най-успешния начин.

Медиацията може да се ползва за надграждане на обучението при юристи и всички, работещи в сферата на управлението, администрацията, икономиката и мн. др.

Използването на методите на медиацията в образованието ще допринесе за предотвратяване на спорове или тяхното ранно разрешаване в начален стадий. Това има както икономическа страна за спестяване на средства на страните, така и организационна – за повишаване на ефективността на работния процес в съответното предприятие, учреждение или организация. Очаквана последица е и ефективност в работата на съда с оглед на облекчаване на работата на системата.

Същевременно не по-малко значим е ефектът, свързан със запазване на нормалното човешко общуване, при което уреждането на конфликт по един доброволен начин запазва както нормалната комуникация в работна, семейна, бизнес среда, така и повишава отговор-

ността у лицата и тяхното правосъзнание.

Висшите училища в България разполагат с известна самостоятелност, а образователният процес е подчинен на принципа на академичната автономия (Димитрова, 2016) (Димитрова, Форми и граници на академичната автономия, 2017). Медиацията е един от социалните инструменти за извънсъдебно разрешаване на спорове, включително и интегриране на ролята и значимостта на медиацията чрез дейността на медиатора и в други области, като образователна медиация, здравна медиация, културна медиация, гражданска медиация и т.н.¹⁰⁰

Медиацията в образователната сфера се нуждае, на първо място, от познаване и приемане от субектите в рамките на определена сфера и на второ място – от уредбата на нормативно ниво – закони и подзаконови нормативни актове. Именно изграждането на добра национална нормативна база ще предостави рамката, в която висшите училища биха могли да детайлизират уредбата съобразно спецификата си в своята вътрешна уредба.

Заклучение

Академичната среда в българските висши училища е не само образователно пространство за осъществяване на обучение в различните ОКС. Тя се явява и среда за взаимодействие между академичен състав – обучавани лица – бизнес и публични партньори. В тази симбиоза на комуникация и процес на натрупване на знания, умения и компетентности изключително ползотворно може да бъде включена медиацията. От една страна, като обучение с оглед създаване на умения у студентите и докторантите за конструктивно решаване на спорове. От друга страна, адаптиране към новите потребности на пазара на труда и по-лесна комуникация и добро представяне в бъдещата професионална реализация.

В резултат на проведеното изследване могат да се направят някои изводи, касаещи взаимовръзката медиация–висше образование–пазар на труда.

На първо място, медиацията в България все още е в процес на

---

¹⁰⁰ <https://epale.ec.europa.eu/bg/blog/obrazovatelna-mediaciya-v-blgariya-sshchnost-i-znachenie-v-socio-kulturen-i-obrazovaten>.

развитие и потребност от утвърждаване на методите за извънсъдебно разрешаване на спорове. Въпреки наличието на нормативна уредба на национално ниво липсва ефективност в приложението на нормите и в този смисъл се проявява потребност от включването на образователните институции с оглед създаването на добра основа за правилното разбиране на понятието за в бъдеще.

На второ място, на този етап в националните източници липсва изрична нормативна уредба за приложението на медиацията в образованието, което е предпоставка за различни тълкувания и не благоприятства създаването на единен модел в образователните институции в страната. В сферата на висшето образование, предвид принципа на академична автономия, медиацията може да бъде въведена при осъзнаване на ползите от нейното приложение в академични среди, а именно като метод за доброволно и извънсъдебно уреждане на спорове, като дисциплина в различните ОКС.

На трето място, университетите и съответно българското висше образование е сферата, в която медиацията може не само да създаде балансирана среда за обучение, но и да предпостави прилагането на успешните медиаторски методи в бъдещата професионална работа на обучаваните лица.

Развитието на медиацията в България следва да се основава на различните аспекти в нейното приложение. В тази посока най-важните области, в които тя следва да се прилага, са – в правната сфера, в икономическите дейности, в социалната сфера, в областта на договарянето, в различните образователни степени.

Използвана литература

1. Димитрова, Д. (2016). Исторически традиции и тенденции за развитие на академичната автономия. // Известия на Съюза на учените Варна, Серия „Хуманитарни науки“, с. 63-69.
Dimitrova, D. (2016). Istoricheski traditsii i tendentsii za razvitie na akademichnata avtonomiya. // Izvestiya na Sayuza na uchenite - Varna, Seriya "Humanitarni nauki", 2016, №1, pp. 63 - 69.
2. Димитрова, Д. (2017). Форми и граници на академичната автономия. // VIII международна научна конференция

„Икономиката в променящия се свят – национални, регионални и глобални измерения (ИПС-2017)“, Варна: Наука и икономика, с. 407-417.

Dimitrova, D., (2017). Formi i granitsi na akademichnata avtonomiya. // VIII mezhhdunarodna nauchna konferentsiya „Ikonomikata v promenyashtiya se svyat – natsionalni, regionalni i globalni izmereniya (IPS-2017)“, Varna: Nauka i ikonomika, №1, pp. 407-417.

3. Коблева, М. (2017). Восстановительная медиация в системе среднего профессионального обучения (на базе колледжей). // Медиация: теория, практика, перспективы развития. Сборник тезисов участников научно-практической конференции, с. 83-89. Москва.

Kobleva, M. (2017). Vosstanovitelynaya mediatsiya v sisteme srednego professionalynogo obucheniya (na baze kolledzhey). // Mediatsiya: teoriya, praktika, perspektivi razvitiya. Sbornik tezisov uchastnikov nauchno-prakticheskoy konferentsii, s. 83-89. Moskva

4. Пеев, П. (2019). Медиацията в училище - метод за ненасилствена комуникация и решаване на конфликти. // Студентски алманах, с. 14-18.

Peev, P. (2019). Mediatsiyata v uchilishte-metod za nenasilstvena komunikatsiya i reshavane na konflikti. // Studentski almanah, s. 14-18.

5. Рогочая, Г. П. (2017). Возможности медиации как практики построения межкультурного диалога на Северном Кавказе. // Медиация: теория, практика, перспективы развития. Сборник тезисов участников науно-практической конференции. Москва.

Rogochaya, G. P. (2017). Vozmozhnosti mediatsii kak praktiki postroeniya mezhkulyturnogo dialoga na Severnom Kavkaze. // Mediatsiya: teoriya, praktika, perspektivi razvitiya. Sbornik tezisov uchastnikov nauno-prakticheskoy konferentsii. Moskva.

6. Blagoycheva, H. (2020). The Social Responsibility of Business Regarding Education. // Izvestia Journal of the Union of Scientists - Varna. Economic Sciences Series, №9(2), pp. 60-67.

7. Serafimova, D. (2017). CSR Disclosure in Large Bulgarian Companies. // International Conference on Marketing and Business

Development Journal, Bucharest: The Bucharest University of Economic Studies Publ. House. Vol III, №1/, pp. 97-106.

За контакти:

Доц. д-р Андрияна Аднреева
Икономически университет – Варна
a.andreeva@ue-varna.bg

МОДЕЛ ЗА ВЪВЕЖДАНЕ НА МЕДИАЦИЯТА В ПРЕДУЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Лиляна Савова

*Магистър „Право“, Магистър „Здравен мениджмънт“,
Докторант към БАН, сертифициран медиатор и обучител
по медиация*

*Председател на УС на Институт „Итера“,
Председател на УС на Камара на медиаторите в България*

MODEL FOR INTRODUCTION OF MEDIATION IN PRE EDUCATION

Lilyana Savova

*Master of Law, Master of Health Management, PhD student
at Bulgarian Academy of Sciences, certified mediator,
certified mediator trainer*

Itera Institute, Chamber of mediators in Bulgaria

Резюме: Разработката представя иновативен модел за въвеждане и прилагане на медиацията в сферата на предучилищното образование. Моделът е част от първият комплексен опит за прилагане на медиацията в образованието в България. Към настоящия момент по модела на Институт „Итера“ се създават центрове по медиация в образователните институции и университетите в България. Моделът съчетава необходимите комплексни знания и умения за прилагане на медиацията в областта на образованието като обществена сфера със специфичните особености при нейното функциониране, като се отчитат и законовите изисквания, свързани с функционирането на медиацията в България.

Ключови думи: *медиация, медиатор, образование, детска градина, конфликт.*

Abstract: The model of Institute Itera combines the necessary complex knowledge and skills for the application of mediation in the field of pre

education as a public sphere with the specific features of its functioning, taking into account the legal requirements related to the functioning of mediation in Bulgaria.

Key words: *mediation, mediator, education, kindergarden, conflict.*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.15>

Въведение

Необходимостта от прилагане на високоефективен подход за управление на конфликти и развиване на емоционалната компетентност в предучилищното образование е все по-належаща. Предучилищното образование е първият, начален етап на взаимодействие в една нова различна и динамична среда, която поражда отношения между различни субекти, с различна степен на интензивност и въздействие. Следва да се отчита и че образованието като специфична обществена сфера се реализира посредством различни механизми и на различни йерархични нива. Като една от най-значимите обществени сфери изпълнява и значима социална функция.

Настоящата разработка ще представи въвеждането на медиацията като високоефективен подход за разрешаване на конфликти, като се отчете спецификата на предучилищното образование и основните задачи, които са поставени пред него.

В предучилищното образование освен основните задачи, поставени пред образованието като цяло, е и развиването на базови умения за общуване и емоционална компетентност при децата. Това предполага специализиран подход, най-вече свързан с работата с деца и естественото въвеждане на концепцията за управление на конфликти. Трябва да се отчита и спецификата на възрастта и особеностите в развитието при децата.

При разработването на комплексна система следва да се търси решение за разрешаване на конфликти на всички нива, като например: дете–дете, дете–учител, учител–учител, учител–родител, родител–родител (в контекста на конфликти, свързани с дейности в предучилищна образователна институция), учител–директор, родител–директор и др. Разглеждайки различните нива на възникване на конфликти и вземайки предвид спецификата им, следва да се предложи

единен и комплексен подход, съобразен с ролите на участниците, който да бъде прилаган, гарантирайки общ стандарт и висока ефективност.

Разделяме целите на една такава система в три основни процеса – превенция, управление и разрешаване.

Разработването на такава система предполага съчетаването на комплексни и задълбочени знания и умения в няколко насоки – умения за водене на преговори, управление на конфликти, знания върху законовата рамка на медиацията, задълбочено познаване на образованието като обществена сфера със специфичните особености при нейното функциониране, психологическите аспекти, свързани с управлението на конфликти и взимането на решения в условия на конфликт.

Изложение

Прилагането на медиацията като високоефективен подход за разрешаване на конфликти в предучилищното образование предполага последователни действия в няколко етапа (стандарт при прилагане на модела). Етапите са предложени в своята логическа последователност и са изследвани като въздействие по научен и емпиричен път на ниво училищно образование и университет – Институт „Итера“ реализира проекта „Академия миротворци – за образование без агресия“ в 20 пилотни училища в област Варна. В следствие адаптиран за висшите училища, моделът беше приложен при създаването на първият университетски център по медиация в България – към Икономически университет – Варна.

Етап 1

Провеждане на информационни кампании – целта е да се обхванат работещите в сферата на предучилищното образование педагогически специалисти, представители на институции, свързани с предучилищното образование в България, родителите и децата.

Провеждането на информационни кампании следва да се базира на утвърдени и работещи рекламни и маркетингови канали, като през последните две години все по-налагащ се подход е ползването на дигитална среда за популяризиране на информация, събития, включи-

телно и при провеждане на срещи.

- Провеждане на събития, свързани с популяризиране на медиацията, както и начина на прилагането ѝ в предучилищното образование. Важно за таргетираните аудитории е да имат възможност да отправят въпроси и да получават отговори от компетентни лица, свързани с медиацията (сертифицирани медиатори) и придобили допълнителна специализация „Медиация в образованието“. Това може да бъде постигнато чрез провеждане на различни целеви събития, като информационни срещи, дни на отворените врати и др. Информационните кампании следва да се провеждат, като се използват точни и ясни послания, насочени към всяка една от целевите групи. Целта е повишаване на информираността относно медиацията, както и възможностите, които процедурата предоставя.

В предоставената информация следва да се съдържа яснота относно правната рамка на медиацията в България. Обстоятелството, че дейностите, свързани с медиацията са под управлението на Министерството на правосъдието, че процедурата е правно регламентирана, има своите правила на провеждане и може да предостави работещ алгоритъм за разрешаване на конфликти в защитена среда. Особен акцент трябва да се поставя над принципите на медиацията – доброволност, равнопоставеност, неутралност, безпристрастност и поверителност.

Друг важен акцент при провеждане на информационните кампании е, че медиацията, която се прилага в образованието, е безвъзмездна, организира се съобразно решението на ръководителя на конкретното учебно заведение и се провежда от сертифицирани медиатори – доброволци, на база приет правилник за дейността на центъра по медиация.

На родителите следва да се обърне внимание на това, че при провеждане на медиацията в детската градина децата ще бъдат обучавани в основни комуникативни умения, с което се подпомага развитието на емоционална компетентност, която дава възможност за справяне с конфликти на различни нива и в следващите етапи на образование.

По време на информационните срещи следва да се предоставя информация и относно това какво е медиация, какви са нейните въз-

можности и предимства, който може да бъде медиатор, как протича процедурата, спецификите на медиацията в образованието.

- Друг информационен ресурс е разполагане и разпространение на информационни материали, които да информират относно: процедурата по медиация, възможностите за ползването ѝ, към кого могат да се обърнат за разрешаване на спор чрез методите на медиацията, какъв е процесът за работа с деца в предучилищна възраст и др. Такива материали могат да бъдат: плакати, разположени на територията на учебното заведение, флаери, дипляни и др.

- Дигитални канали – социални мрежи, видео ресурси, приложения, др.

- Ползване на медийни канали и партньорства за популяризиране на ползите от медиацията.

Етап 2

Подготовка и обучение на сертифицирани медиатори в образователните институции – директори и зам.-директори, педагогически специалисти, ресурсни учители, психолози и др. специалисти. Допустимо е и обучаването на родители, които могат да участват в разрешаването на определени спорове като доброволци.

Преминаване на сертифицираните медиатори през надграждащо обучение „Медиация в образованието“, в което се разглежда подробно законовата рамка на медиацията в образованието, специфики на споровете в тази обществена сфера, специализирани техники на медиатора, процедурата за създаване на център по медиация в учебното заведение. В рамките на това обучение се представя и подробно моделът за въвеждане на медиацията в предучилищното образование на Институт „Итера“, както и необходимите документи и процеси при управлението на центровете по медиация. В рамките на обучението се представят и специализираните авторски ресурси, свързани с управлението на конфликти между деца.

Етап 3

Прилагане на ефективен модел за въвеждане на медиацията в предучилищното образование

Моделът за въвеждане на медиацията следва да предоставя пълна информация и документи относно всички процеси, свързани с прилагане на медиацията в предучилищното образование. При

определяне на правилата и процедурата за насочване към медиация следва да се отчита правото на страните да изберат медиатора, който да води процедурата им по медиация – сам или в условия на ко-медиация (с изключение на конфликтите между деца, които се решават по различен механизъм, представен по-долу). В този смисъл е необходимо поддържането на регистър на специалистите, обучавани в специализирана медиация „Медиация в образованието“. Регистърът може да бъде както за специалистите, които работят на територията на даденото учебно заведение, така и на териториален принцип – град, област, като се запази основният критерий, а именно – тясната специализация. Моделът следва да дава решение и на процесите, свързани с децата, и начина, по който се обучават предвид спецификата на възрастта.

Етап 4

Актуализиране на вътрешните правила за работа на учебните заведения, в които да се предвидят възможности за провеждане на процедура по медиация при определени видове спорове, които са подходящи за медиация, както и процедурата за препращане към медиация. Възможно е приемането на отделен правилник за дейността на центъра по медиация или допълване на действащия правилник на образователната институция с правилата, свързани с начина на функциониране на центъра по медиация.

Етап 5

Определяне на координатори към центровете по медиация – координаторите следва да са сертифицирани медиатори, вписани в единния регистър на медиаторите към министъра на правосъдието и да са преминали обучение „Медиация в образованието“ и обучение за координатори към центровете по медиация в образователните институции.

Избирането на координатори в образователните институции, в рамките на които се провежда програма за медиация, следва да се основава на предварително определени обективни критерии.

Общи правила за заявяване на медиация или препращане на случай към центъра по медиация

- В случай че спорът е възникнал между деца, се прилага специализиран подход съобразен с възрастовите особености под наблюдение

нието на присъстващия педагогически специалист. Методиката, разработена от Институт „Итера“, е под формата на игра, за която се ползват специализирани авторски ресурси.

- В случай че спорът е възникнал между възрастни в рамките на дейността на образователната институция, казусът се изпраща за разрешаване чрез методите на медиацията към координатора/ите в учебното заведение.

- Координатора/ите в кратки срокове (обичайно до 3 дни от постъпване на случая) преценяват дали разглежданият казус е подходящ за разрешаване чрез методите на медиацията, след което уведомяват страните за това.

- Страните избират по своя преценка медиатор от списъка на медиаторите, одобрени в рамките на програмата от конкретното учебно заведение по зададени обективни критерии, които следва да отговарят на условията, определени във вътрешен правилник, приет от учебното заведение.

За да се прилага медиация в предучилищното образование при спорове между деца, се изисква изричното съгласие на родителите, за което подписват декларация по образец.

Координаторът, съдействал за организацията на процедурата, **не** може да участва в избора на медиатор.

Медиатори в програма за медиация в учебните заведения

- Медиаторите и центровете за медиация, които предоставят услуги в рамките на Програмата за медиация в учебните заведения, следва да отговарят на следните изисквания:

- да са преминали сертифициращо обучение за медиатори;
- да са преминали надграждащо специализирано обучение по „Медиация в образованието“;
- работят в екип с поне двама колеги медиатори.

- Медиаторите могат да заявят желанието си за участие в Програмата за медиация в учебните заведения, като подадат заявление за кандидатстване по образец до учебното заведение, което провежда Програмата за медиация. С подаването на заявление медиаторите се съгласяват да участват в програмата безвъзмездно и да осъществяват дейността съгласно Правилника на центъра и стандартите за провеждане на медиация, като се стремят да осигурят възможно най-високо

качество на процедурата при спазване на принципите за неутралност, безпристрастност, поверителност, доброволност и равнопоставеност.

- В случай на оплакване във връзка с проведена медиация, след проверяване на случая и изслушване на медиатора съгласно настоящите правила, на медиатора може да бъде предложено провеждането на медиация в ко-медиация за определен период от време, временно замразяване на дейността му по програмата за определен срок или друга подходяща мярка.

- Участието на медиаторите/центровете по медиация в програмата се прекратява временно или окончателно по тяхно искане, при изтичане на срока, за който са избрани, ако има такъв, или в случай на сериозно нарушение на Правилника на центъра по медиация – след проведено проучване и лично изслушване на медиатора и след решение на директора на учебното заведение.

Управление и организация на програмата за медиация в учебните заведения

- Програма за медиация в учебните заведения се управлява от директора на учебното заведение и/или определен от него екип, който взема решенията, свързани с функционирането на програмата.

- Координаторът към програмата изпълнява текущите задачи във връзка с работата на програмата за медиация, възложени му от директора на учебното заведение или определения от него екип.

- По преценка на директора на учебното заведение работата на програмата за медиация може да бъде подпомагана от съвет за медиация с участието на медиатори, адвокати и представители на институции, който да има консултативна функция и да дава предложения за подобряване на дейността на програмата.

- За работата на програмата се събира статистика, която се анализира ежегодно.

- Въз основа на статистиката, събраните анкети/обратни връзки за проведените медиации се приема план за работата на Програмата за медиация в учебните заведения за следващата календарна година.

Заклучение

В заключение може да се обобщи, че медиацията като високоефективен подход за разрешаване на спорове може да намери своето приложение и в предучилищното образование, като тук ще се прояви и един допълнителен социален ефект – ще се създадат условия за развиване на емоционалната компетентност при децата, съобразен с техните възрастови особености, създавайки условия за формирането на здрави личности. За да се въведе медиацията в детската градина, е необходимо да се приложи утвърден модел, който гарантира законосъобразното и ефективното протичане на процедурата, съчетаващ знанията, свързани с медиацията и познаване на образованието като обществена сфера със специфичните особености при нейното функциониране.

За контакти:

Лиляна Савова

Магистър „Право“, Магистър „Здравен мениджмънт“,

Докторант към БАН,

сертифициран медиатор и обучител по медиация

Институт „Итера“, Камара на медиаторите в България,

lsavova@itera.bg

КОНЦЕПЦИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ЕМОЦИОНАЛНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ И УМЕНИЯ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА КОНФЛИКТИ ЧРЕЗ МЕТОДИТЕ НА МЕДИАЦИЯТА ВЪВ ВЪЗРАСТТА 3-7 ГОДИНИ

Венета Иванова

***Магистър „Психологично консултиране“, следдипломна специализация „Организационно консултиране и диагностика“, докторант към МУ Варна „Проф. д-р Параскев Стоянов“
Член на УС на Камарата на медиаторите в България***

CONCEPT FOR DEVELOPMENT OF EMOTIONAL COMPETENCES AND CONFLICT MANAGEMENT SKILLS THROUGH MEDIATION METHODS AT THE AGE OF 3-7 YEARS

Veneta Ivanova

***Master of Psychological Counseling, Postgraduate specialization "Organizational counseling and diagnostics", PhD student at the Medical University of Varna "Prof. Dr. Paraskev Stoyanov
Board member of the Chamber of Mediators in Bulgaria***

Резюме: Настоящият доклад разглежда концепцията за развитие на емоционални компетентности във възрастта 3-7 години, която е в основата на иновативен за България модел за управление на конфликти в детската градина.

Изводите поставят като актуален и важен въпросът за разликата между емоционалната интелигентност и емоционалната компетентност и по какъв начин те са интегрирани в образователната методика на предучилищното образование към настоящия момент.

Ключови думи: *медиация в детската градина, превенция на конфликти в ранно детско развитие, развитие на емоционални компетентности.*

Abstract: This report examines the concept of developing emotional competencies at the age of 3 - 7 years, which is the basis of an innovative for Bulgaria model for conflict management in preschools.

The conclusions raise as relevant and important the question of the difference between emotional intelligence and emotional competence and how they are integrated into the educational methodology of preschool education at the moment.

Key words: *mediation in preschool, prevention of conflicts in early childhood development, development of emotional competencies.*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.16>

Въведение

Конфликтите между връстници в предучилищна възраст са позната форма на социално взаимодействие и децата често се опитват да ги разрешават сами, съобразно собствените си ресурси, без намесата на възрастен (Shantz 1987). Според Rizzo (1992) конфликтите с връстници дават възможност на децата да развиват взаимоотношенията помежду си. Тези конфликти представляват тип ежедневна социална ситуация със значителен ефект върху развитието на социалната и емоционалната компетентност (Dunn, Slomkowski 1992). Формирането на умения за управление на конфликти са свързани със създаването и поддържането на приятелства (Gottman 1983; Rose, Asher 1999), успешно взаимодействие в група от връстници (Putallaz, Sheppard 1992) и възможност да разбираш другия (Dunn, Slomkowski 1992; Кац, Kramer, Gottman 1992). Също така е свързано с развитието на способността да разбираш и задоволяваш собствените си потребности, без да накарняваш тези на другия (Killen, Nucci 1999).

Разработването и прилагането на подходящи и просоциални стратегии за управление на конфликти са от изключителна важност за детското развитие. Заучаването на неподходящи стратегии за справяне от децата води до трайни нарушения, като трудности при общуване с връстниците, предизвиква агресия, виктимизация и отхвърляне от страна на групата. (Perry, Perry, Kennedy 1992).

Изложение

През последните години темата за емоционалната интелигентност е една от най-анализираните концепции в социалните науки и все по-често е обект на различни нововъведения в контекста на детското развитие. Въпреки че повечето проучвания популяризират предимствата на емоционална интелигентност, те често остават липсващи парчета от пъзела и възникват въпросите за конкретното приложение, където се появява концепцията за емоционална компетентност. Връзката между тези две концепции е симбиотична – емоционалната интелигентност е предпоставката, която формира основата за развиване на емоционалната компетентност. В този смисъл компетентността се разглежда като приложение на интелигентността, т.е. тя е интелигентност, разглеждана в нейния прагматичен аспект. Компетентността е съвкупност от знания, умения, способности и личностни характеристики, които се формират и прилагат, за да се постигнат желаните резултати. Тя може да се формира и усъвършенства, т.е. чрез нея могат да се компенсират дефицитите у индивида. Емоционалната компетентност е способност да се разбират собствените чувства, чувствата на другите, да се проявява съпричастност. Тя е ключова компетентност в детското развитие и винаги се формира съобразно възрастовите особености.

Деца постепенно придобиват умения за ефективно справяне със собствените емоции и с емоциите на тези, с които общуват. В предучилищния етап на детско развитие се изграждат емоционални предпочитания, които по-късно прерастват в стереотипи, определящи цялостното поведение. Ето защо изключително благоприятен за формирането на емоционална компетентност е периодът на предучилищна и начална училищна възраст.

При разглеждане същността на емоционалната компетентност би могло да се обобщи, че тя не означава преднамерено заучаване на правила на поведение, а формиране на умения за разбиране на чувствата, за приемане на позициите на другия, за изграждане на самоконтрол, за познаване на позитивни и негативни емоционални състояния. Емоционалната компетентност има пряко отношение към проявите в поведението на индивида, към взаимоотношенията му с

представителите на заобикалящата го среда (семейство, приятели, училище); към нагласите за действие в конкретни ситуации.

Важно е да се каже, че към настоящия момент в науката все още няма ясна разделителна граница между емоционалната интелигентност и емоционалната компетентност, ето защо често определени понятия се припокриват до голяма степен. Разработвайки настоящия модел за прилагане на медиацията в детската градина, достигнахме до формирането на два етапа, като при първия полагаме основите на емоционалната интелигентност, а при втория започваме работа по въвеждане на компетентности и конкретни умения. Иначе казано, във възрастта 3-5 г децата се учат да разпознават своите емоции, да имат отговор на въпроса „Какво е да си гневен“ и да могат да го назовават, когато изпитват тази емоция. На следващия етап, във възрастта 5-6 години, се търсят отговори на други въпроси като „Какво да правя с гнева си“. Тук вече започва формирането на конкретни компетентности – здравословни стратегии за справяне и преработка.

В концепцията за приложение на медиацията в детската градина са заложили два базови етапа: 1. Въведение на емоционална интелигентност и 2. Въведение на емоционални компетентности.

Таблица 1

Базови етапи на въведение на модела за управление на конфликти в детската градина

Въвеждане на емоционална интелигентност	Въвеждане на емоционални компетентности
Полагане на основите на емоционалната интелигентност в първа и втора възрастова група (3-5 години)	Въвеждане на алгоритъм от 6 стъпки за ефективно справяне с конфликтите, базиран на етапите на медиацията при трета и четвърта предучилищни групи (5-7 години)
Работа с базов емоционален регистър – умения за разпознаване на собствените емоции	Работа с разширен спектър на емоционален регистър – базовите емоции и техните нюанси
Доминиращо участие на учителите в групата при възникнали конфликти – фокус към собственото преживяване и първи стъпки в саморегулацията	„Мост на мира“ – първи стъпки към автономно разрешаване на конфликтни ситуации – с фокус към собствените потребности и тези на другия.

Табл. 1 представя разпределение на заложените дейности по възраст, заложи в концепцията за приложение на медиацията в детската градина.

„Мост на мира“ – алгоритъм за управление на конфликти в детската градина, базиран на етапите на процедурата по медиация

При създаването на настоящия модел разработихме обучителен ресурс под фирмата на игра, наречен „Мост на мира“, в който са адаптирани за възрастта и имплементирани етапите на процедурата по медиация като най-ефективна стратегия за разрешаване на конфликти. Същественото е, че е добавен етап, на който децата се учат да разпознават емоциите и потребностите на другия като релевантни към поведението им.

0. Подготовка

На този етап е необходимо децата да бъдат запознати с „правилата на играта“, да бъде избрано място за провеждане и да бъде лесно достъпно, така че при необходимост всяко от децата в групата да може да го достъпи.

1. Разказване на историите и исканията

На този етап всеки от участниците има възможност да разкаже своята история заедно с емоциите, които я съпровождат. Тук децата биват насърчавани да вербализират факти, обстоятелства и тяхната връзка с породените емоции. Тук всеки има възможност да чуе и историята на другия.

2. Фокусиране върху интересите и нуждите

Всеки от участниците бива насърчен да отговори на въпроса „*Как се почувствах в тази ситуация*“.

За разлика от обичайния алгоритъм за провеждане на процедурата по медиация, при тази адаптация се добавя още една стъпка, при която участниците отговарят на въпроса „*Как според теб се е чувствал другия*“. Тук се залага на т.нар. процес на ментализация, при който децата са в състояние да приемат емоциите на другия като релевантни към поведението му. Формирането на този процес е от изключителна важност в детското развитие, а дефицитът е сигурна предпоставка за бъдещо девиантно поведение на личността.

3. Оценка на варианти за решение

След като вече участниците са разбрали за кого какво е най-важно, какви са нуждите и интересите им, биват насърчени да измислят различни варианти на решения на настоящата ситуация, като заедно взимат крайното решение кое от всички предложения е валидно и за двамата.

4. Бъдещи взаимоотношения

Съществен етап от методиката е регулацията на бъдещите взаимоотношения или отговор на въпроса *„Какво би направил, ако отново се озовеш в подобна ситуация“*. Тук децата извеждат своите заключения и формират здравословни стратегии как по-успешно да се справят следващия път.

5. Споразумение

Участниците обобщават решенията, до които сами са достигнали, и си разменят *„знака на мира“*. И двамата се поздравяват като победители в тази игра.

Заклучение

Множество изследвания доказват огромната важност на ранното детско развитие и значимостта на формирането на личността в първите седем години. Ето защо, разработването на методика, която адресира развитието на социално-емоционалните компетентности в детската градина е от изключително значение. Макар и все още да е неясна, точната граница между емоционалната интелигентност и емоционалната компетентност е ясно, че знанието за съществуването на емоциите и тяхното назоваване е само част от пъзела. При проучване на актуалната ситуация в образованието в България ясно се открои потребността от конкретни методики за преработване и формиране на здравословни стратегии за управление на детските емоции и разрешаването на възникнали конфликти.

Опирайки се на доказано ефективен модел за разрешаване на конфликти, както е медиацията, разработихме модел, адаптиран за възрастовите особености на децата и добавихме базови психологични аспекти, значими за формирането на здрави личности.

Използвана литература

1. Георгиева Румяна. (2015). Емоционалната компетентност – същност и измерения. // Научни трудове на Русенския университет, том 54, серия 11.
2. Чавдарова-Костова, С. (2010). Съвременни предизвикателства пред интеркултурното образование. София: Образование.
3. Thornberg R. (2006). The Situated Nature of Preschool Children's Conflict Strategies. // Educational Psychology, Vol.26, №1, pp. 109-126.
4. Vaida, S., Opre, A. JPER, 2014, 22(1), May, 26-33

За контакти:

Венета Иванова

Магистър „Психологично консултиране“

Следдипломна специализация

„Организационно консултиране и диагностика“

Докторант към МУ Варна „Проф. д-р Параскев Стоянов“

Член на УС на Камара на медиаторите в България,

veneta.iordanova@gmail.com

МЕДИАЦИЯТА КАТО УЧЕБНА ДИСЦИПЛИНА ВЪВ ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА

Гл. ас. д-р Диана Димитрова
Икономически университет – Варна

THE MEDIATION AS A DISCIPLINE IN THE HIGHER SCHOOLS

Chief Assist. Prof. Diana Dimitrova
University of Economics - Varna

Резюме: Медиацията е не само алтернативен способ за разрешаване на спорове, но и култура на общуване, развиваща определени умения, търсени от днешните работодатели. В доклада се разглежда възможността за въвеждането ѝ като учебна дисциплина във висшите училища. На база на разгледаните форми на обучение, предлагани от чуждестранни и български висши училища, се правят изводи и обобщения.

Ключови думи: *медиация, учебни дисциплини, висши училища*

Abstract: The mediation is not only an alternative mean for conflict resolution, it is also a culture of communication, developing particular skills, coveted by the today's employers. The possibility of introducing mediation as a discipline in the higher schools is examined in the report. Based on the examined forms of education, offered by foreign and Bulgarian Higher Schools conclusions and summaries are made.

Key words: *mediation, discipline, higher schools*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.17>

Въведение

Медиацията като извънсъдебен метод за разрешаване на спорове набира популярност не само в България, но и на европейско и международно ниво. Предимствата ѝ на по-бърз, неформален, конфиденциален и гъвкав процес (Александров 2015) (Андреева и др.

2020) при разрешаване на конфликти са безспорни.

Медиацията обаче е не само алтернативен способ за разрешаване на конфликти, тя е и култура на общуване. Обучението за медиатор дава не само възможността за упражняване на тази професия, но и развива определени умения, търсени от днешните работодатели – то помага на обучаваните да развият така наречените „меки умения“ (soft skills). Тъй като за по-голямата част от обучаемите висшето образование е начин за напредък в кариерата, ролята на университета е да ги въоръжи с най-търсените умения. Програмите за обучение по медиация биха спомогнали за развитието на редица умения у студентите. На първо място, ефективна комуникация – медиацията спомага за развиване на уменията за диалог между страните и съответно ясно изразяване и стремеж за разбиране на останалите, което от своя страна води до по-голяма ангажираност и продуктивност. На второ място, работа в екип – за работата в екип е необходимо активно сътрудничество от участниците за постигане на резултата. На трето място, разрешаване на проблеми – при възникване на проблеми се очаква от работещите да предприемат бързи действия за отстраняването им. Програмите за обучение по медиация спомагат за развиване на всички тези умения, които са необходими както на работодатели и мениджъри, така и на работници и служители без значение в каква сфера конкретно са заети. В този смисъл въвеждането на учебна дисциплина по медиация, предлагана за всички специалности, би спомогнала за придобиване на подобни умения и създаване на една нова култура на общуване.

Предвид тенденциите в областта на висшето образование към обвързване на теоретичните познания с практически способности, за да се отговори на търсенията на пазара на труда, актуалността на тематиката е безспорна.

Цел на настоящата разработка е да се изследват и представят различни форми на обучение по медиация, предлагани от български и чуждестранни университети. В доклада е разгледано обучението по медиация не само като предпоставка за сертифициране и упражняване на професията, но и като възможност за придобиване на умения, спомагащи за по-успешна професионална реализация. На база на изследването са направени изводи и обобщения.

Авторът си поставя следните **изследователски задачи**: 1) изследване на предлаганите форми на обучение в областта на медиацията в български университети; 2) преглед на предлаганите форми на обучение в чуждестранни университети; 3) обосноваване на изводи и обобщения.

В доклада са съчетани **комплексни изследователски методи**, ползвани в правната доктрина, като нормативен, сравнителноправен, индукция и дедукция. Докладът е съобразен с националното законодателство към 31 май 2021 г.

Изложение

В България,¹⁰¹ както и в редица други държави,¹⁰² съществува нормативна регулация относно обучението за медиатор, където са заложени изисквания както към обучаващите организации, така и към хорариума, практиките и съдържанието на обучението. На европейско ниво липсва единна регулация. Съгласно позиция на Eurochambres¹⁰³ създаването на Европейски стандарти относно обучението и уменията на медиаторите ще допринесе за акредитираща система (частна или публична) и ще повиши качеството на медиаторите и медиацията. В различните държави медиационни центрове и държавни органи определят изисквания към медиаторите, съответно доброволни или задължителни акредитационни системи. Обученията за медиатори също не са с еднакво качество, а създаването на акредитационна система за програмите за обучение би допринесла за повишаване на качеството им. В тази връзка в позицията са направени и някои препоръки за задължително и надграждащо обучение,

---

¹⁰¹ Наредба №2 от 15.03.2007 г. за условията и реда за одобряване на организациите, които обучават медиатори; за изискванията за обучение на медиатори; за реда за вписване, отписване и заличаване на медиатори от Единния регистър на медиаторите и за процедурните и етични правила за поведение на медиатора, издадена от министъра на правосъдието, обн., ДВ, бр. 26 от 27.03.2007 г., в сила от 27.04.2007 г., доп., бр. 29 от 8.04.2011 г., изм., бр. 100 от 15.12.2017 г., в сила от 1.01.2018 г., изм. и доп., бр. 15 от 21.02.2020 г.

¹⁰² Например Германия – Verordnung über die Aus- und Fortbildung von zertifizierten Mediatoren (Zertifizierte-Mediatoren-Ausbildungsverordnung - ZMediatAusbV), Италия – DECRETO LEGISLATIVO 4 marzo 2010, n. 28, Pubblichiamo il testo del D.Lgs. 4 marzo 2010 n. 28 aggiornato con le successive modifiche ed integrazioni.

¹⁰³ EUROCHAMBRES_Position_Paper_B2B_mediation.

за подкрепа от страна на Европейската комисия на разработването на стандарти за медиаторските умения и обучение, които да позволяват признаването им и улесняват трансграничните медиации, насърчаване от страните членки на частни или публични акредитационни системи, а също така включването на медиацията като част от учебната програма за ОКС „магистър“ по право.

Такива единни стандарти така и не са въведени. В повечето държави съществува регулация относно обучението за медиатори и изисквания към обучаващите организации¹⁰⁴. Същевременно няма специална регулация относно включването на медиацията в учебна програма на висше училище, а уредбата е в общата нормативна рамка. В България нормативната уредба на висшето образование е уредена в Закона за висшето образование (ЗВО), Правилника за приложение на закона за висшето образование (ППЗВО), Закона за развитието на академичния състав в Република България (ППЗРАСРБ), както и вътрешните правилници на висшите училища. Висшите училища разполагат със самостоятелност и образователният процес е подчинен на принципа на академичната автономия (Димитрова 2016; Димитрова 2017; Андреева, Димитрова 2019; Славова, Андреева, Димитрова 2019). В случай че висше училище желае да включи обучение по медиация като учебна дисциплина или като специалност в ОКС „бакалавър“ или „магистър“ следва да се прилагат нормативни разпоредби, относими към висшето образование.

Някои български университети предлагат обучение на медиатори в различни сертифициращи програми и допълнителни обучения, но не и в ОКС „бакалавър“ или „магистър“. В УНСС, в Центъра за правни изследвания, се предлага сертифициращ курс за обучение на медиатори – основно и допълнително обучения. Хорариумът и съдържанието на учебните програми отговарят на изискванията съгласно Наредба №2 от 15.03.2007 г. за условията и реда за одобряване на организациите, които обучават медиатори; за изискванията за обучение на медиатори; за реда за вписване, отписване и заличаване на медиатори от Единния регистър на медиаторите и за процедурните и

---

¹⁰⁴ България, Италия, Германия, Белгия, Испания (https://e-justice.europa.eu/64/BG/mediation_in_eu_countries?GERMANY&member=1).

етични правила за поведение на медиатора, издадена от министъра на правосъдието – 60 теоретични часа за основното обучение (съгласно чл. 8 от Наредбата) и по 30 часа за допълнителните обучения (съгласно чл. 11 а от Наредбата), както и практическа част. Освен основния курс се предлагат и допълнителни обучения по търговска, трансгранична, потребителска и семейна медиация. Съгласно разпоредбите на Закона за медиацията¹⁰⁵ медиатор може да бъде дееспособно лице, което не е осъждано за престъпление от общ характер, успешно е завършило курс на обучение за медиатор, не е лишено от право да упражнява професия или дейност, няма ограничения относно образование или специалност или обучението е достъпно без ограничения. В специалност „Право“ във втори курс се предлага като избираема дисциплина „Медиация и извънсъдебно разрешаване на спорове“ с хорариум 45 часа лекции, носещ 5 кредита. Няма информация тази избираема дисциплина да се предлага и за други специалности, висшето училище я предлага само за специалност „Право“.

Във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ в Центъра за квалификация също се предлага образователна програма „Медиация и разрешаване на конфликти“. Програмата се предлага в няколко форми на обучение – редовна, задочна и дистанционна, в професионално направление 3.3. Политически науки и е форма на професионална квалификация „Посредник при разрешаване на конфликти“, със срок на обучение 2 семестъра, носещи ECTS 60 кредита. За разлика от обучението в УНСС, тук не става дума за сертифициращо обучение за медиатори, а за професионална квалификация, която не дава право за вписване в Единния регистър на медиаторите. В учебния план за специалност „Право“ в пети семестър като факултативна дисциплина с хорариум 15 часа лекции е включена „Медиация“. И в този университет дисциплината се предлага за студенти от специалност „Право“, но няма информация да се предлага и за други специалности.

В разгледаните български университети се предлага обучение за

---

¹⁰⁵ Закон за медиацията. Обн. ДВ, бр.110 от 17 декември 2004 г., изм. ДВ, бр.86 от 24 октомври 2006 г., изм. ДВ, бр.9 от 28 януари 2011 г., изм. ДВ, бр.27 от 1 април 2011 г., изм. и доп. ДВ, бр.77 от 18 септември 2018 г., изм. ДВ, бр.17 от 26 февруари 2019 г.

медиатор – както сертифициращо и допълнителни, така и като професионална квалификация, но не се предлага като специалност в ОКС „бакалавър“ или „магистър“. Като дисциплина се предлага само за студенти от специалност „Право“, но не и други специалности, като подобно ограничение не е предвидено нормативно.

В редица университети в САЩ се предлага обучение по медиация в различни форми.

College/University	Location	Institution Type	Degrees Offered	Tuition (2015-2016)
University of California-Berkeley	Berkeley, CA	4-year, Public	Continuing Education (may be applied to certificate)	\$995.00*
Wayne State University	Detroit, MI	4-year, Public	Master's	\$14,165 (graduate, in-state)**
George Mason University	Fairfax, VA	4-year, Public	Bachelor's, Master's, Doctorate, Graduate Certificate	\$10,952 (undergrad, in-state) \$10,328 (graduate, in-state)**
Portland State University	Portland, OR	4-year, Public	Bachelor's, Master's	\$8,034 (undergrad, in-state) \$12,816 (graduate, in-state)**
University of Akron Main Campus	Akron, OH	4-year, Public	None (Continuing Education)	\$10,509 (undergrad, in-state)* \$300 (non-student, general mediation course)*

Kent State University Kent Campus	Kent, OH	4-year, Public	Bachelor's	\$10,012 (undergrad, in-state)**
University of Oregon	Eugene, OR	4-year, Public	Master's	\$24,471 (graduate, in-state)*
Kennesaw State University	Kennesaw, GA	4-year, Public	None (Workshop)	\$350-\$1,100*

Източник: https://study.com/mediation_schools.html.

Обучението се предлага в ОКС „бакалавър“, ОКС „магистър“, докторски програми както и други форми. Бакалавърските програми дават възможност за управление/ анализ/ разрешаване на конфликти. Завършилите магистърските програми са подготвени за провеждане на медиации на работното място, в образователната или правната сфера. И двата вида програми предлагат стаж за придобиване на практически умения. Докторските програми се предлагат по-рядко, но на докторантите, които се интересуват от теоретичните аспекти, се дава възможност да проведат изследвания за дисертационния труд. Предлагат се и уъркшопове по управление на конфликти и програми, даващи кредити, изисквани от работодатели или сертифициращи организации, като тези обучения са насочени към работещи професионалисти. За разлика от българските висши училища, в американски университети се предлага значително по-широк кръг от възможности за обучение – както в ОКС „бакалавър“ и ОКС „магистър“, така и в докторски програми и продължаващо или допълнително обучение.

В различни форми се предлага обучението и в Германия. Университетът в Хайделберг¹⁰⁶ предлага продължаващо обучение „Медиация“, като са обучени над 900 души от различни основни професии – психолози, юристи, медици, но и икономисти и даже артисти. Такова се предлага и в университетите в Потсдам¹⁰⁷, Хамбург¹⁰⁸,

¹⁰⁶ <https://www.uni-heidelberg.de/wisswb/kommunikation/mediation/index.html>.

¹⁰⁷ <https://www.uni-potsdam.de/de/mediation/index>.

¹⁰⁸ <https://www.zfw.uni-hamburg.de/weiterbildung/gesundheitspsychologie-kriminologie/konfliktberatung-meditation.html>.

Бремен¹⁰⁹, Олденбург¹¹⁰. По-голямата част от тези продължаващи обучения предлагат сертифициране съгласно заложените нормативни изисквания в Германия¹¹¹. Европейски университет Виадрина – Франкфурт на Одер¹¹² предлага обучение в ОКС „магистър“ по „Медиация и мениджмънт на конфликти“ в рамките на три семестъра, завършващо като „Master of Arts“ или „Master of Laws“. То дава възможност на тези, които не са преминали обучение за медиатори, да преминат такова, а на завършилите да надградят и задълбочат основните си познания с допълнителни модули.

Магистърско обучение се предлага и в университета в Грац¹¹³, Австрия. То е с продължителност 24 месеца в 7 модула, магистърска теза, „Master of Arts“ и дава възможност за вписване в регистъра на медиаторите. В университета във Виена се предлага избираема дисциплина „Медиация и други форми за алтернативно разрешаване на спорове“¹¹⁴ приоритетно за напреднали студенти по право във втората част на следването.

От направения преглед на университети в Германия и Австрия може да се обобщи, че се предлагат основно продължаващи и сертифициращи обучения, както и някои такива в ОКС „магистър“, а като дисциплина и при тези университети, както в България, медиацията се предлага основно като изборна в специалност „Право“.

Заклучение

След направения преглед на предлаганите форми на обучение може да се направи следното обобщение:

➤ най-често срещаната форма на обучение „медиация“ е като

---

¹⁰⁹ <https://www.uni-bremen.de/weiterbildung/fuer-den-beruf/management-recht-soziales/mediation>

¹¹⁰ <https://uol.de/c3l/mediation>.

¹¹¹ Verordnung über die Aus- und Fortbildung von zertifizierten Mediatoren (Zertifizierte-Mediatoren-Ausbildungsverordnung - ZMediatAusV).

¹¹² https://www.rewi.europa-uni.de/de/studium/master/mediation/Ressource/PDFs/Broschuere-2016/Viadrina_Masterstudiengang_Mediation-und-Konfliktmanagement.pdf.

¹¹³ <https://soziale-kompetenz.uni-graz.at/de/weiterbilden/mediation/masterlehrgang-mediation/>.

¹¹⁴ <https://jus.wien.vsstoe.at/studienaufbau/wahlfaecher-und-wahlfachkoerbe/>.

сертифициращо или надграждащо/допълнително/продължаващо обучение и се предлага от висши училища както в България, така и в други страни;

➤ в някои от университетите се предлага и в ОКС „магистър“/ в някои американски и ОКС „бакалавър“;

➤ среща се и като учебна дисциплина (в повечето случаи избираема или факултативна), но основно за студенти от специалност „Право“, като подобно нормативно ограничение не е предвидено.

Както беше посочено по-горе програмите за обучение по медиация биха спомогнали за развитието на редица умения у студентите – ефективна комуникация, работа в екип, разрешаване на проблеми, нова култура на общуване, търсени и ценени от работодателите и необходими както на ръководни длъжности и мениджъри, така и на всички останали работници и служители, независимо от сферата на професионалното им развитие. Въвеждането на дисциплина „Медиация“ без ограничение само до определени специалности, независимо дали в задължителна или избираема форма, би спомогнало за формиране на тези умения, съответно за по-успешната професионална реализация. Ролята на висшите училища е да предложи такава възможност за студентите с въвеждането на дисциплина, съобразена с нуждите на съответната специалност.

Използвана литература

1. Александров, А. (2015). Извънсъдебни способности за решаване на трудови спорове. // Актуални проблеми на трудовото и осигурителното право, София: Св. Кл. Охридски, том 7, с. 231-246.
(Aleksandrov, A. (2015). Izvansadebni sposobi za reshavane na trudovi sporove, Aktualni problemi na trudovoto i osiguritelното право, Sofiya: Sv. Kl. Ohridski, tom 7, s. 231-246.)
2. Андреева, А. (2020). Медиацията в сферата на висшето образование – иновативен модел за комуникация в българските университети. // Сборник доклади от национална кръгла маса „Медиацията в различните обществени сфери“, с. 7-14.
(Andreeva, A. (2020) Mediatsiyata v sferata na vissheto obrazovanie – inovativen model za komunikatsiya v balgarskite universiteti. //

Sbornik s dokladi ot natsionalna kragla masa „Mediatsiyata v razlichnite obshtestveni sferi“, s. 7-14).

3. Андреева, А., Димитрова, Д. (2019). Академичното самоуправление в България – традиции и предизвикателства. // Стратегии на образователната и научната политика, Аз Буки, XXVII, №2, с. 141-153.

(Andreeva, A., Dimitrova, D. (2019). Akademichното samoupravlenie v Bulgariya – traditsii i predizvikatelstva. // Strategii na obrazovatelната i nauchната politika, Az Buki, XXVII, №2, s. 141 - 153.)

4. Андреева, А. и др. (2020). Защита на индивидуалните субективни трудови права. Варна: Наука и икономика, с. 182.

(Andreeva, A. i dr. (2020). Zashtita na individualnite subektivni trudovi prava, Varna: Nauka i ikonomika, 182).

5. Димитрова, Д. (2016). Исторически традиции и тенденции за развитие на академичната автономия. // Известия на Съюза на учените - Варна, Серия „Хуманитарни науки“, №1, с. 63-69.

(Dimitrova, D. (2016). Istoricheski traditsii i tendentsii za razvitie na akademichната avtonomiya. // Izvestiya na Sayuza na uchenite - Varna, Seriya „Humanitarni nauki“, №1, s. 63-69.)

6. Димитрова, Д. (2017). Форми и граници на академичната автономия. // VIII международна научна конференция „Икономиката в променяния се свят – национални, регионални и глобални измерения (ИПС-2017)“, Варна: Наука и икономика, №1, с. 407-417.

(Dimitrova, D. (2017). Formi i granitsi na akademichната avtonomiya. // VIII mezhdunarodna nauchna konferentsiya „Ikonomikata v promenyashtiya se svyat – natsionalni, regionalni i globalni izmereniya (IPS-2017)“, Varna: Nauka i ikonomika, №1, s. 407-417).

7. Славова, В., Андреева, А., Димитрова, Д. (2019). Академичната автономия в контекста на съвременната университетска идея – философски и правни аспекти. // Философия: Научно списание, София: Аз Буки, том 28, №4, с. 398-414.

(Slavova, V., Andreeva, A., Dimitrova, D. (2019). Akademichната avtonomiya v konteksta na savremennата universitetska ideya - filosofski i pravni aspekti. // Filosofiya: Nauchno spisanie, Sofiya: Az Buki, tom 28, №4, 398-414).

За контакти:

гл. ас. д-р Диана Димитрова
Икономически университет – Варна
dianadim@ue-varna.bg

ЗНАНИЕТО ЗА МЕДИАЦИЯТА В МЕЖДУНАРОДНИЯ БИЗНЕС

Ас. д-р Недялка Александрова
Икономически университет – Варна

KNOWLEDGE OF MEDIATION IN INTERNATIONAL BUSINESS TRAINING

Ass. Prof. Nedyalka Alexandrova, PhD
University of Economics - Varna

Резюме: В доклада се очертават особеностите на международния бизнес в съвременните условия като комплексност и дългосрочност на взаимоотношенията и се обосновава ролята на медиацията при преодоляване на конфликтите в тях. Изразява се виждането за възможности за разширяване на приложното поле на медиацията чрез въвеждане на способности, характерни за нея, при провеждане на бизнес преговори. Обосновава се необходимостта от включване на знанието за медиацията в обучението по международен бизнес.

Ключови думи: *международен бизнес, медиация.*

Abstract: The report outlines the peculiarities of international business in modern conditions such as the complexity and long-term nature of the relationship and substantiates the role of mediation in overcoming conflicts in them. The vision is expressed for opportunities for expanding the scope of mediation by introducing methods specific to it in conducting business negotiations. The need to include knowledge about mediation in international business education is substantiated.

Key words: *international business, mediation*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.18>

Въведение

Приложното поле на медиацията като средство за извънсъдебно решаване на спорове все повече се разширява. Тя има своето място в

съдебната система (Александров 2020; Иванова 2019; Маринов 2020), но така също и в образованието (Андреева 2020; Димитрова 2020; Савова 2020), както и в редица други обществени сфери, като здравеопазване и др. Тя има своето сериозно място при преодоляване на конфликти, свързани с търговски спорове. В настоящия доклад се очертават възможните приложни аспекти на медиацията в международния бизнес и се застъпва тезата, че знанието за медиацията разширява нейното приложно поле не само до решаването на конфликти, а и в посока провеждане на преговори, включване на сделки и др. под. Това обосновава необходимостта от създаване на знание за медиацията у студентите, които се обучават по международен бизнес.

Актуалността на представената проблематика е продиктувана от нарастващата сложност на процесите в международния бизнес, от една страна, както и от нарастващото значение на извънсъдебните способности за решаване на спорове и на медиацията по-конкретно – от друга.

Целта на настоящия доклад е чрез комплексен исторически и литературен анализ на особеностите на международния бизнес да се очертаят възможностите за приложение на медиацията и да се обоснове необходимостта от нейното изучаване от студентите по международни икономически отношения и международен бизнес.

Предмет на изследване е медиацията в контекста на относителността ѝ към международния бизнес предвид съвременните му форми и развитие.

За постигането на целта авторът си поставя **следните задачи**: 1) очертаване на съвременните тенденции в развитието на международния бизнес; 2) очертаване на възможното приложно поле на медиацията в международния бизнес; 3) извеждане на предложения за разширяване и задълбочаване на образованието по международен бизнес в България.

Методологията на изследването включва комплексното прилагане на методи, традиционни такива изследвания: литературен обзор, индукция и дедукция.

Анализирането на проблематиката, свързана с включване на медиацията в учебното съдържание, е не само с теоретично, но и с

голямо практическо приложение. От една страна, университетите се стремят да подготвят кадри, чиито знания, умения и компетенции са адекватни на съвременните икономически и социални условия. От друга страна, в условията на все по-засилваща се конкуренция в областта на висшето образование разширяването на диапазона от възможности на бъдещите специалисти дава определено конкурентно предимство. Не на последно място, знанието за медиацията обогатява младите хора и в личностен план, като им дава възможност за различен поглед към ситуации, които носят заряд на потенциални конфликти, разширявайки възможностите им за тяхното успешно разрешаване.

Изложение

През последните десетилетия и дори последните години световната икономика премина през значителни промени. Някои от основните тенденции в тази посока са интернационализация на бизнеса, глобализация на пазарите и на производството, изграждане и засилване ролята на международните институции. Движещи сили на тези промени са премахване на препятствията пред търговията и инвестициите и влиянието на технологичните промени върху възможността за осъществяване на международен бизнес (Hill 2011).

В епохата на Индустрия 4.0 и в условията на глобализация на всички аспекти на живота международният бизнес не е това, което е бил дори само преди десетилетие. Ако повечето учебници и лекционни курсове по международен бизнес започват с класическите външнотърговски операции, то реалността е далеч по-богата и комплексна. Бизнесът вече е по-скоро глобален, отколкото международен, което води до все по-голяма сложност както на организационните структури, така и на сделките и операциите, т.е. нараства т.нар. трансакционна сложност. На мястото на сравнително простите сделки по внос и износ на стоки днес сме свидетели на международни съвместни предприятия, т.нар. джойнтвенчъри (joint ventures), на стратегически альянси, на огромни инфраструктурни проекти, на лицензионни съглашения за върхови технологии, на различни нива на аутсорсинг (outsourcing), включващи дейности и персонал от различни

точки на света. Всичко това се случва неимоверно бързо и в среда на различни култури, идеологии и традиции, различна степен на икономическо развитие и функциониращи в различни политически рамки. Следователно по своята дълбока същност международният (глобалният) бизнес съдържа висок потенциал за конфликт.

Конфликтният потенциал представлява естествено присъщо на хората и обществата наличие на противоречиви интереси и ценности (Отнюкова 2017). Колкото по-отдалечени са те в икономически, социален и културно-ценностен смисъл, толкова по-голяма е потенциалната разлика между тях, а следователно и потенциалът за конфликт. Логично, колкото по-глобален е бизнесът, толкова по-голям е диапазонът на възможни различия, с които той се сблъсква и оттам – конфликтният потенциал. Следователно с глобализацията на бизнеса се увеличава не само необходимостта от средства за преодоляване и решаване на възникналите конфликти, но и от способности за тяхното предотвратяване.

Потенциалът за конфликт нараства с интернационализацията за бизнеса, независимо дали става дума за условно външно взаимоотношение (между предприятия, които са бизнес партньори или конкуренти), за вътрешно такова (между структурни подразделения, отдели, личности или регионални офиси) или за бизнес комбинация (сливане, вливане или придобиване на предприятие). Има експериментални проучвания, според които културните различия могат да възпрепятстват успешното сливане на предприятия (Weber, Camerer 2003), което по същество означава невъзможност за съвместяване в организационно отношение. Съществуват и изследвания, доказващи положителна връзка между вътрешните конфликти при джойнтвенчърите и степента на културни различия (Fey, Beamish 2000; Shenkar, Zeira 1992). Всичко това води до необходимостта от разпознаване, оценяване и управление на риска от конфликти, породени от интернационализацията и глобализацията на бизнеса.

Така очертаните особености на съвременния международен бизнес кореспондират много добре със ситуациите, при които извънсъдебното решаване на спорове е подходящо (The World Bank 2011): страните са склонни да преговарят и имат взаимни бъдещи интереси; правната рамка и обичаите не предоставят готови или лесни

решения; взаимоотношенията са дългосрочни и трябва да бъдат запазени в бъдеще; комплексност и сложност на взаимоотношенията, разнопосочна обвързаност на страните и/или обвързаност на много равнища; желание за по-малко формален процес. На фона на тези предпоставки медиацията би могла да заеме естествено място при решаването на спорове. Нещо повече, самият преговорен процес също би могъл да използва медиация в по-широк смисъл, а управлението на риска от конфликти би могло да стане, ако не на основата на медиацията в тесния смисъл, то поне на знанието, свързано с нея.

Тук следва да очертаем едно предимство на медиацията пред арбитража. При него, както и в съдебния процес, резултатът се явява „чиста“ победа или „чисто“ поражение, като страните са длъжни да се съобразят и да изпълнят постановеното решение независимо дали са съгласни с него. По този начин решението на арбитража, както и решението на съда, слага край както на конфликта, така и на цялото взаимоотношение.

Знанието за медиацията може да се използва и в още един аспект от международния бизнес – преговорите по сключване на сделка. Целта на преговорите, включително бизнес преговорите, е постигане на споразумение между партньорите. Целта на медиацията е същата, което я прави естествено подходяща за приложение в такива случаи. Фактът, че в преговорите по сключване на сделка няма изявен конфликт, не е пречка пред прилагането на подходи, характерни за медиацията. Независимо че липсва формална предпоставка за нейното приложение в тесен смисъл, знанието, характерно за медиацията, може и трябва да се прилага, т.е. може да се говори и за медиация в широк смисъл.

Виждането за международната сделка като резултат от преговори, изразяващ се в определена последователност от еднократни етапи (подготовка, сключване, изпълнение, оценка), е остаряло. Днес международната сделка е по-скоро непрекъснат процес, в т.ч. на преговори, напасване на интереси и действия на партньорите в съответствие с динамично променящата се среда. На практика преговори може да са нужни не само на етапа на сключване на сделката, но и на етапа на нейното изпълнение и – което е по-точно като термин – управление на сделката, както и евентуално при нейното „поправяне“ в

случай на неуспех в някои нейни части. Във всички случаи на преговори, колкото и приятелски и добронамерени да са, има потенциал за конфликт, който трябва да бъде идентифициран, оценен и управляван. А управлението на потенциален конфликт посредством прийоми на медиацията има значително повече шансове за успех, отколкото управлението на реален конфликт. Тук по същество има място за разгръщане на нейната истинска сила и превръщането ѝ в „проактивна медиация“ (Walde 2004).

Има ситуации, в които съществува интерес от сключване на определена международна сделка, но културните различия или дори темпераментите на страните са толкова големи, че избягването на прекия контакт и заместването му с посредник води до по-добри резултати. Този посредник може да не е медиатор в тесния смисъл на това понятие, но той при всички положения трябва да владее знанието за медиацията и да го прилага на практика.

Сред предимствата на медиацията се сочат нейната бързина, икономичност, удобство за страните, неформалност и поверителност (Андреева 2020). Освен посочените вече предимства, медиацията като способ за решаване на търговски спорове води и до запазване на репутацията на спорещите страни (Radulescu 2012). Това е особено важно в международния бизнес, където загубата на репутация означава загуба на пазари и/или стратегически партньори.

Особен случай е ситуацията, при която поведението на чуждестранна компания влиза в конфликт с местни традиции и дълбоко вкоренени вявания и нагласи. В тази ситуация има обществени очаквания за възмездие и понякога удовлетворяването им може да се постигне само чрез съдебен процес. Преди да се стигне до тази ситуация обаче способите на медиацията са далеч по-подходящи и те биха могли да я предотвратят. Когато конфликтът вече е станал публичен обаче, извънсъдебното му решаване носи репутационен проблем. Тук роля има и негативното обществено мнение за извънсъдебно решаване на спорове чрез споразумения, тъй като обществото е склонно да мисли, че нещо се крие от него или че воденето на преговори по определени въпроси е израз на слабост. В тези случаи въпросът дали да се прибегне до съдебно или извънсъдебно решаване на спор не се свежда до избора печалба-загуба или печалба-печалба

(win-lose principle vs win-win principle), а опира до дългосрочна PR стратегия.

Медиацията не бива да бъде разбрана като панацея и не е подходяща за всички случаи. Освен известните ситуации (The World Bank 2011), като необходимост от публично решение, съществен властови дисбаланс между страните, липса на доверие и т.н., в международния бизнес и особено в преговорния процес по сключване на сделки като недостатък на медиацията се сочи и изместване на нагласата на мениджмънта от конкурирането и състезателността, от желанието да се надделее, към отстъпчивост (Radulescu 2012). На този аргумент може да се противопостави разбирането за международния бизнес по-скоро като стратегическо партньорство, отколкото като борба за надмощие. При все по-дългосрочната обвързаност на страните в международния бизнес борбата за надмощие има малко приложно поле, защото за такова може да се говори най-вече при еднократни сделки или в краткосрочен аспект. При всички случаи на дългосрочни партньорства способите на медиацията са за предпочитане пред борбата за надмощие.

Способите на медиацията са особено подходящи при дългосрочните партньорства от комплексен характер, където е засегнат и обществен интерес, каквито са международните концесии. Добър пример за подход, свързан с медиацията в широк смисъл, са т.нар. съвети по споровете или дискуссионни съвети (Dispute Boards) в публично-частното партньорство. Тези съвети са част от практиката на Световната банка, която ги въвежда като задължителни за финансираните от нея инфраструктурни проекти на стойност над 10 млн. щатски долара, изграждани чрез публично-частно партньорство.

Друг пример за дългосрочна обвързаност са партньорствата в областта на научно-изследователската и развойната дейност, съвместните патенти или размяната на патенти и др. под. Голяма част от международния бизнес днес е съсредоточена върху обектите на интелектуалната собственост. Особеното при тях е, че те са уникални по характер и често за страните, участващи във взаимоотношението, е от ключово значение опазване на тайната както на подробностите на това взаимоотношение, а понякога и на факта на неговото съществуване. В редица случаи огласяването на спор, свързан с интелек-

туална собственост, би бил тежък удар по репутацията на страните. Тук е мястото на медиацията като поверителна процедура, която да обезпечи опазването на имиджа на спорещите, а също и като процедура, даваща възможност продължаване на дългосрочното партньорство. На официалния сайт на Световната организация за интелектуална собственост (WIPO – World Intellectual Property Organization), която функционира в рамките на ООН, начините на алтернативно решаване на спорове са посочени в този ред: медиация и арбитраж, ускорен арбитраж и експертно отсъждане (World Intellectual Property Organization, n.d.). Първото място в списъка не случайно е отредено на медиацията.

Не на последно място, при сключване на договори по въпроси, свързани с интелектуалната собственост, при международните концесии, при стратегическите алианси и др. под., е трудно да бъде предвидено дали и какви спорове биха могли да възникнат в бъдеще. В тези случаи уговорката на клауза за медиация е „най-простият способ за обезпечаване на спора по пътя на преговорите“ (Вилинов, Полянская 2017). В допълнение, медиацията като средство за решаване на спорове има огромното предимство, че връща контрола върху процеса в ръцете на страните. Това я прави особено подходяща в сферата на международния бизнес, а това естествено сочи към необходимостта знанието за нея да бъде част от образованието в сферата на международния бизнес.

Заключение

В съвременните условия международният бизнес се характеризира със значителна сложност, с дългосрочни партньорства и множество заинтересовани страни. Необходимостта да се работи в условията на културно нехомогенна среда и при различни политически и икономически условия увеличава както възможностите, така и конфликтния потенциал. Това води до необходимостта от стратегии и средства за управление на риска от конфликти. Медиацията има своето място в този процес от една страна като конкретна процедура и средство за извънсъдебно решаване на спорове, но от друга страна значение има и това, което в настоящия доклад е наречено условно

„знанието за медиацията“ или медиацията, разбрана в по-широк смисъл като структуриран подход за съвместяване на интереси и постигане на разбирателство, осигуряващ удовлетворение на страните и трайно запазване на техните взаимоотношения. Достигането на това знание за медиацията до бъдещите специалисти в областта на международния бизнес би имало като допълнителен ефект тяхната склонност да мислят в плоскостта на стремежа към разбирателство и взаимно отчитане на интересите още на етапа подготовка на сделките. А това е инвестиция в нашето бъдеще.

Използвана литература

1. Александров, А. (2020). Медиацията по трудови спорове – един възможен изход от „колапса“ на държавното правораздаване. // Медиацията в Различните обществени сфери, с. 15–21 (<https://ue-varna.bg/uploads/filemanager/303/publishing-complex/2020/Mediation-various-public-area-2020.pdf>)
2. Андреева, А. (2020). Медиацията в сферата на висшето образование – иновативен модел за комуникация в българските университети. // Медиацията в различните обществени Сфери, с. 7–14 (<https://ue-varna.bg/uploads/filemanager/303/publishing-complex/2020/Mediation-various-public-area-2020.pdf>).
3. Вилинов, А., Полянская, Е. (2017). Медиация в сфере интеллектуальной собственности. // Медиация: Теория, Практика, Перспективы Развития, с. 36–48 (http://fedim.ru/wp-content/uploads/2016/12/Mediatsiya_Sbornik-tezisov-12.04.2017.pdf).
4. Димитрова, Д. (2020). Добри практики при приложение на медиацията в сферата на висшето образование. // Медиацията в различните обществени сфери, с. 29–37 (<https://ue-varna.bg/uploads/filemanager/303/publishing-complex/2020/Mediation-various-public-area-2020.pdf>).
5. Иванова, Л. С. В. (2019). Правна уредба на медиацията в България – предизвикателства и съвременни тенденции. // Правото и бизнесът в съвременното общество, с. 185–193 (<http://conference.ue-varna.bg/pravni-nauki/uploads/2019/12/round-table19.pdf>).
6. Маринов, М. (2020). Перспективи за медиацията в съдебната

- система. // Медиацията в различните обществени сфери, с. 53–59 (<https://ue-varna.bg/uploads/filemanager/303/publishing-complex/2020/Mediation-various-public-area-2020.pdf>).
7. Отнюкова, М. (2017). Медиация организационных конфликтов. // Медиация: Теория, Практика, Перспективы Развития, с. 116–119 (http://fedim.ru/wp-content/uploads/2016/12/Mediatsiya_Sbornik-tezisov-12.04.2017.pdf).
  8. Савова, Л. (2020). Модел за въвеждане на медиацията в образованието. Медиацията в различните обществени сфери, с. 22–28 (<https://ue-varna.bg/uploads/filemanager/303/publishing-complex/2020/Mediation-various-public-area-2020.pdf>).
  9. Fey, C. F., Beamish, P. W. (2000). Joint venture conflict: The case of Russian international joint ventures. // *International Business Review*, 9(2), pp. 139-162 ([https://doi.org/10.1016/s0969-5931\(99\)00034-7](https://doi.org/10.1016/s0969-5931(99)00034-7)).
  10. Hill, C. (2011). *Global Business Today* (7th ed.). McGraw-Hill.
  11. Radulescu, D. M. (2012). Mediation—An Alternative way to Solve Conflicts in the International Business Environment. // *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 62, pp. 290-293 (<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.047>).
  12. Shenkar, O., Zeira, Y. (1992). Role Conflict and Role Ambiguity of Chief Executive Officers in International Joint Ventures. // *Journal of International Business Studies*, 23(1), pp. 55–75 (<https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490259>).
  13. The World Bank. (2011). Alternative dispute resolution. In *The World Bank Group. The World Bank Group* (<https://doi.org/10.1177/1044207308315285>).
  14. Walde, T. W. (2004). Proactive Mediation of International Business and Investment Disputes Involving Long-Term Contracts: From Zero-Sum Litigation to Efficient Dispute Management. // *Business Law International*, 5 (<https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/blawintl2004&id=101&div=&collection=>).
  15. Weber, R. A., Camerer, C. F. (2003). Cultural conflict and merger failure: An experimental approach. // *Management Science*, 49(4), pp. 400-415 (<https://doi.org/10.1287/mnsc.49.4.400.14430>).
  16. World Intellectual Property Organization. (n.d.). Alternative Dispute Resolution. (<https://www.wipo.int/amc/en/>, May 25, 2021).

За контакти:

Ас. д-р Недялка Александрова
Икономически университет – Варна
alexandrova.n@ue-varna.bg

МЕДИАЦИЯ В ОБРАЗОВАНИЕТО

Жасмина Иванова Райкова

Студент 4-ти курс, Специалност „Съдебна администрация“

Икономически университет – Варна

MEDIATION IN THE EDUCATION

Jasmina Rajkova

University of Economics- Varna

Резюме: В доклада се разглежда приложението на медиацията в образованието, както и връзката между образование и бизнес среда. Целта на настоящата разработка е да представи медиацията като един метод, който изгражда нов модел на поведение в различните обществени сфери. Въз основа на извършения анализ се правят изводи относно важното значение за прилагане на процедурата по медиация в училище и университета, както и връзката ѝ с бизнес средите. За постигане на поставената цел авторът разглежда правната уредба на медиацията, прилагането на медиацията в училище, възможността за надграждане на знанията в университет и приложението и в бизнеса.

Ключови думи: *медиация, образование, бизнес*

Abstract: The report examines the application of mediation in education, as well as the relationship between education and the business environment. The aim of the present study is to present mediation as a method that builds a new model of behavior in the various social spheres. Based on the analysis, conclusions are made about the importance for the implementation of the mediation procedure in school and university, as well as the relationship with the business community. In order to achieve the set aim, the author examines the legal framework of mediation, the application of mediation in school, the possibility of upgrading knowledge in university and application in business.

Key words: *mediation, education, business*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.19>

Въведение

В последните години в България се дава все по-голям отзвук на процедурата по медиация. Смята се, че това е една много добра възможност за управление на конфликти в различните среди, като образователна, здравна, културна, гражданска и т.н. Причината това да е така е именно заради предимствата, които дава процедурата, както и възможността страните да излязат с възможно по-малко негативи от съответния спор/конфликт.¹¹⁵

Правната уредба на медиацията се съдържа в Закона за медиацията (ЗМ – обн. ДВ, бр. 110 от 17.12.2014 г., посл. изм. ДВ, бр. 77 от 18.09.2018 г.).¹¹⁶ Освен този нормативен акт, министърът на правосъдието е приел Наредба №2 от 15.03.2017 г. за условията и реда за одобряване на организациите, които обучават медиатори; за изискванията за обучение на медиатори; за реда на вписване, отписване и заличаване на медиатори от Единния регистър на медиаторите и за процедурните и етични правила за поведение на медиатора. Тя е обнародвана в Държавен вестник, бр. 26 от 27.03.2007 г. и е в сила от 27.04.2007 г.¹¹⁷ Също така и Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и Съвета на Европа относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси. Развитието ѝ в Европа през последните 12 години бе отразено в Доклад за приложението на Директивата, от 26.08.2016г.

В ЗМ (Закон за медиацията) е дадено понятие за медиация, както и нейният предмет. Медиацията може да бъде определена като:

➤ Способ за извънсъдебно разрешаване на спорове (конфликти) с помощта на специално обучено за това лице – посредник, което има за основна роля да подпомогне спорещите сами да постигнат разумно разрешение на своя проблем.

➤ Доброволна процедура, от което следва, че тя започва по взаимно съгласие от страните, може да бъде прекратена във всеки един

---

¹¹⁵ Образователната медиация в България – същност и значение в социо-културен и образователен аспект (<https://epale.ec.europa.eu/bg/blog/obrazovatelната-mediaciya-v-blgariya-sshchnost-i-znachenie-v-socio-kulturen-i-obrazovatelyen>).

¹¹⁶ Медиацията в търговски спорове спестява на бизнеса време и средства. // Business Club, 2017, №2, с. 52-55.

¹¹⁷ <http://ec.europa.eu>.

момент от всяка от страните и е насочена към постигане на взаимноприемливо споразумение, чието съдържание се определя изцяло от страните и не може да бъде наложено от медиатора. Страните в нея са равнопоставени – това означава, че страните имат равни възможности за участие в процедурата по медиация през всички етапи на нейното развитие. Този принцип е уреден в чл. 5, изп. първо от ЗМ.

➤ Поверителна процедура – съгласно чл. 7, ал. 1 разискванията във връзка със спора са поверителни. Участниците в процедурата по медиация са длъжни да пазят в тайна всички обстоятелства, факти и документи, които са им станали известни в хода на процедурата. Същото важи и за медиатора.

Чрез процедурата по медиация се допринася за зачитане на ценностите на другите, развиване на емпатия, чувствителност, аперцепция, умения за конструктивна и приятелска комуникация, способност за ефективно сътрудничество между хора с различни гледни точки и култури, както и доброто управление на конфликти. Именно за това медиацията е приложима и значително важна за изграждането на личността. Връзката между образование и бизнес среда е неоспорима и съществена, защото благодарение на нея може да се наложи един траен модел на поведение. Това обуславя **актуалността** на темата и важното значение, свързано с прилагането на медиацията в различните обществени сфери, както и връзката между тях – образование–бизнес среда. Медиацията в образователната сфера е необходима във всяка една от образователните степени. Като това е правилният подход да се заложи на методите на медиация сред учениците и да се изгради една плавна връзка и надграждане на ниво висше образование, а след това и включването и в бизнеса.

Целта на настоящата разработка е да представи медиацията като един метод, който изгражда нов модел на поведение в различните обществени сфери. Въз основа на извършения анализ се правят изводи относно важното значение за прилагане на процедурата по медиация в училище и университета, както и връзката и с бизнес средите. За реализиране на поставената цел авторът изпълнява следните изследователски задачи:

- актуален нормативен анализ на правната уредба на медиацията,

- изследване прилагането на медиацията в училище и възможността за надграждане на знанията в университет и приложението ѝ в бизнеса.

Докладът съчетава комплексни изследователски методи, като нормативен, индукция и дедукция. Докладът е съобразен с действащото законодателство към 30 април 2021 г.

Изложение

Медиацията в училище е подход за разрешаване на конфликти в училищна среда, при който трето неутрално лице, изпълнявайки медиаторски функции, подпомага спорещите страни да общуват ефективно и сами да достигнат до взаимноприемливо разрешение на конфликтната ситуация, като трето неутрално лице, изпълнявайки медиаторски функции, могат да бъдат както учители, така и обучени ученици.

Училищната медиация функционира по смисъла на чл. 186 (1), 2 от Закона за предучилищното и училищното образование.¹¹⁸ Като медиацията в училищата цели да подпомогне учениците в случай на конфликт с други ученици, учители, родители да получат по-ясна представа за себе си и взаимоотношенията им с другите, като насърчи разрешаване на споровете по конструктивен начин, което да допринесе за психичното здраве на учениците и за тяхната лична удовлетвореност, че сами са намерили решение на проблема.¹¹⁹

Важна стъпка в училищната медиация е внедряването на

---

¹¹⁸ Закон за предучилищното и училищното образование. ДВ, №58, 2017, в сила от 18.07.2017 г.

(<https://www.navet.government.bg/bg/media/ZAKON-ZA-PREDUCHILISHTNOTO-I-UCHILISHTNOTO-OBRAZOVANIE.pdf>).

¹¹⁹ Правен, институционален анализ на политиката по отношение на медиацията в България, 2019 г. (<https://partnersbg.org/wp-content/uploads/2019/06/Publication-and-cover-for-website-1.pdf>).

длъжността „Образователен медиатор“. ¹²⁰ Неговата задача в образователната институция е да бъде посредник между семействата, местните общности, децата, учениците, детската градина и училището, като съдейства за обхващането и качествено предучилищно и училищно образование и обучение на децата и учениците от уязвими групи в образователните институции и пълноценното включване на родителите и местната общност в развитието на образованието, социализацията и интеграцията. ¹²¹

Нуждата от медиация в училище, както и от образователния медиатор, е неизбежна. Тя се поражда от най-различни създали се конфликтни ситуации, които могат да прераснат в по-сериозни междуличностни отношения. Най-общо нуждата от медиация в училище се поражда от:

- социалното неравенство в обществото, което влияе върху децата;
- отслабване ролята на семейството като основна социална институция;
- и още много други фактори. ¹²²

В резултат на всички фактори са множеството противообществени прояви: пренебрегване на социално слабите и лишени от родителска грижа деца, детската престъпност, престъпления, извършени от непълнолетни и малолетни.

Основната цел на медиацията в училище е да се развие един

---

¹²⁰ Код 53123004 въведена със Заповед на министъра на труда и социалната политика с №РД01-715/19.09.2017 г на основание чл.110, т. 5 от Наредбата за приобщаващото образование (приета с ПМС №286 от 2016 г.) и във връзка с Решение №373 от 5 юли 2017 г. за създаване на Механизъм за съвместна работа на институциите по обхващане и задържане на ученици в образователната система в задължителна предучилищна и училищна възраст.

¹²¹ Длъжностна характеристика „Образователен медиатор“ в образователна институция (<http://coiduem.mon.bg/2018/02/01/%D0%B4%D0%BB%D1%8A%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B0-%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0/>).

¹²² Пеев П. Училищната медиация - подход за миротворчество и начин за комуникация при училищни конфликти, Стара Загора (<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:QMANwIsZBMIJ:ruo-sliven.org/rioup/UchPosred/Mediaciq-korten..ppsx+&cd=2&hl=bg&ct=clnk&gl=bg>).

мирен възстановителен подход към конфликтите в общността. Важни за училищната медиация са задачи, като: разработване на практики за реагиране при конфликти и спорове; развиване на умения за посредничество; беседи за превенция на насилието и тормоза в училище. Важна задача е и обучаване на учениците в добродетелност, чувство на отговорност, взаимно разбирателство, подкрепа към съученици, учители, родители, граждани и администрацията. Обучението на учениците да общуват помежду си и с хората около тях.¹²³ Медиацията помага на учениците в училище да намалят конфликтите, като си спестят допълнителни проблеми и разрастване на конфликта. Владеейки техниките на медиацията, учениците придобиват умения да разрешават проблемите си по цивилизован начин, като се повишават техните умения за изслушване и отговорността им, както и подобряването на учебната среда.

Уменията да се справяш с конфликти и да работиш в екип са незаменими както в училище, така и на работното място. Чрез натрупания опит в училище, че конфликтите са преходни и решими, учениците могат да отстраняват бариерите в общуването, основани на липсата на признание, дискриминация или изключване. Ритуалът на разрешаване на конфликти, който се научават да използват децата, се основава на взаимно уважение, повишава самочувствието, подобрява техните социални и емоционални умения. По този начин се развива позитивна култура на водене на спорове както в детската градина и началното училище, така и в семейството.

Медиацията в училище е изключително важна, защото училището е първият етап от развитието на личността и изграждането на ценности у учениците. С процедурата по медиация се налагат трайни модели на поведение, които да бъдат прилагани и в по-нататъшното развитие – в университетска и бизнес среда.

Културата на общуване посредством методите на медиацията и разрешаването на спорове е една от възможностите за приложение на медиацията. Общуването в университетите е подвластно на

---

¹²³ Пеев, П. Медиацията в училище – метод за ненасилствена комуникация и решаване на конфликти (http://uni-sz.bg/truni4/wp-content/uploads/pf/file/_2019-2020/SA_2019/02_Peyo_Peev.pdf).

няколко категории норми, които действат кумулативно. От една страна, това са специалните административни норми, относими за регулиране на отношенията в образователния процес, формиране правата и задълженията на студенти, специализанти и докторанти. От друга страна, са трудовоправните норми, уреждащи отношенията между членовете на академичния състав и висшето училище. Не на последно място и значение са етичните норми на академично общуване. Именно тази симбиоза от правни и етични норми следва да създаде една академична среда за провеждане на образователния и научноизследователския процес.¹²⁴

Обществените отношения, които възникват и се развиват в сферата на висшето образование, се регулират от специалното административно право.¹²⁵ Това от една страна указва значимостта на тези обществени отношения, поради което държавата е поела контрола за тяхното законосъобразно протичане. Същевременно обаче висшите училища разполагат с известна самостоятелност, а образователният процес е подчинен на принципа на академичната автономия. Връзката на образователната система и бизнеса е безспорна. Основното, което провокира въпросите, свързани с използването на медиацията в университета, е именно това, че нормативната уредба – ЗВО, регламентира и участието на бизнеса в образователния процес с оглед задаването на потребностите от обучавани лица и познанията, които са им потребни за успешна реализация.

Изграждайки един модел на поведение още в училище, учениците пристъпват към академичната среда със заложиени ценности. В университета те могат да бъдат доразвити и непосредствено след напускането му да се използват в бизнес средите. Основната цел на медиацията в университета трябва да бъде изграждането на връзка между училище–университет и университет–бизнес чрез мостовете

---

¹²⁴ Андреева, А. (2020). Медиацията в сферата на висшето образование – иновативен модел за комуникация в българските университети. // Медиацията в различните обществени сфери. Сборник доклади от национална кръгла маса, Варна: Наука и икономика, с. 7-14.

¹²⁵ Димитрова, Д. (2019). Съвременни тенденции в административното законодателство на България. // Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник доклади от 2-ра Национална научна конференция, Варна: Наука и икономика, с. 56-70.

на медиацията, като по този начин се обогати животът в академичните среди, както и за да се засили прилагането на медиацията и след напускане на университета във връзка с упражняването на професията на студентите.

Началото на този мост между училище и университет започна, като се създаде първият център по медиация в България. Той беше открит на 6.10.2020 г. в Икономически университет – Варна. Центърът по медиация в ИУ-Варна позволява на служители, членове на академичния състав и студенти да използват медиацията, когато е необходимо и по тяхно желание, за разрешаване на конфликти и спорове. За тази цел страните се подпомагат от медиатор, който изяснява скритите чувства, за да помогне на всяка страна да разбере другата, подпомага страните в генерирането на идеи и съглашение за бъдещето, запазва неутралност и безпристрастност и осигурява на страните равна възможност да говорят и да бъдат изслушани. Освен осъществяването на процедури по медиация, университетският център по медиация дава възможност на студентите да надграждат своите знания в тази област, като участват в различни курсове и обучения.¹²⁶

Медиацията е особено полезна при големи и деликатни сделки и компании, за които е важна конфиденциалността и запазването на добрата репутация и пазарни позиции. Медиацията е интердисциплинарна и холистична. От палитрата и стила на избрания медиатор и от решението на страните зависи какъв набор от инструменти ще се ползва във всяка среща и при всеки конкретен спор. Успехът в бизнеса е следствие на икономия, информираност и ефективно управление на ресурси и ситуации.¹²⁷ Това, което помага на хората, помага и на бизнеса. Медиацията се явява един помощен инструмент за хората, именно това е и причината добрите медиаторски умения да се разглеждат като предимство в тази сфера.

Възможностите за взаимодействие между университета и

---

¹²⁶ Университетски център по медиация в ИУ-Варна (<https://uc-varna.bg/bg/p/8578/universitetski-tsentar-po-mediatsia>).

¹²⁷ Бизнес спор – как да го разрешим? Център за медиация „Ахая“ (<http://www.mediation.ahaya.bg/%D0%B1%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81-%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80-%D0%BA%D0%B0%D0%BA-%D0%B4%D0%B0-%D0%B3%D0%BE-%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%80%D0%B5%D1%88%D0%B8%D0%BC/>).

бизнеса са много: чрез най-различни програми, центровете за кариерно развитие, както и добрата комуникация между тях. Неформалното общуване на университетите и бизнеса е от съществено значение. Прекрасна възможност за това могат да дадат различни форуми и събития в областта на медиацията, в които традиционно да участват представители на университетите.

Заклучение

В настоящия интензивен свят медиацията е един от алтернативните способности за разрешаване на спорове и конфликти, който ни дава ценна възможност за справяне с възникнали противоречия чрез активно търсене на взаимноизгодно решение и съхраняване на добрите отношения с другите участници в спора. Като алтернативен способ за разрешаване на спорове и конфликти тя е приложима и доказва своята ефективност в различните обществени сфери. Важна е връзката на медиацията в образованието и тази с бизнес средата, защото благодарение на нея могат да се гарантират едни по-балансираны отношения и да се наложи един нов модел на поведение, който да бъде определящ в разрешаването на спорове. Полагайки основите още от училище и надграждайки знанията в университета, се подсигурава и ефективното ѝ използване в бизнеса.

Използвана литература

1. Андреева, А. (2020). Медиацията в сферата на висшето образование – иновативен модел за комуникация в българските университети. // Медиацията в различните обществени сфери. Сборник доклади от национална кръгла маса, Варна: Наука и икономика, с. 7-14.
2. Бизнес спор – как да го разрешим? Център за медиация „Ахая“ (<http://www.mediation.ahaya.bg/>).

3. Димитрова, Д. (2019). Съвременни тенденции в административното законодателство на България. // Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник доклади от 2-ра Национална научна конференция, Варна: Наука и икономика, с. 56-70.
4. Длъжностна характеристика „Образователен медиатор“ в образователна институция (<http://coiduem.mon.bg/2018/02/01/%D0%B4%D0%BB%D1%8A%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B0-%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0/>).
5. Закон за предучилищното и училищното образование. ДВ, №58, 2017, в сила от 18.07.2017 г. (<https://www.navet.government.bg/bg/media/ZAKON-ZA-PREDUCHILISHTNOTO-I-UCHILISHTNOTO-OBRAZOVANIE.pdf>).
6. Медиацията в търговски спорове спестява на бизнеса време и средства. // Business Club, №2, 2017, с. 52-55.
7. Образователната медиация в България – същност и значение в социо-културен и образователен аспект (<https://epale.ec.europa.eu/bg/blog/obrazovatelna-mediaciya-v-blgariya-sshchnost-i-znachenie-v-socio-kulturen-i-obrazovaten>).
8. Правен, институционален анализ на политиката по отношение на медиацията в България, 2019 (<https://partnersbg.org/wp-content/uploads/2019/06/Publication-and-cover-for-website-1.pdf>).
9. Пеев, П. Медиацията в училище – метод за ненасилствена комуникация и решаване на конфликти (http://uni-sz.bg/truni4/wp-content/uploads/pf/file/_2019-2020/SA_2019/02_Peyo_Peev.pdf).
10. Пеев, П. Училищната медиация – подход за миротворчество и начин за комуникация при училищни конфликти, гр. Стара Загора (<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:QMANwIsZBMIJ:ruo-sliven.org/rioup/UchPosred/Mediaciq-korten..pps+&cd=2&hl=bg&ct=clnk&gl=bg>).
11. Университетски център по медиация в ИУ - Варна (<https://ue-varna.bg/bg/p/8578/universitetski-tsentar-po-mediatsia>).
12. <http://ec.europa.eu>

За контакти:
Жасмина Райкова
Икономически университет – Варна
jasiraikova7@abv.bg

ИНТЕГРИРАНЕ НА МЕДИАЦИЯТА В ПРЕДУЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Марчела Петрова
Детска градина №23 Иглика – Варна

INTEGRATING MEDIATION IN PRESCHOOL EDUCATION

Marcela Petrova
Kindergarten №23 Iglika – Varna

Резюме: Разработката представя основните положения в медиацията, необходимите умения на медиатора и типовете медиатори в спецификата на предучилищното образование. Представени са възможностите за въвеждане на медиацията в системата. Нашите проучвания по темата и нашият опит да създадем иновативен проект „Медиация в детската градина“. Методически идеи, които разработихме, и обектите, които бяха включени в проекта. Резултати от свършената работа.

Ключови думи: *медиация, медиатор, монтезори метод, емоционална интелигентност*

Abstract: The report presents the main positions in mediation, the necessary skills of the mediator and the types of mediators in the specifics of preschool education. The possibilities for introducing mediation in the system are presented. Our research on the topic and our attempt to create an innovative project "Mediation in kindergarten".

Methodical ideas that we developed and the sites that were included in the project. Results of work done.

Key words: *mediation, mediator, Montessori method, emotional intelligence*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.20>

Въведение

В сегашното ни общество, придружено от динамично ежедневие, възникването на всекидневни конфликти е неизбежно. Разрешаването им често се осъществява неадекватно – с агресивно и настъпателно поведение, чрез намесата на институциите и с риск да се задълбочи проблемът. Образователната система е фактор и пресечна точка на общественото взаимодействие, като интегрира различни нива и плоскости на комуникация (педагози, семейства, ученици, деца, колектив). Генерира се палитра от поведения и отношения. Това многообразие е предпоставка за възникване на спорове от различно естество. Търсенето на ефективни методи за разрешаването на конфликти в образователната среда е и основна задача на педагогическите специалисти и мениджъри в сферата.

Натрупването на конфликти като проблематика в образователния модел прави актуалността на темата „медиация“ неизбежна.

В предучилищното образование, като основополагащ етап, е много важно да се зложат модели на поведение и да се развият качествата на емоционалната интелигентност. Тази възможност ни дава медиацията – като метод за възпитаване на поведенчески модели за комуникация без агресия, за разрешаване на спорове чрез асертивно поведение.

Медиацията е съвременен подход, който се интегрира от години в образователните институции по света, а напоследък и в България.

„Произходът на думата „медиация“ можем да търсим в нейния индоевропейски корен – *med*, който означава „среда“ и „мярка“. Смисълът вложен в нея е намирането на златната среда и възстановяването на баланса” (Клявкова 2019).

Тази процедура в отношенията деца–родители–учители е изключително мек и дипломатичен способ, който преодолява конфликти, предпазва детската психика и създава нов вид култура на взаимоотношения.

Досега в нашата страна медиацията се е въвела във висшите и средните училища. Опит за медиация в чист вид в предучилищна възраст не ни е известен. Сходни по темата, като приложение в предучилищна възраст, са моделите: „Маса на мира” по Монтесори и

немският модел „Сговорчивата палатка”.

Целта на настоящата разработка е представяне на нашите проучвания по темата и нашият опит да създадем иновативен проект „Медиация в детската градина”. Да представим методиката, която пробирахме, обектите, които бяха включени в проекта, както и добри практически приложени от нас модели. Да ви запознаем с резултати от свършената работа и да споделим идеи за развитие в бъдеще.

Изложение

Основни положения в медиацията и нашия опит

Като добра практика и инструмент за миротворчество медиацията е интердисциплинарна широко използвана в света и е обособена в законодателството на страните.

Медиацията е един от социалните инструменти за извънсъдебно разрешаване на спорове в съдебната система, а напоследък включително и като средство, което чрез дейността на медиатора се прилага и в други области като образователна медиация, здравна медиация, културна медиация, гражданска медиация и т.н..

Този метод навлиза в образованието през втората половина на XX век в САЩ и се обвързва със социалната отговорност по пътя на своето еволюиране. Преминавайки през различните етапи, медиацията навлиза в учебните програми на учениците на американските училища, а след това, надхвърляйки границите, тя навлиза в Англия и други държави по света.

В България законът е обнародван в ДВ, бр. 110 от 17.12.2004 г. В него подробно са описани основните положения на процедурата по медиация, параметрите на работа и общите изисквания към медиатора.

Медиацията в образованието се прилага като ефективен метод за справяне с конфликтите, но преимуществено на ниво основно и средно образование. В тези случаи ролята на медиатора се съчетава с тази на психолога при овладяването на конфликта.

Възможностите за приложение на методите на медиация са в доста в по-широк план, а именно като превенция за предотвратяване на конфликти при деца, учители, родители и други участници в

образователната система.

Както и за изграждане на възможност за ефективно общуване в академична среда (екипите на детските заведения) и предпоставка за успех в професионалната реализация.

Медиацията е отличен способ за разрешаване на конфликти поради достъпния си и ненатрапчив характер, базиран на пет основни принципа:

- **Доброволност** – страните започват процедурата по собствено желание и са свободни да прекратят участието си в нея.

- **Равнопоставеност** – медиаторът осигурява на страните равни възможности за участие в процедурата.

- **Неутралност** – медиаторът не взема страна и не налага разрешаване на спора, а само подпомага страните за постигане на споразумение.

- **Безпристрастност** – медиаторът не проявява пристрастност. За всяка процедура медиаторът подписва и представя на страните декларация за безпристрастност, в която се посочват всички обстоятелства, които могат да породят в страните основателни съмнения относно неговата безпристрастност и неутралност.

- **Поверителност** – всички обсъждания и документи в процедурата са конфиденциални и не могат да бъдат разкривани от участниците в нея на трети лица, с изключение на случаите, описани в закона.

Културата на общуване посредством методите на медиацията и разрешаването на спорове е една от възможностите за приложение на медиацията в системата на предучилищното образование по много лек и социално припознат начин.

Българската образователна система е единство от образователните степени и навлизането на медиацията следва да се извърши във всяка една от тях, отчитайки спецификите им според потребностите на лицата – участници в системата, и спрямо вида конфликти, които следва да се разрешават посредством методите на медиацията.

Отлична тенденция се наблюдава през последните години в училищната система в България, където се наблюдава стремеж за въвеждане на медиацията в институциите и полагане на принципите на подхода. Изграждането на училищни центрове и обучаването на

медиатори ще улеснява диалога на страните в конфликтите, ще позволи преразглеждане на проблемите, произтичащи от взаимодействието ученик–ученик, ученик–учител, родители–училище.

Предимствата на подхода се изразяват в това, че страните сами определят интересите и приоритетите си; сами контролират резултата от процедурата.

Медиацията запазва и възстановява взаимоотношенията между страните. Водещо предимство е, че чрез медиация се спестява време, провежда се в удобно време за участниците и други (Христова, Липчева, Никова 2011).

Системата на образованието е изключително чувствителна при промени. За да се въведе медиацията тук, е необходимо да се съобразим с очертаните принципи и особености. Да се подберат медиатори, които притежават специфични личностни черти, качества и професионална подготовка. Още по-специфична е системата на предучилищното образование, където възрастта на децата и често липсата на опитност у родителите създава възможности за критични ситуации в общуването.

Това дава основание да приемем, че навлизането на медиацията в сферата на ПУ образование и внедряването на длъжността „Образователен медиатор“ е важна стъпка за структурата.

Като обобщение – личността на медиатора визира приятелски, безпристрастен, добър слушател и за двете страни, който взима предвид всички факти, желае да помогне на другите, грижи се за другите, за решаване на конфликтите им, знае кога да заеме водеща (лидерска) позиция, знае кога да поеме контрол над ситуацията, помага на всяка страна, за да види гледната точка на другия. Целта и ролята на медиатора е да подпомогне личностното развитие и себепознание на уменията и стратегиите за справяне с конфликти като нужен механизъм за преодоляване на негативни емоции в личния опит.

Това обобщение отговаря точно на нуждите на нашата система и ни провокира да намерим начин да въведем медиацията и в предучилищното образование, минавайки през развитие на емоционалната интелигентност.

Търсихме методи да запознаем всички участници в системата. Започнахме с учителите, които бяха обучени в основните принципи

и базови знания. Някои от тях допълниха своята квалификация, като се сертифицираха за медиатори. Стремежът ни беше да създадем център за медиация в детското заведение, но инициативата изискваше време, средства и по-продължителна кампания. Това беше причината да тръгнем към обучение на децата като по-бърз и достъпен ресурс. Концепцията беше, когато децата се научат и започнат да ползват лесно усвоим модел и да общуват и решават конфликти чрез медиация, да привлекат и родителите.

Ето как се случи при нас.

Както споделих и по-рано, идеята да се разработи ПРОЕКТ МЕДИАЦИЯ В ДГ се роди, търсейки принцип, който да възпитава общуване и решава конфликти по най-благ начин. Като този метод е приложим за децата и в същото време подпомага да се развие и помогне и на възрастните участници в системата. Тръгнахме от концепцията да открием решението, като възпитаваме у децата емоционална интелигентност и ги научим как да взаимодействат със своите емоции.

В продължение на три години заложихме в годишния си план „Възпитаване на емоционална интелигентност” като една от водещите задачи.

Проведохме многобройни образователни ситуации във всяка група, открили практики, създадохме кътове, осъществихме инициативи.

Нещо не достигаше! Децата опознаваха своите емоции, но нямаше алгоритъм при приложението им в решаване на конфликти.

Започнахме да търсим начин като проучим как, познавайки емоциите си, можем да представим себе си, да разберем другия, като развием последователно поведение.

Имахме нужда от методика, стъпки, които да предложим на децата, за да реализират лесно модел на ефективно общуване чрез разбиране на емоционалния контекст и за превенция на конфликти.

Така се насочихме към опита по света, търсейки варианти за решаване на проблеми, подходящи за нашата възрастова група.

В продължение на година направихме проучвания, открихме и пробирахме модели. Извършихме обучения на персонала. Търсехме алтернативи чрез комбинации на различни методики.

Оказа се, че има интересни идеи, които са близки до медиацията:

„Сговорчива палатка” (Palaverzelt)

Това е метод, създаден в Германия през 2008 година. Разработва се като модел за разрешаване на конфликти между деца от детската градина и ученици от началното училище.

Целта на концепцията е възпитателите да разполагат с лесен и бързо усвояващ се метод, с помощта на който да могат да реагират педагогически конструктивно на конфликтните ситуации между децата, като използват точни правила.

Децата се учат на тези стъпки, които ще им помагат и в бъдеще за разрешаването на трудни ситуации в отношенията с другите хора и да се интегрират в групи и екипи. Същността на ритуала „сговорчива палатка” преминава през пет фази. Фазите наподобяват тези, през които преминаваме в медиация.

Използва се обособено място в стаята, вълшебни камъчета, гълъб на мира и други символи и атрибути.

За съжаление, методът се оказва по-тромав. Изискваше сложни реквизити, както и съхраняването им. Децата не успяха да го припознаят като техни и да намерят приложението му.

Друг похват, който пробахме, е **„Монтесори маса на мира“**, част от монтесори методиката.

В една Монтесори класна стая децата разполагат с няколко варианта за справяне с разногласия. Един от тях е **„Монтесори маса на мира“**. Понякога тя се използва за да позволи на детето кратък момент мълчание и тишина, но предназначението ѝ е да насърчава разрешаването на конфликти чрез мирна комуникация и уважение към отсрещната страна. Окуражава се отворена дискусия между децата.

Първото нещо, което ви трябва, е маса и два стола. Те трябва да са детски, в подходящ размер, с цветна и с подканваща аранжировка. Трябва ви хронометър – 3-минутен пясъчен часовник би бил идеален. По възможност стъклен, а не пластмасов. Масата има нужда и от инструмент на мира. Цвете, камъче, нещо крехко или чупливо, което детето да може да хване в ръка. Масата трябва да е поставена в тих кът, ако е възможно, в близост до прозорец. Трябва да се използва САМО за разрешаване на конфликти или моменти за тишина.

Този метод не успя да намери почва за развитие поради няколко причини:

- Трудно намиране на тих кът в занималнята. Масата, след време се приема като част от интериора и започва да се използва и за други дейности. Децата не я откриват като “специалното място”.

Това ни накара да вземем решение да изготвим собствена методика.

След като по време на наши обучения се запознахме с екипа на Институт „Итера“, ние решихме да се доверим на техния опит. Институт „Итера“ има 14-годишен опит в областта на медиацията и управлението на конфликти. Сертифицирана за обучителна организация от Министерство на правосъдието. Програмите на института за обучение на педагогически специалисти са одобрени от Министерството на образованието.

Създатели са на проекта „Академия Миротворци“ – за образование без агресия.

Споделихме със специалистите нашата практика и потребности, въз основа на които те създадоха иновативен модел.

За нас беше чест да сме първата детска градина, в която се пробира методиката.

Ето как изглежда МОДЕЛЪТ:

Реализира се като **ролева игра**, която да даде основна представа на децата как изглежда процедурата по медиация. Същата се основава на принципите и стъпките на медиацията за възрастни, като същевременно се опира на характерните умения, психологични особености и изисквания за предучилищна възраст.

Екипът на Институт „Итера“ създаде наистина уникална система за разрешаване на спорове.

Чрез игрови похват на децата се предлага метод за развитие на умения за самостоятелно, критично и творческо мислене. Подпомагащ изграждането на личностна идентичност чрез осмисляне на всекидневния опит – при решаване на конфликт. Ползвайки методиката, децата изучават и прилагат психологически модели за себепознание и развитие.

На практика на децата бе предложено точно място, обособено и достатъчно атрактивно, наречено „МОСТ НА МИРА”. Идеята на

специалистите отлично съвместяваше познати игрови похвати и символиката на моста като среща на две страни (две идеи, два възгледа).

Самото мостче има обозначени ясно и точно стъпките, които трябва да се следват. Както и символи, които лесно подсещат дейността, която трябва да извършат.

Подпомогнати от анимирани герои, децата плавно приемат и припознават идеята да застанат на килимчето. Екипът на „Итера“ се е погрижил да анимира детски образи, които чрез видео и картинни материали да въведат децата в етапи и правила. Малките медиатори се впечатлиха от новите си картинни приятели, които им разказаха за килимчето и неговата роля.

Показателно е влиянието на този вид социално общуване, което наблюдавахме у децата при пробирването на модела. Промениха се понятията за конфликт, агресия и стратегиите за справяне с тях. Провокира се идеята за разбиране на думата мир в различните ѝ нюанси. В процеса на обучение по системата някак съвсем непринудено се създаде и нов израз „специалисти по мира“. Това е наименованието, което децата дадоха на ролята „медиатор“.

Хубавото на изобретената методика е, че има приложение във всички възрастови групи на детската градина, като съвместява развитието на емоционална интелигентност с плавно навлизане в принципите на медиацията.

Това се осъществява чрез емоционални карти с лицата на същите анимирани герои (демонстриращи базови емоционални изразения), с които работят по-малките групи. Така се създава приемственост и достъпност за всяко дете. Като методиката предлага малките групи да се подготвят чрез емоционалните карти, за да могат чрез същите в подготвителна група да се включат в цялостната процедура чрез килимчето на мира (мост на мира).

Като заключение искам да добавя, че методиката, сътворена от екипа на Институт „Итера“, компенсира недостатъците на изпробваните системи, които споделих по-горе в доклада си.

Тук ресурсите са достъпни финансово. А също така има решения, подходящи за всяка възраст. В предходните модели можеше да участват предимно 6-7 годишните. Килимчето, което представлява мостът, може лесно и бързо да се прибира, изважда и съхранява.

Ограмотяващите материали ги има в книжен и дигитален вариант. Децата припознават анимираните герои като част от групата и семейството.

С благодарност за съдействието, професионализма и отдадеността на Институт „Итера“ ние с радост ще претворим идеята, като използваме методиката във всички възрастови групи, за да проследим модела в развитие.

Идеята ни за в бъдеще е, освен да развием проекта „Мост на мира“, да възприемем като глобална цел темата „медиация“ и да постигнем следните резултати:

- * **Да представим медиацията като ефективен и модерен метод** за разрешаване на конфликти във всички звена в нашата система – учители, родители и други участници в общността.

- * **Да обучим сертифицирани медиатори** – деца, педагогически специалисти и родители.

- * **Да създадем център за медиация в детското заведение.**

За целта сме предприели:

Провеждане на информационни кампании, обхващащи широк кръг от хора, работещи в сферата на образованието и ползващи услугите, предоставяни в тази област – педагогически специалисти, ученици, родители, представители на институции и др. Тук дадохме важна роля на обществените съвети, като чрез тях сме започнали да популяризираме идеята.

Наблягаме на предимството, че споразуменията, постигнати в резултат на медиация, ще бъдат доброволно спазвани, както и спомагат за запазването на приятелска, колегиална и трайна връзка между страните. Това се приема много радушно от родителската общност.

Следва да направим и промени в нормативната база, като:

- * **Актуализиране на вътрешните правила за работа в детската градина**, в които да се предвидят възможности за провеждане на процедура по медиация при определени видове спорове, които са подходящи за медиация, както и процедурата за препращане към медиация.

- * **Да се изработи точна и ясна програма за медиация в учебното заведение.**

- * **Да се изберат координатори по програмата**, които

изпълняват текущите задачи във връзка с работата на програмата за медиация.

По преценка на директора на учебното заведение работата на програмата за медиация може да бъде подпомагана от съвет за медиация с участието на медиатори, адвокати и представители на институции, който да има консултативна функция и да дава предложения за подобряване на дейността на програмата.

Заклучение

Медиацията е съвременен миротворчески метод, ползността му и резултатността му са доказани в развитите общества. Въвеждането и популяризирането му в България, в различни сфери на обществения живот, ще повиши гражданската култура и подобри взаимоотношенията между хората. Представената методическа идея за интегриране на медиацията в предучилищна възраст е отличен начин децата да възпитат и заложат трайни умения и модели за добронамерена комуникация, емоционална интелигентност и решаване на конфликти чрез мирни методи.

Тази инициатива е възможен път за популяризиране на метода в по-голям мащаб и в по-ранен етап на развитие. Създаването на умения и компетенции за ефективно общуване, справяне с конфликтите без агресия и използване на знанията в реалния живот би било полезно да се случва колкото може по-рано. Възпитаването на толерантност, зачитане на гледната точка на другия, развиване на способността да бъдем емпатийни трябва да са основни задачи на педагогическите специалисти и ако това се случва в ранна възраст, би заложило базови и трайни умения.

Балансът в отношенията, постигнат в резултат на общи усилия, чисто психологически се схваща като по-голяма ценност и от двете страни по спора и може да се окаже добра основа и за бъдещо сътрудничество.

Да се популяризира медиацията сред родители, преподаватели и административен персонал посредством планиране и изпълнение на мероприятия – обучения за ефективна комуникация, чрез приложение на медиацията е лек и достъпен подход, даващ резултатност.

За осъществяване на „мост“ между детска градина–начално–

средно образование е необходимо децата да са ограмотени от рано. Така се постига плавна връзка между образователните степени и преминаване на общуването от една среда в друга. Именно тези плавни стъпки в надграждане на медиаторските умения са гаранция за изграждане на балансирана среда на общуване в българското образование.

Под формата на процедурата по медиация могат да се представят различни междуличностни отношения и близки до опита на децата във всяка възраст. Да се стремим да създадем ранно позитивно отношение към медиацията и палитра от стратегии за разрешаване на спорове е наша основна задача.

Да развием уменията и стратегиите за справяне с конфликти като нужен механизъм за преодоляване на негативни емоции в личния опит е целта ни.

За навлизане на медиацията в образованието е необходим консенсус и популяризиране не само в различни общости, но и на институционално ниво. Това би позволило да се даде посоката за законодателна промяна и въвеждането на медиация в различните ѝ аспекти (превенция, разрешаване на конфликти и др.). Все по-назрели теми на конфликтни ситуации наблюдаваме в образователната сфера и това дава още по-голямо основание и необходимост във всяка една от образователните степени да бъде застъпена медиацията и нейните принципи.

Използвана литература

1. Закон за медиацията. ДВ, №110, 2004.
2. Клявкова, К. (2019). В храма на медиацията. Фондация „Ахая Общество“.
(Klyavkova, K. (2019). V hrama na mediatsiyata. Fondatsiya „Ahaya Obshtestvo“).
3. Савова, Л., Иванова, В. (2019). Правна уредба на медиацията в България – предизвикателства и съвременни тенденции. // Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник доклади, Варна: Наука и икономика, с. 185-193.
(Savova, L., Ivanova, V. (2019). Pravna uredba na mediatsiata v

Bulgariya – predizvikatelstva i savremenni tendencii. // Pravoto I biznesat v savremenното obshtvo. Sbornik s dokladi, Varna: Nauka I Ikonomika, s. 185-193).

4. Христова, С., Липчева, Н., Никова, Н. (2011). Наръчник на училищния медиатор. Издател Асоциация „Човешки права – стъпка по стъпка“, в рамките на проект „Асоциация на училищните медиатори“, финансиран от дирекция „Превенции“ на Община Варна.

(Hristova, S., Lipcheva, N. , Nikova, N. (2011). Narachnik na uchilishtniya mediator. Izdatel Asotsiatsiya „Choveshki prava – stapka po stapka“, v ramkite na projekt 43).

5. Asotsiatsiya na uchilishtnite mediatori”, finansiran ot direktsiya „Preventsii“ na Obshtina Varna, 2011).
6. <https://itera.bg/za-mediacyata/> , За медиацията, февруари 2018.
7. <https://epale.ec.europa.eu/bg/blog/obrazovatelната-mediacya-v-blgariya-sshchnost-i-znachenie-v-socio-kulturen-i-obrazovatelyn>.

За контакти:

Марчела Петрова
Детска градина №23 „Иглика“ – Варна
dg_23iglika@abv.bg

ЗА НЯКОИ ВЪЗМОЖНИ АСПЕКТИ НА МЕДИАЦИЯТА ПРИ ЗДРАВНООСИГУРИТЕЛНИТЕ ПРАВООТНОШЕНИЯ

Доц. д-р Галина Йолова
Икономически университет – Варна

FOR SOME POSSIBLE ASPECTS OF MEDIATION IN HEALTH INSURANCE RELATIONS

Assoc. Prof. Galina Yolova, PhD
University of Economics - Varna

Резюме: Разработката анализира някои възможни аспекти на приложение на медиацията в здравноосигурителните отношения, чрез извеждане от една страна на типични проблеми при функциониране на здравноосигурителната система, а от друга – чрез варианти за решаването им посредством методите на извънсъдебната доброволна процедура. На база на систематиката се извеждат конкретни предложения и примерни практики за въвеждане на медиационни процедури.
Ключови думи: *медиация, здравно осигуряване, здравноосигурителни правоотношения*

Abstract: The work analyzes some possible aspects of the application of mediation in health insurance relations, by deriving on the one hand typical problems in the functioning of the health insurance system, and on the other - by options for solving them through the methods of out-of-court voluntary procedure. Based on the systematics, specific proposals and exemplary practices for the introduction of mediation procedures are derived.

Key words : *mediation, health insurance, health insurance legal relations*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.21>

Въведение

Като доброволна и поверителна процедура за извънсъдебно разрешаване на спорове, подпомагаща страните да постигнат споразумение, медиацията е изключително актуален, адекватен и навременен способ за постигане на трайно решаване на конфликти и в крайна сметка – за подпомагане откриването на задоволително и за двете страни решение¹²⁸.

Изтъкваните ѝ предимства – в частност бързина, минимизиране на разходите, удобство за страните, неформалност и поверителност¹²⁹, взети в систематика и единство оформят характера ѝ на облекчена и изключително гъвкава процедура, при която се избягват както тромавите и продължителни съдебни процедури,¹³⁰ така и типичното за съдебното производство налагане възприемането, респ. изпълнението на решение, рядко удовлетворително и за двете страни. Същевременно, необвързващият ѝ преди постигането на споразумение характер¹³¹, възможността за отказ на страните по всяко време и отсъствието на възможността да им се наложи решение, отговарящо в ниска степен на техните взаимни интереси и бъдещи отношения, е в достатъчно висока степен гаранция за постигане на ефективно и взаимноизгодно решение на конфликти от най-различно и с различна степен на засягане на интересите на индивида естество.

Предвидена като „процедура на подпомагани преговори“, основана на сътрудничество между страните с цел разрешаване на спорове и преодоляване на конфликти, медиацията се урегулира в специализирания си закон – Закон за медиацията, съгласно който предмет на медиацията могат да бъдат граждански, търговски, трудови,

---

¹²⁸ Александров, А. (2020). Медиацията по трудови спорове – един възможен изход от „колапса“ на държавното правораздаване. // Сборник доклади от национална кръгла маса „Приложение на медиацията в различните обществени сфери“, Варна, с. 18.

¹²⁹ Андреева, А. (2020). Медиацията в сферата на висшето образование – иновативен модел за комуникация в българските университети. // Сборник доклади от национална кръгла маса „Приложение на медиацията в различните обществени сфери“, Варна, с.8.

¹³⁰ Манев, М. (2006). Медиацията разширява и улеснява достъпа до правосъдие. // Общество и право, №1-2, с. 51.

¹³¹ Стайков, И. (2009). Медиация по трудови спорове. София: Авангард Прима, с.18.

семејни и административни спорове, свързани с права на потребители, както и други спорове между физически и/или юридически лица.

Цел на настоящата разработка е да анализира възможни аспекти от приложение на медиацията на плоскостта на здравноосигурителните правоотношения в допустими нейни аспекти и предвид спецификата и характера на двата института. В този смисъл, актуалността на проблематиката е повече от безспорна. Проблемите на плоскостта на здравното осигуряване са проблеми, засягащи в може би най-значителна степен изключително уязвимите въпроси на защита правото на живот, достъп да качествена и достатъчна медицинска помощ, навременно, адекватно и недискриминационно здравно обслужване, висока степен на защита на поверителна информация и чувствителни данни. От друга страна, те касаят висока степен на процедурна конфликтност в административните по естеството и характера си спорове между осигурителните органи и изпълнителите на медицинска помощ, от една страна, и осигурени лица и осигурителни органи, от друга. Всичко това обосновава нуждата от намиране на адекватен, гъвкав и допустим вариант за разрешаване на конфликти и най-вече – преодоляването им по непротиворечив, взаимноизгоден, морално оправдан и справедлив в съответствие с интересите и правата на субектите начин.

В изпълнение на целта са и поставените следни **изследователски задачи**, а именно: да се специфицират, в систематика и предвид обема на изследването, възможни аспекти на приложение на медиацията в здравноосигурителните отношения, като бъдат изведени съответните им позитиви от приложението на процедурата, и не на последно място – да се обосноват предложения за въвеждане на добри практики и възможни хипотези за оформяне на законодателни промени.

Методологията на изследването включва формално – юридически, сравнителноправен и нормативен подход.

Материалът е съобразен със законодателството към 23 май 2021 г.

Изложение

Систематиката на изграждане на здравноосигурителната система касае изключително широк кръг от дейности и процедури със съответните им различни по естеството си субекти и компетентности, образуваща в цялост механизма за престиране на медицинската помощ и заплащането ѝ от осигурителния орган. В този смисъл е повече от безспорно, че тя касае развитие на правни отношения на най-различни по характера и същността си нива, с нуждата от запазването и гарантирането им предвид спектъра на следващите се на тези субекти права и задължения. В този смисъл и предвид насочеността на разработката те могат да бъдат разгледани на две основни нива – **предвид правата на здравноосигурените лица и упражняването им по правноустановен, надлежен и безконфликтен начин, от една страна, и предвид взаимоотношенията между осигурителния орган и изпълнителите на медицинска помощ, от друга.**

Като свързани с качеството на осигурени са въведените от чл.35 на Закона за здравното осигуряване (ЗЗО) права на лицата, в частност: 1) да получават медицинска помощ в обхвата на пакета от здравни дейности, гарантиран от бюджета на Националната здравноосигурителна каса (НЗОК); 2) да избират лекар от лечебно заведение за първична медицинска помощ, сключило договор с районната здравноосигурителна каса (РЗОК); 3) на спешна помощ там, където попаднат; 4) да получават информация от РЗОК за договорите, сключени от нея с изпълнителите на медицинска помощ; 5) да участват в управлението на НЗОК чрез свои представители; 6) да подават жалби пред директора на съответната РЗОК при нарушения на закона и на договорите; 7) да получат документ, необходим за упражняване на здравноосигурителните им права в съответствие с правилата за координация на системите за социална сигурност; 8) на трансгранично здравно обслужване по реда на глава втора, раздел XII от ЗЗО.

В съответствие с това осигурените лица имат право да подават жалби пред директора на съответната РЗОК, когато не са удовлетворени от медицинските дейности, свързани с оказаната медицинска помощ, на основанията – отчетена, но неизвършена медицинска

дейност, качество на медицинската помощ, което не съответства на критериите за качество, определени в националните рамкови договори, отказан достъп до медицинска документация, както и получени от изпълнител на медицинска или дентална помощ суми без правно основание.

Пораждането на спорове в този смисъл най-често касае реализиране правото на достъпна медицинска помощ, респ. нейното отказване или предоставяне извън гарантирания обем и в нарушение на установените в чл.81, ал. 2 от Закона за здравето (ЗЗ) принципи, в частност – своевременност, достатъчност и качество, равнопоставеност при оказването ѝ с приоритет за деца, бременни и майки на деца до една година, сътрудничество, последователност и координираност на дейностите между лечебните заведения и зачитане правата на пациента.

От друга страна, конфликти се пораждат при нарушаване изискванията за качество на предоставяната медицинската помощ в съответствие с медицинските стандарти, утвърдени по реда на чл. 6, ал. 1 от Закона за лечебните заведения, респ. правилата за добра медицинска практика, приети и утвърдени по реда на чл. 5, т. 4 от Закона за съсловните организации на лекарите и лекарите по дентална медицина.

Обобщено можем да кажем, че засягане правата на осигуреното лице могат да се проявяват на плоскостта на отсъствие на достъп до медицинска помощ въобще, недостатъчен обем на предлаганите и полагани медицински грижи, в обхвата на пакета от здравни дейности, гарантиран от бюджета на НЗОК и извън установените лимитни дейност в НРД, право на отказ за предоставяне на трансгранично здравно обслужване, респ. отказ от реимбурсиране на средства, достъп до информация, както и неправилен достъп до чувствителни данни на пациента от страна на неоправомощени лица.

Наличието на подобни спорове и движението им по линия на административните и съдебните процедури са неефективен способ както за постигане на взаимноприемлив вариант за решение, така и за постигане усещането за справедливост на осигурения или пациента, особено там, където се касае за финото пространство между правото на живот и неговото гарантиране по справедлив и достоен

начин. В този смисъл и дотолкова, доколкото „в рамките на процедурата по медиация, за разлика от съдебния процес, се работи с емоциите на страните“¹³², отнасянето на спора в медиационна среда е вариант за създаване на справедлив и приемлив за двете страни избор на решение със запазване принципите на справедливост, зачитане на правата, но и на чувствата на лицето, възможност за поглед отвъд казуистиката и догматичния законов подход.

Друг вариант на конфликти в процеса на функциониране на системата са тези, касаещи административните процедури по реализиране на здравноосигурителния механизъм – в частност – **в система на заплащане на медицинските дейности, съответно при договорите между НЗОК и лечебните заведения и административните договори с изпълнители на медицинска помощ, сключвани от НЗОК или РЗОК.**

Заплащането на здравните дейности е в рамките на уговорения за съответната година обем на медицинските престации в зададените му нормативни и бюджетни рамки по отделни направления за разходване на осигурителните средства и предвид установения механизъм в Националния рамков договор, съдържащ отделните видове медицинска помощ по чл. 45 ЗЗО, съответно условията и реда за оказване и предоставянето ѝ, както и обемите, цените и методиките за нейното остойностяване и закупуване. При въвеждането на пакета здравни дейности, гарантирани от бюджета на Касата, са и установените с това два безусловни принципа, а именно – редът за предоставяне и изискванията към изпълнителите на отделните видове медицинска помощ се определят в НРД и в договорите между РЗОК и изпълнителите, от една страна, а от друга – като качество оказваната медицинска помощ, закупувана от НЗОК, следва да отговаря на утвърдените по реда на чл. 6, ал. 1 от Закона за лечебните заведения,

---

¹³² Славова, Л., В. Иванова. (2019). Правна уредба на медиацията в България – предизвикателства и съвременни тенденции. // Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник доклади. Варна: Наука и икономика, с. 185-193.

медицински стандарти и правилата за добра медицинска практика.¹³³ Гарантираният от бюджета на Касата, и съответно заплащан, пакет здравни дейности е бил обект на атакуване както на основание противоконституционност, така и по реда на общата и ред специални процедури по административен съдебен контрол¹³⁴, определящи го като „ограничаващ нормативно и по същество основни законови принципи и принципи при прилагане на осигуряването въобще“.

Извън общия принцип за неплащане на надлимитни дейности са и новите разпоредби на чл. 29 ЗЗО (нова – ДВ, бр. 103 от 2020 г., в сила от 01.01.2021 г.), предвиждащи, че за лекарствените продукти, прилагани в болничната медицинска помощ, които се заплащат извън стойността на оказваните медицински услуги, НЗОК заплаща по-ниската стойност между договорената в рамковите споразумения, сключени от министъра на здравеопазването в качеството му на централен орган за покупки в сектор „Здравеопазване“, и стойността, на която лекарствените продукти са доставени на изпълнителя на болнична медицинска помощ, независимо дали той е възложител по Закона за обществените поръчки.

Същевременно, предвидено е НЗОК да не може да заплаща на изпълнителите на болнична медицинска помощ и на притежателите на разрешение за търговия на дребно за лекарствените продукти стойност, която е по-висока от максималната стойност, определена за заплащане с публични средства по реда на наредбата по чл. 261а, ал. 5 от Закона за лекарствените продукти в хуманната медицина.

За лекарствените продукти, заплащани напълно или частично от НЗОК и включени в Позитивния лекарствен списък, се прилага

---

¹³³ Йолова, Г. (2019). Специфики в заплащането на медицински дейности и услуги по задължителното здравно осигуряване. // Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник доклади от 2-ра Национална научна конференция, Варна: Наука и икономика, 2019. Йолова, Г. (2018). Обемът и достъпът до медицинска помощ – тенденции и особености на недискриминационно прилагане. // Защита срещу дискриминацията: Правна уредба, проблеми и тенденции. Сборник доклади от национална научна конференция на ИУ - Варна, Варна: СТЕНО.

¹³⁴ С Решение КС №3/ 8 март 2016 г. по конституционно дело №6/2015 г. (обн. ДВ, бр. 20 от 15.03.2016 г.) се приема, че нормата на чл. 45, ал. 2 ЗЗО „противоречи на принципа на правовата държава и защото е неясна, и не само създава предпоставки за противоречиво правоприлагане, а и дава възможност да се запълва с различно съдържание сега или в бъдеще“.

механизъм, гарантиращ предвидимост и устойчивост на бюджета на НЗОК, който ежегодно се приема с решение на Надзорния съвет на НЗОК съобразно средствата за здравноосигурителни плащания за лекарствени продукти, определени в закона за бюджета на НЗОК за съответната година.

Изложените в съвсем схематичен вид хипотези създават на практика сериозна проблематика в отношенията по заплащане на оказаната медицинска помощ, респ. лекарствени средства, медицински изделия и диетични храни, често трудно разрешима с традиционния административен механизъм и то по приемлив и допустим и за двете страни вариант за преодоляване.

Специфични спорове възникват и в процеса на **договаряне между директора на РЗОК и изпълнителите на медицинска помощ** за оказване на медицинска помощ в съответствие с НРД с анексите към тях (съгласно изискванията на чл. 20, ал. 1, т. 4 ЗЗО), както и при **договаряне чрез административен договор** по чл. 45а (нов – ДВ, бр. 77 от 2018 г., в сила от 01.01.2019 г., изм. ДВ, бр. 102 от 2018 г., в сила от 01.01.2019 г.), сключван между НЗОК, съответно РЗК, съгласно закона, националните рамкови договори и анексите към тях, с лечебни заведения и изпълнители на медицинска помощ, от една страна, и със субектите по договорите за лекарствените продукти по чл. 262, ал. 6, т. 1 от Закона за лекарствените продукти в хуманната медицина, за медицински изделия и за диетични храни за специални медицински цели за домашно лечение на територията на страната.¹³⁵¹³⁶

Проблематична на тази плоскост е и сферата на прекратяване на договорите с изпълнителите на медицинска помощ или налагане на финансова санкция в случаи на отчитане на дейност, която не е извършена, както и при извършване и отчитане на медицинска дейност, за която няма съответни медицински индикации, установено по реда на чл. 72, ал. 2, както и при системно нарушаване на критериите за качество на медицинската помощ или при системна неудовлетво-

---

¹³⁵ Виж Зиновиева, Д. (2016). Медицинско право. София.

¹³⁶ Виж Зиновиева Д. (2018). Административният договор в правоприлагането след измененията в Административно-процесуалния кодекс от 2018 г. // Сборник ЮФ на ПУ „П.Хилендарски”.

реност на пациентите от оказаните медицински дейности, свързани с оказаната медицинска помощ, заплатена от бюджета на НЗОК (чл. 59, ал.11, т.1-4 ЗЗО).

В систематика може да се обобщи, че споровете на това ниво са както касаещи проблематиката по сключване на индивидуалните договори с изпълнителите на медицинска помощ и останалите субекти по Закона за лекарствените продукти в хуманната медицина, за медицински изделия и за диетични храни за специални медицински цели за домашно лечение на територията на страната, респ. отказване на сключването им, така и най-вече – заплащането, съответно отказа от заплащане на извършените медицински дейности на предоставящия ги изпълнител в рамките на установения механизъм и свързаните с пакета здравни дейности лимити.

На плоскостта на изнесените в съвсем схематичен, разбира се, план хипотези, допустими варианти на медиация или медиационни практики, дотолкова, доколкото отсъства специализирана уредба, могат да бъдат предложени на следните нива :

1) включване вариант на медиационна процедура, чрез лица с опосредяващи функции, още в процеса на одоговаряне на НРД със съсловните организации;

2) определяне на оправомощено с посреднически и медиационни функции лице към НЗОК или РЗОК, опосредяващо субектите – изпълнители на медицинска помощ, осигурени лица, респ. пациенти и осигурителни органи при спорове и жалби и целящо разрешаване на конфликта по взаимоприемлив начин и с цел избягване на тежка и тромава съдебна процедура;

3) насочване към медиационна процедура в хода на висящо съдебно или административно производство за избягване на натоварващи, продължителни и свързани с дългг във времето конфликт процедури;

4) предвиждане на онлайн процедури по медиация в контекста на тенденциите по изграждане на електронното здравеопазване, особено що касае жалби между пациенти и лица, оказващи медицинска помощ.

Заклучение

Повече от безспорно е, че процесът по нормативна регулация на медиацията на различните по естеството си спорове е следващото ниво от новата култура за разрешаване на конфликти. Трайното му установяване и доразвитие в националните правни практики е важен индикатор за доразвитие на принципите за отстояване на правата на плоскостта на взаимната съгласуваност, зачитане на интересите и общата справедливост. Така в Резолюция на Европейския парламент от 12 септември 2017 г. относно изпълнението на Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 година относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси (Директива за медиацията) (2016/2066(INI) се аргументират призови към държавите членки да засилят усилията си за насърчаване използването на медиация при различни по характера си спорове и то така, че да се повиши осъзнаването на ползите от медиацията като надежден, достъпен и ефективен начин за разрешаване на конфликти при национални и трансгранични спорове в рамките на Европейския съюз. В тези насоки са и тенденциите в дейността на Комисията, в прегледа на правилата си да търси и намира решения, свързани с ефективно разширяване приложното поле на медиацията и за други граждански или административни въпроси, доколкото и там, където е възможно.

На това ниво следва да се търсят и варианти за прилагане на медиацията в сферата на здравноосигурителната система с присъщата ѝ практика на постоянно възникващи конфликти по наболели проблеми, обусловени от тромавите административни процедури и засягащи чувствителни сфери от правата на личността. Високата степен на поверителност, взаимното зачитане на интересите и намирането на справедлив подход за решаване на спора са безспорно полето, на което следва да се търси и намира решението на здравноосигурителния проблем – в неговите адаптивни, актуални и щадящи интересите на индивида аспект.

Използвана литература

1. Александров, А. (2020). Медиацията по трудови спорове – един възможен изход от „колапса“ на държавното правораздаване. // Сборник доклади от национална кръгла маса „Приложение на медиацията в различните обществени сфери“. Варна, с. 18.
2. Андреева, А. (2020). Медиацията в сферата на висшето образование – иновативен модел за комуникация в българските университети. // Сборник доклади от национална кръгла маса „Приложение на медиацията в различните обществени сфери“, Варна, с. 8.
3. Йолова, Г. (2019). Специфики в заплащането на медицински дейности и услуги по задължителното здравно осигуряване. // Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник доклади от 2-ра Национална научна конференция, Варна: Наука и икономика.
4. Йолова, Г. (2018). Обемът и достъпът до медицинска помощ – тенденции и особености на недискриминационно прилагане. // Защита срещу дискриминацията: Правна уредба, проблеми и тенденции. Сборник доклади от национална научна конференция на ИУ - Варна, Варна: СТЕНО.
5. Зиновиева, Д. (2016). Медицинско право. София.
6. Зиновиева, Д., Русчев, Ив. (2019). Дължи ли здравната каса плащане на лечебните заведения за надлимитна дейност . // Lex.bg. Електронно издание.
7. Зиновиева Д. (2018). Административният договор в правоприлагането след измененията в Административно-процесуалния кодекс от 2018 г. // Сборник ЮФ на ПУ „П.Хилендарски“.
8. Манев, М. (2006). Медиацията разширява и улеснява достъпа до правосъдие. // Общество и право, №1-2, с. 51.
9. Стайков, И. (2009). Медиация по трудови спорове. София: Авангард Прима, с.18.
10. Славова, Л., Иванова, В. (2019). Правна уредба на медиацията в България –предизвикателства и съвременни тенденции. // Правото и бизнесът в съвременното общество. Сборник доклади, Варна: Наука и икономика, с. 185-193.
11. Резолюция на Европейския парламент от 12 септември 2017 г.

относно изпълнението на Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 година относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси (Директива за медиацията) (2016/2066(INI) (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2018:337:FULL&from=IT>)).

За контакти:

Доц.д-р Галина Йолова
Икономически университет -Варна
ina_yolova@ue-varna.bg

ПРАВНА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ НА ЗДРАВНИЯ МЕДИАТОР И НЕГОВОТО ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА СОЦИАЛНИЯ КАПИТАЛ

*Гл. ас. д-р Даниела Петрова
Технически университет – Варна,
кат. „Социални и правни науки”*

LEGAL REGULATION OF THE HEALTH MEDIATOR AND ITS IMPACT ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL

*Prof. Daniela Petrova, Ph.D.
Technical University - Varna, Department of Social and Legal
Sciences*

Резюме: Дейността на здравния медиатор оказва устойчиво въздействие върху живота на хората както в по-малките общностни групи, така и върху цялостния образователен, здравен и икономически растеж на обществото. По време на пандемията от Ковид 19 упражняването на професията здравен медиатор е от изключителна важност и значимост с оглед информиране и превенция на здравето. Авторът с настоящата статия представя правната уредба на здравния медиатор в националното и европейското законодателство. Целта, която си поставя авторът, е да се представят законовите и професионалните изискванията към здравния медиатор. Здравен медиатор вече е наложена и правно уредена професия, която функционира към отделните общини в Република България.

Ключови думи: *медиация, правна уредба, здравен медиатор, устойчиво развитие, социален капитал*

Abstract: The activity of the health mediator has a sustainable impact on people's lives, both in the smaller community groups and on the overall educational, health and economic growth of the society. During the Kovid 19 pandemic, the practice of the profession of health mediator is of utmost

importance and significance, with a view to informing and preventing health. The author of this article presents the legal framework of the health mediator in the national and European legislation. The aim of the author is to present the legal and professional requirements for the health mediator. The health mediator is already an established and legally regulated profession, which operates in the individual municipalities in the Republic of Bulgaria.

Key words: *mediation, legislation, health mediator, sustainable development, social capital*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.22>

Въведение

Медиацията е извънсъдебна процедура за решаване на спорове, отличаваща се с гъвкавост, бързина, неформалност и подчиняваща се на принципа на доброволност за страните, участващи в нея. Медиацията започва своите първи стъпки в края на 90-те години на 20 век у нас, в Република България, като нейната популяризация започва с дейността на неправителствения сектор. Днес медиацията е поставена на законова основа чрез приемането на Закон за медиацията през 2004 г. (обн. ДВ, бр. 110 от 17 декември 2004 г.), основа за която са релевантните актове от Европейското законодателство: ДИРЕКТИВА 2008/52/ЕО на ЕП и на СЪВЕТА от 21 май 2008 година относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси, РЕГЛАМЕНТ (ЕС) №1215/2012 на ЕП и на СЪВЕТА от 12 декември 2012 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела и РЕГЛАМЕНТ (ЕО) №44/2001 на СЪВЕТА от 22 декември 2000 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела (отм.) Тя е възможен и търсен алтернативен вариант при решаване на конфликти и спорове в различни сфери на общественият живот. **Целта на настоящото изследване** е да се анализира и представи развитието на нормативната уредба на здравния медиатор в държавите – членки на ЕС. В изследването се представят някои положителни практики и иновативни подходи в областта на медиацията, които са намерили

приложение в различните сфери на живота на малцинствените групи – лица в неравностойно положение. За постигане на целта **авторът си поставя следните задачи:** 1) да анализира нормативната уредба, относима към появата на професията „Здравен медиатор“ в отделните страни – членки на ЕС; 2) да се представят разнообразни модели на въвеждане, функциониране и провеждане на здравна медиация в държавите – членки на ЕС; 3) да се обосноват изводи и препоръки за разширяване приложното поле на медиацията.

Изложение

I. Понятиен апарат

Медиацията в националното ни законодателство е регламентирана в Закона за медиацията¹³⁷ в чл.3 от Закона, където е очертан обхватът на приложимост:

а) граждански, търговски, трудови, семейни и административни спорове, свързани с права на потребители, и други спорове между физически и/или юридически лица, включително и когато са презгранични;

б) предвидените случаи в Наказателно-процесуалния кодекс.

Медиация не се провежда, ако закон или друг нормативен акт предвижда друг ред за сключване на споразумение. С това се определя обхватът на приложение на медиацията, като законодателят не изключва и приложимостта на медиационната процедура и при решаването на неправни спорове. Многообразието от сфери на приложение на медиационната процедура налага създаването на нормативна уредба относно критерии и изисквания към лицата, упражняващи професията на медиатор. Това са приетите Стандарти за обучение на медиатора, Процедурни и етични правила за поведение на медиатора, Наредба №2 от 15.03.2007 г. за условията и реда за одобряване на организациите, които обучават медиатори; за изискванията за обучение на медиатори; за реда за вписване, отписване и заличаване на медиатори от Единния регистър на медиаторите и за процедурните и етични правила за поведение на медиатора (обн. ДВ, бр.

---

¹³⁷ Закон за медиацията (обн. ДВ, бр.110 от 17 декември 2004).

26 от 27 март 2007 г.).¹³⁸ Тази нормативна рамка предпоставя условията за по-нататъшно развитие на медиацията и на професията „Медиатор“. Благоприятният климат за развитие на професията на медиатора в Европа включва и относително широки изисквания към качествата на медиаторите¹³⁹ (Коларова Д. и др. (2020). Книга за медиатора, с. 202). Следва да се отбележи, че няма изискване за професионален и образователен ценз при упражняване на професията „Медиатор“. Поставяйки я на законова основа и въвеждайки съответните регулации, се открояват някои от необходимите качества, които следва да притежава медиаторът, като: умение за изслушване, умение за ориентиране в казуса, избор на прилагане на модел и стратегия с цел овладяване на конфликта при спор между страните; независимост и безпристрастност; доверие, компетентност и професионален подход. Многообразието на спорове може да ги отличава със сложни социални, икономически, културни, политически, идеологически, религиозни или психологически аспекти. Затова професионалните качества на медиаторите следва да са комплексни. Необходима е институализация на медиацията и широкото ѝ популяризиране - чрез въвеждането ѝ в образователния процес както в средното, така и във висшето образование.

Необходимо е повишаване на информираността и на правната култура на обществото, като същото да бъде запознато с тази алтернатива за решаване на спорове: извънсъдебно и чрез съдебна медиация. Изискване към медиатора е той да отговаря и да покрива законовите стандарти, да е преминал успешно обучителен процес, да е сертифициран и включен в списъка на медиаторите, които имат право да участват в медиационни процедури. Многообразието от сфери на приложение в бъдеще навярно ще доведе и до по-тясна специализация на професионалните медиатори като напр. в сферата на образованието; здравните медиатори и т.н. Устойчивото развитие е

---

¹³⁸ Наредба №2 от 15.03.2007 г. за условията и реда за одобряване на организациите, които обучават медиатори; за изискванията за обучение на медиатори; за реда за вписване, отписване и заличаване на медиатори от Единния регистър на медиаторите и за процедурните и етични правила за поведение на медиатора (обн. ДВ, бр. 26 от 27 март 2007 г.).

¹³⁹ Коларова Д. и др. (2020). Книга за медиатора. Фондация „Партньори-България“, с. 202.

постигането на баланс между социалните и екологичните принципи като социално оправдано и екологосъобразно икономическо развитие¹⁴⁰ (Genchev, R. (2005). Sustainable Development: Economic Aspects. Indianapolis: University Press, p. 262). Определението „устойчиво развитие“ включва две ключови променливи, които ограничават интерпретациите, а именно – „потребности“ и непряко засегнатата „ограничения“. Те от своя страна са базирани на технологиите и социалната организация, както и на възможността да използват околната среда като средство за удовлетворение на човешките потребности.¹⁴¹ Устойчивото развитие инкорпорира в своето съдържание три елемента: икономически, правен и социален. Те са взаимно свързани, но се отличават и с определена самостоятелност. Социалният елемент на устойчивото развитие лежи в основата на социалния принцип. Социалният принцип е свързан с качеството на живота, който се отнася до общото благосъстояние на индивидите и обществата. Това е „степената на благополучие и лична удовлетвореност, изпитвано от даден човек или от група хора“, което може да се означава още като „жизнен стандарт“.¹⁴² Липсва единно определение за жизнен стандарт. Устойчивото развитие е средство за осигуряване на благосъстоянието на гражданите – както на живеещите днес, така и на бъдещите поколения. В документите на Световната банка „социалният капитал“ се определя като „всички институции, връзки и норми, които създават качеството и количеството на социалните взаимодействия“¹⁴³. Те от своя страна са базирани на технологиите и социалната организация, както и на възможността да използват околната среда като средство за удовлетворение на човешките потребности. Човешкият капитал винаги е съвкупност от знания, опит, информация и други присъщи елементи на човешката природа. Всичко, свързано с акумулация на познанието, се осъществява на фона на

---

¹⁴⁰ Genchev, R. (2005). Sustainable Development: Economic Aspects. Indianapolis: University Press, p. 262.

¹⁴¹ Петрова Д. (2021). Устойчиво развитие на социалния капитал – правен и икономически базис. // Устойчиво развитие, година IX, №1, с. 58.

¹⁴² Ключови факти и цифри за Европа и европейците. Качество на живота (europa.euhttps://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_bg).

¹⁴³ Разширение възможностей беднейших стран на пути к устойчивому восстановлению (<https://www.vsemirnyjbank.org/ru/home>).

жизнената дейност, която се вмести във времето. Човешкият капитал се олицетворява най-добре от отделния индивид. Той е главният обект на въздействие и ползите могат да се сведат до самия него, до собствения му статус, както и до мотивацията му да получи по-добро образование, квалификация и т.н.¹⁴⁴ (Казаков, А. (2001). Човешкият капитал. София: Стопанство).

II. Правна регламентация и път на развитие на професията „Здравен медиатор“

Здравният медиатор като понятие и правна регламентация у нас е въведен преди повече от 20 г. на 20 век – през 2001 г. Здравният медиатор е свързващо звено при решаване на здравни, социални и образователни проблеми в ромската общност и съответните здравни и социални служби. В Испания и Франция фигурата на здравния медиатор е въведена доста по-рано от България. В почти всички европейски страни здравният медиатор се е наложил като професия. Във Финландия той се нарича „интеркултурен посредник“, в Нидерландия – „образовател на етнически малцинства“, в Румъния и Молдова – „санитарен медиатор“, в Словения – „здравен медиатор“, в Сърбия – „теренен здравен работник“. Усилията да се сведат до минимум различията при лица в неравностойно положение не могат да се сведат само до медицински грижи, профилактика и медицинско образование. Налице е необходимост от намаляване на безработицата, повишаване на доходите, подобряване на инфраструктурата и на жилищната политика – чрез подобряване на условията за живот, както и повишаване на образователния статус. Тук е необходимо да се открие, че отделните етноси са концентрирани установени териториално. Същите са се „капсулирали“ – живеят и общуват помежду си и трудно допускат външни лица в общността. Именно това налага да бъдат излъчени и обучени здравни медиатори от съответното малцинство. Това са доверени, образовани хора, които се ползват с авторитет сред своите. За да се упражнява една професия, е необходимо не само тя да е установена като полезна, но същата следва и да бъде включена в единния класификатор на професионалните дейности. Същата следва да бъде финансово обезпечена, за да има устойчивост. Почти

---

¹⁴⁴ Казаков, А. (2001). Човешкият капитал. София: Стопанство.

пълната липса на здравна култура в някои региони, високата заболяемост, проблемите с диагностицирането на заболявания, които се разпространяват лесно, като туберкулозата и др., детската и майчината смъртност очертават тревожната картина на здравния профил на ромите. Въвеждането на професията на здравния медиатор е нов и непознат за България модел, който има за цел да преодолее проблемите с предоставянето на здравни услуги на обществени групи в неравностойно положение. Първоначално професията „Здравен медиатор“ е стартирала по проекти на неправителствения сектор, взаимствайки за основа опита на румънската неправителствена организация „Романи Крист“, на Министерството на здравеопазването в Румъния, както и опита на Холандския институт по обществено здраве. В България моделът на здравния медиатор е въведен през 2001 г. от екипа на Фондация „Здравни проблеми на малцинствата“. Тогава пилотно се изпълнява проектът „Въвеждане на система от роми медиатори – ефективен модел за подобряване достъпа на ромите до здравните и социалните служби“ в кв. Изток на гр. Кюстендил. Обучени са първите пет здравни медиатори. На 08.09.2005 г. правителството на Република България приема „Здравна стратегия за лицата в неравностойно положение, принадлежащи на етническите малцинства“. В Стратегията се отрежда значимо място на новата професия – здравен медиатор, а един от индикаторите за успешната ѝ реализация е броят назначени на работа от държавата здравни медиатори. През 2007 година, благодарение на усилията на Министерството на здравеопазването, Министерството на труда и социалната политика, Дирекцията по етнически и демографски въпроси към Министерския съвет и не на последно място на неправителствените организации, работещи в тази сфера, петдесет и седем здравни медиатори са назначени на работа в тридесет общини чрез делегиран бюджет. Намерението за институционализирането на новата професия „Здравен медиатор“ е ясно определена национална политика. Тя е отразена в националния класификатор на професиите, приета е и длъжностна характеристика на здравния медиатор. През април 2007 г. е учредена Националната мрежа на здравните медиатори в рамките на проект „Подготовка за въвеждане професията на здравния медиатор. Повишаване квалификацията и изграждане на мрежа на здравните медиатори в България“

с подкрепата на програма MATRA CAP на Външното министерство на Кралство Нидерландия. Учредители на мрежата са над деветдесет души – здравни медиатори, лекари специалисти, общопрактикуващи лекари и медицински сестри, обучители на здравните медиатори, експерти и специалисти в областта на общественото здравеопазване, съмишленици и граждани, които подкрепят въвеждането на фигурата на здравния медиатор като част от системата на общественото здравеопазване у нас ¹⁴⁵.

Дванадесет години по късно през 2013 г. броят на здравните медиатори вече е 130, а днес – 2021 г., е налице разгърнатата мрежа на здравните медиатори, като здравен медиатор има и в по-малките общини (с по-малка численост на населението).

Във връзка с процесите на глобализацията и мобилността на населението в световен мащаб до началото на пандемията Ковид-19, обхванала целия свят, се открояват множеството преки и непреки връзки между глобализацията и здравето като цяло, а именно:

➤ непреки – влияние върху здравната система и политиката, насочена към здравето, особено видно чрез въздействието на мултинационалните фармацевтични компании с политиката им на продажби и цени; влиянието на международните здравни организации и Европейския съюз – глобални правила и институции; трансграничен пренос на стоки и услуги – разширяващ се пазар на мултинационалните фармацевтични компании, разширяване на влиянието на мултинационалните монополи (с негативно влияние върху здравето – продажба на тютюн, алкохол и други стоки); разширяващото се интегриране на частните здравноосигурителни компании;

➤ преки – трансгранично пренасяне на инфекциозни заболявания (особено показателни са AIDS, SARS и птичи грип); постепенно интегриране на медицинските знания и услуги в международен мащаб. ¹⁴⁶

Чрез упражняване на професията „Здравен медиатор ще се постигнат за обществото следните цели:

🌐 преодоляване на културните бариери в общуването между

---

¹⁴⁵ http://www.zdravenmediator.net/index.php?pagetype=text&page_id=37.

¹⁴⁶ Национална здравна стратегия (2014-2020) (https://www.mh.govtment.bg/media/filer_public/2015/04/08/nacionalna-zdravna-strategia_2014-2020.pdf).

ромските общности и медицинския персонал по места;

- ✚ преодоляване на съществуващи дискриминационни нагласи в здравното обслужване на ромите по места;

- ✚ оптимизиране на провеждането на профилактични програми сред ромското население;

- ✚ здравно образование на ромите и активна социална работа в общността;

- ✚ активна социална работа с уязвими групи.

Длъжностната характеристика за упражняване на професията на здравен медиатор е нормативно определена и включва следните изисквания към лицата: **образование** – средно; **квалификация** – завършен специализиран курс за здравен медиатор, одобрен от МЗ или диплома (сертификат) от Медицински колеж; **езикова подготовка** – владеенето на ромски/турски език е препоръчително; **допълнителни изисквания** –познаване на здравното, на социалното законодателство и на съответните политики на Република България; **характеристика на изпълняваната длъжност** – да посредничи в процеса на осигуряване на достъп до здравни услуги на представители на уязвими малцинствени групи. Професионалните задължения на здравния медиатор включват **следните дейности**:

А) работа с клиенти:

- запознаване и формулиране на проблема,
- оценка на затрудненията за достъп до съответните услуги и разработване на план за работа по случая;

Б) подпомагане на процеса на достъп до услуги в сферата на здравеопазването за хора, нуждаещи се от здравна помощ:

- помага (придружава, информира, разяснява) при контактите между ОПЛ и/или други медицински специалисти и пациента,
- извършва патронаж на рискови семейства, бременни и млади майки;

В) помощ при комуникациите със Здравноосигурителната каса:

- здравният медиатор предоставя информация за необходимостта и значението на услугите, които предоставя НЗОК, и помага при попълването на нужната документация,
- информира и разяснява какви са правата и задълженията на

пациента;

Г) помощ при комуникациите с Отдела за социално подпомагане, Агенцията за закрила на детето и Комисията за защита от дискриминация:

➤ медиаторът осигурява информация за функционирането на тези институции и улеснява достъпа на клиентите до тях,

➤ медиаторът сезира съответните институции за нарушени права (детски, социални и правата на човека);

Д) здравно образование и профилактика на населението:

➤ консултира целевата група по проблемите на семейното планиране и репродуктивното здраве,

➤ обяснява ползата от ваксинациите и имунизациите,

➤ съветва по отношение на принципите на обща хигиена и основните здравни проблеми,

➤ предоставя информация за здравословен начин на живот,

➤ работи съвместно с РЗИ и съдейства при изпълнение на програмите им.

Като допълнителни задължения са му вменени да :

А) изготвя редовни доклади с препоръки пред съответните институции (РЗИ и общинска администрация);

Б) участва в реализацията на национални здравни програми, в „Здравна стратегия за лица в неравностойно положение, принадлежащи към етнически малцинства” и в изпълнение на регионални здравни политики;

В) води единен регистър на поетите случаи и предоставя отчети за дейността си на НМЗМ.

Всички по-горе изброени изисквания ни убеждават в отговорността на тази професия. В периода март 2020 г., когато се постави началото на здравната криза, свързана с пандемичната обстановка породена от Ковид-19, за лицата здравни медиатори са осигурявани допълнителни трудови възнаграждения в съответните общини, за работата им на първа линия в условия на Коронавирус по проект BG05M9OP001-1.099-0001 „Подкрепа на работещи в системата на здравеопазването в условия на заплахата за общественото здраве от COVID-19”. В този период на първоначална липса на информация за новия вирус работата в убеждаването от страна на медиаторите е

силно затруднена, налице е липса на здравна култура в голяма част от общността. Това доведе и до по-дълга разяснителна кампания, набавянето на дезинфектанти и предпазни средства (маски, предпазни шлемове, ръкавици), за да бъдат съхранен животът и здравето на тази категория лица – малцинствените ромски групи. Здравната криза доведе и до затруднение с образователния процес, който се трансформира в образование в дигитална среда. Тогава здравните медиатори следваше да повишат своите дигитални образователни умения, за да могат да подпомогнат ромското население в достъпа до образование и информация. Констатира се и липса на технически средства (компютри, лаптопи и мобилни телефони) и интернет обезпеченост в някои по-бедни семейства в отделните райони на страната. Солидарността на бизнеса и на неправителствения сектор, в това число и на „Националното сдружение на сираците в България“, оказаха спомоществователство чрез провежданите от тях информационни и дарителски кампании. Правителството подкрепи уязвимите групи чрез предоставен достъп до финансови мерки – еднократни плащания, мярка запазване на заетост 60:40; в съотношение 80:20 и много други целево ориентирани мерки. Здравният медиатор със своята дейност подпомага малцинствена група – попълва документи за детска градина, за кандидатстване за социална помощ, за работа, посредничи и подпомага дейността на спешните медици в „махалата“, като мотивира болните да търсят здравна помощ при необходимост, превежда при необходимост на лицата, които не говорят български.

Заклучение

Медиацията намира широко поле на приложение във всички области на общественния живот, а дейността на здравния медиатор се разпростира в областта на образованието, социалното подпомагане и информационното здравеопазване, превенция на здравето чрез профилактика. Когато професията „Здравен медиатор“ вече се е утвърдила тя привлича все повече лица от малцинствените групи, те осъзнато търсят подкрепа от своя „здравен омбудсман в общността“ – здравния медиатор. Професионалните изисквания към здравния медиатор непрекъснато се повишават, като се наблюдава и определена

устойчивост. Здравният медиатор чрез своята дейност оказва пряко и индиректно въздействие върху социалния капитал. Социалният капитал е нематериален актив и в случай че не се използва активно, то той се заличава и престава да съществува. Здравният медиатор е професионално обучен и е авторитет сред своите, който работи не про боно, а по силата на трудов договор срещу трудово възнаграждение. Така устойчивостта и стабилитета от дейността му, провеждана последователно, законово уредена при утвърдени стандарти и Етичен кодекс, води до постигане на поставените цели:

- преодоляване на културните бариери в общуването между ромските общности и медицинския персонал по места;
- преодоляване на съществуващи дискриминационни нагласи в здравното обслужване на ромите по места;
- оптимизиране на провеждането на профилактични програми сред ромското население;
- здравно образование на ромите и активна социална работа в общността;
- активна социална работа с уязвими групи.

А резултатът е здраво, образовано и отговорно общество, което води до повишаване на неговия жизнен стандарт, продължителност на живота, социално включване и интеграция и до икономически растеж в глобален план.

Използвана литература

1. Директива 2008/52/ЕО на ЕП и на СЪВЕТА от 21 май 2008 г. (<https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/765b7161-8950-44ca-9b48-03ef5954ce8a/language-bg/format-PDF/source-search>).
(Direktiva 2008/52/EO na EP I na Saveta ot 21mai 2008 g. (<https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/765b7161-8950-44ca-9b48-03ef5954ce8a/language-bg/format-PDF/source-sea>)).
2. Закон за медиацията. ДВ, №110, 2004.
(Zakon za mediaciata (DV, №110, 2004).
3. Казаков, А. (2001). Човешкият капитал. София: Стопанство.

- (Kazakov, A. (2001). Choveshkij capital.Sofiya: Stopanstvo).
4. Ключови факти и цифри за Европа и европейците. Качество на живота (europa.euhttps://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_bg).
(Kluchovi fakti I cifri za Evropa I evropejcite. Kachestvo na jivota (europa.euhttps://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_bg).
  5. Коларова Д. и др. (2020). Книга за медиатора. Фондация „Партньори-България“, с. 202. (Kolarova D. i dr. (2020). Kniga za mediatora. Fondacij “Partniori-Bylgarij”, s. 202.
  6. Наредба №2 от 15.03.2007 г. за условията и реда за одобряване на организациите, които обучават медиатори; за изискванията за обучение на медиатори; за реда за вписване, отписване и заличаване на медиатори от Единния регистър на медиаторите и за процедурните и етични правила за поведение на медиатора. // ДВ, №26, 2007.
(Naredba №2 ot 15.03.2007g. za uslovijta I reda na organizaciite,koito obuchavat mediatori; za iziskvanijta za obuchenie na mediatrorite; za vpisvane,otpisvane i zalichavane na mediatori ot Edinnij registar na mediatorite I za procedurnite i etichni pravila za povedenie na mediatora. // DV, №26, 2007).
  7. Национална здравна стратегия (2014-2020) (https://www.mh.government.bg/media/filer_public/2015/04/08/nacionalna-zdravna-strategia_2014-2020.pdf).
(Nacionalna zdravna strategijv (2014-2020) (https://www.mh.government.bg/media/filer_public/2015/04/08/nacionalna-zdravna-strategia_2014-2020.pdf).
  8. Петрова Д. Устойчиво развитие на социалния капитал – правен и икономически базис. // Устойчиво развитие, година IX, №1, с. 58.
(Petrova D. (2021). Ustoichivo razvitie na socialnia capital-praven I ikonomicheski basis. // Ustoicivo razvitie, godina IX , №1, s. 58).
  9. Разширение възможностей беднейших стран на пути к устойчивому восстановлению (<https://www.vsemirnyjbank.org/ru/home>).
(Razchirenje vozmojnostej bednejshih stran na puti k ustoichivomu vstanovleniu (<https://www.vsemirnyjbank.org/ru/home>).
  10. Genchev, R. (2005). Sustainable Development: Economic Aspects.

Indianapolis: University Press, p. 262.

11. http://www.zdravenmediator.net/index.php?pagetype=text&page_id=37.

За контакти:

Гл.ас.д-р Даниела Петрова
Технически университет – Варна, кат.СПН
daniela088@abv.bg

МЕДИАЦИЯТА В РАЗЛИЧНИТЕ ОБЩЕСТВЕНИ СФЕРИ
THE MEDIATION IN THE DIFFERENT PUBLIC SPHERES

Сборник с доклади
Conference proceedings

Редактор *Анелия Герчева*

Дадена за печат VII.2021 г. Излязла от печат IX.2021 г.

Печатни коли 16,1 Издателски коли 14,5

Формат 60x90/16 Тираж 80

Предпечатна подготовка *Екатерина Йорданова*

Издателство „Наука и икономика”

Икономически университет – Варна

ул. „Евлоги Георгиев” 24

Печатна база на ИУ – Варна

ISSN 2738-8794

DOI: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021>